

कर्पूरमञ्जरी

नाम

सट्टकम् ।

महाकवि श्रीराजशेखरविरचितम् ।

पण्डितकुलपतिना वि, ए उपाधिधारिणा
श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्यै
विरचितया व्याख्यया समेतम्
तदात्मजाभ्यां श्रीआशुबोध-विद्याभूषण
तथा
श्रीनित्यबोध-विद्यारत्नाभ्यां
प्रतिसंस्कृतं प्रकाशितम् ।

वृ ती य सं स्का र ण म् ।

कलिकातामहानगर्थ्यां
वाचस्पत्ययन्ते मुद्रितम् ।

इं १८३७ ।

प्रकाशक—{ पण्डित-श्रीआशुबोध-विद्याभूषण
तथा।
पण्डित-श्रीनित्यबोध-विद्यारत्न।

प्राप्तिस्थान—{ २ न०, रमानाथ मजुमदार स्ट्रीट्
ग्राम्हार्ट् स्ट्रीट् पोष्ट-अफिस, कलिकाता।

प्रिण्टर—वि, वि, मुखर्जी।

२ न०, रमानाथ मजुमदार स्ट्रीट्, कलिकाता।

कर्पूरमञ्जरी ।

प्रथमं जवनिकान्तम् ।

भट्टं भोटु सरस्वई च कङ्कणो णटंतु वामाङ्गो
अस्त्राणं वि परं पञ्चदृष्टु वरा बाणो हृदयप्रिया ।
बच्छोमी तज मागङ्गी फुरदु णो मा किं च पंचालिका
रीदीयो बालहंतु कञ्चकुमला जोण्डां चओरा बिभ्र ॥*॥१॥

* भट्टं भवतु सरस्वत्याः कवयो नन्दन्त्यामादयः
अन्येषामपि परं प्रवर्ततां वरा बाणो विदग्धप्रिया ।
नेटर्भी तथा मागङ्गी स्फुरतु नः सा बिभ्र पाञ्चालिका
रीतिका बालहन्तु कान्यकुमला ज्योतिषा चओरा इव ॥

भट्टमिति ।—सरस्वत्याः वारुण्यः, स्त्रीरत्नभूतायाः कर्पूरमञ्जरी पतन्मन्दर्भ-
नायिकाया इति श्रुतिः । "सरस्वती स्यात् स्त्रीरत्ने नद्यां नन्दनरं गवि" इति अजयः ।
भट्टं सङ्गं भवतु, सरस्वती विजयतामिति भावः । व्यासदयः कवयः नन्दन्,
स्वप्रचोतमन्दर्भेण जगदानन्दश्रुतेन तेषामानन्दानुभवस्य युक्तत्वादिति भावः ।
अन्येषामपि कान्तिटान-भवभूतिप्रभृतीनामिति भावः, विदग्धप्रिया विदग्धमनो-
हारिणी वरा उत्कृष्टा बाणो भवती परम उत्कृष्टेति यावत् प्रवर्ततां प्रचक्षतु ।
नेटर्भी तथा मागङ्गी बिभ्र सा प्रविश पाञ्चालिका रीतिका नः अस्माकं स्फुरतु । रीति-
खच्चं तद्देव्य मादित्यदपेक्ष प्रज्ञा, यथा—“पटमदृष्टना रीतिरङ्गमंस्वाविश्रवत् ।
उपकर्त्ता रमाटीनां सा पुनः व्यासुन्धे ॥ माधुर्येव्यस्यैव्यैः रचना कलितान्धिका ।
अद्वित्यव्यवृत्तिनां नेटर्भी रीतिरिच्छते ॥ शीतःप्रकाशकेर्यैव्यैः चाद्वयः पुनः ।
समावृत्तुना नौडी र्यैः शेषैः पुनः शेषैः ॥ समस्तपञ्चपटा वन्धः पाञ्चालिका मता ॥”
इति । भोजस्वाह—“समस्तपञ्चपटा-भोजःकान्तिसन्धितान । नपुरा सुकुमारस्य
पाञ्चाली खचयो विदुः ॥” इति । सरस्वतीकण्ठाभरणेऽप्युक्तं—“तदावमावा निःशेष-
कृत्यगुचगुम्फिता । विपक्षोत्तरसीमाया नेटर्भी रीतिरिच्छते ॥ पूर्वरीतरनिर्वादे खच्च-

अवि च—अकलितपरिरंभाविबभमाङ्

अजणिअचुंबणडंवरारुं दूरम् ।

अघडिअघणताडणाङ् विच्चं

अमह अणंगरईणमोहणाङ् ॥ * ॥२॥

अवि च—

ससिखंडमंडणाणं समोहणासाणं सुरप्रणपिआणम् ।

गिरिसगिरिंदसुआणं मंघाडो वो सुडं देउ ॥ * ॥३॥

अपि च—

अकलितपरिरंभाविबभमावि अजणितचुम्बणडंवरारुं दूरम् ।

अगणितघनताडणानि निचं नमतामङ्गरयोर्मंडणानि ॥

अपि च—

असिखण्डमण्डनयोः समोहनाश्रयोः सुरप्रणपिश्रयोः ।

गिरिश-गिरिन्दसुतयोः मण्डना वः सुखं देदताम् ॥

रोतिभू मागधो । वेदभ्यांदिकृतः पद्याः काव्य मार्ग इति श्रुतः ॥ रीङ्गताविति चातोः मा श्रुत्यप्या रोतिरुच्यते ॥ इति । काव्यकुशलाः काव्येषु तदर्थेपद्यांशोचनेषु इति भावः, कुशलाः निपुणाः, सध्या इत्यर्थः, चर्चाराः पक्षिविशेषाः ज्योत्स्नामिव, अक्षरोति-
जयराचता कर्पूरमञ्जरीमिति शेषः, विविचन्तु विशेयं च आस्वादयन्तु । शार्दूल-
विक्रीडतं इत्यम् । “तृथ्यांशेर्मण्डनः स्वताः सगुरवः शार्दूलविक्रीडितम्” इति तल्ल-
अथात् ॥२॥

अकलितेति ।—न कलितः न कृतः परिरंभाविभ्रमः आग्नेयविकासः येषु तदा-
भूतानि, न कलितः भोग्यादितः, चुम्बने डंवरः उद्यमः येषु तदाविधानि, न नचितं
घनं दृढं ताडनं छिन्नेन भगव्येति भावः येषु तद्योक्तानि, अमङ्गरयोः काम-रस्योः,
अमृताल-कर्पूरमञ्जरीरिति ध्वन्यते, मोहान्ते एभिरिति भोडनानि सुरतानि, अशोभ-
यङ्काराण्यरसानिति ध्वनिः, दूरमतिमात्रं निचं सततं नमत अभिवन्द्यन्तु,
आस्वादयतेति ध्वन्यते । रसस्य निरवच्छिन्नानन्दमयत्वेन तदास्वादयत्ये परिरंभादि-
विशेषत्वानुभवविषयत्वाद्योनादिति भावः ॥ २ ॥

अश्रीति ।—असिखण्डः अर्धचन्द्रः मण्डनं शिरोभूषणं ययोः तद्योक्तयोः, भोडने
सुरते वा चात्रा अभिवाहः तदा सह वर्त्तेते इति तद्योक्तयोः, सुरमचानां देवानां प्रिययोः

अपि च—

ईसारोसप्यसाटप्यर्वादिषु बहुभो सगगंगाजलेहिं

आ मूलं पूरिताए तृडिनवरकलाहव्ययुक्ता दटः ।

जोष्णामुक्ताफलितं षटमउल्लिणिहितगहत्थेहिं दोहिं

अगृधं सिगृधं व देतो जगद गिरिसुभापाअपंकेरुहाणं ॥४॥

[गान्धारे] (ब) ।

अपि च—

ईष्यांरोषपसादप्रचतिषु बहुभः स्वर्गमङ्गलभैः

आ मूलं पूरितया तृडिनवरकलाहव्ययुक्ता दटः ।

ज्योष्णामुक्ताफलाह्य नतमोनिनिहितायहकाभ्यां दाम्भा-

मध्यं शीघ्रनिव दटमवति गिरिसुतापादपदेरुहवाः ॥

सकोककरयोः, यदा—सुरमयाः प्रिया बहुभा यथोः तयोः, गिरोन्-गिरोन्मुतयोः
कर-पारंलोः, सङ्कटना सन्धेवनं, सङ्कन इति यावत्, वः युष्माकं युष्मन्निति वा,
सुखम् आनन्दं ददातु ॥ ३ ॥

ईष्येति ।— बहुभः पुनः पुनः ईष्यां परोक्षर्षांनडिणाता, तदुक्त रमकनिकायान्—
“परोक्षर्षांनडिणां आन डीर्गान्मन्मुताऽपि वा” इति, सा च स्वर्गङ्गाया पतिशिरसि
क्षितावानिति भावः, तथा यः रोषः कोपः तजिन् सति प्रसादात् याः प्रचतयः
पादतलपतनानि तासु, प्रसादाद्ये क्षिप्रमावासु इति भावः, दाम्भा नतमोनिनिहिताय-
हकाभ्याम् अवततमस्तनविनिविताभ्याम् अपहकाभ्यां, गृहीतया इति अज्याहायं,
स्वर्गमङ्गलभैः शिरःक्षितैरिति भावः, आमुलं पूरितया तृडिनवरकला अन्तकला एव
हव्ययुक्तिः रजतनिर्मितमुक्तास्कोटः तथा, ‘मुक्ताफ्लाटः क्षिप्रा युक्तिः’ इत्यमरः ; ज्योष्णा
तदीयचन्द्रिका एव मुक्ताफलनिति रूपकं, तेन आह्यं युक्तम्, अध्ये शीघ्रं, आनडिनिर्मा
भूदिति मित्रा इति भावः, गिरिसुतायाः गोण्याः पादपदेरुहयोः चरचलनचर्याः
दहदिव इत्युत्प्रेक्षा, दटः करः जगति सर्वोत्प्रेक्षा भवन्ते इत्यर्थः । बहुभ इति तस्याः
भावो जाननीयं व्यनक्ति । देवीपादपदयोश्चन्द्रकलाहव्ययुक्तयर्थं तदवधौकनेन अथा
उद्दीपयतया कारावेनात् भट्टिति जानभक्तः आदिति धियेति भावः । अत्र उक्तयोः
रूपकोत्प्रेक्षयोः संछटिः ॥ ४ ॥

(ब) गान्धारे इति ।—नन्दप्रति हव्याम् इति गान्धी पाथीनमस्तिवाद

सूत्रधारः । (ख) [परिकल्प्य नेपथ्याभिरुत्थनवचोक्त्य] । किं उच्यते
 शिष्टपण्डितो विप्र दोषदि अम्हाणं कुसीलवाणं परिजणो,—
 जदो एका पत्तोच्चिपाइं सिप्रपाइं उच्चिणेदि । इधरा कुसुमा-
 बलीओ गुंफेदि । अस्सा पड़िसीसपाइं पड़िसारेदि । कावि
 कलु बस्सिपाओ पट्टए बट्टेदि । एस बंसे ठाविदो धाणो । इअं
 बीणा पड़िसारीअदि । इमे तिसि मिअंगा सज्जीअंति । एस
 कांसतालाणं पक्खालणुज्जालाणं हज्जबोलो । एटं धुआगीटं
 आलवीअदि । ता किंत्ति कुडुंबं आकारिअ पुच्छिस्सं ? * (ग)

किं पुनर्नृत्तप्रवृत्त इव दृश्यतेऽप्याहं कुसीलवानां परिजनः,—यत एका
 यात्रीचित्तानि सिचयानि उच्चिनोति । इतरा कुसुमाबलीरुन्मति । अन्या प्रतिश्रीर्व-
 कावि प्रसारयति । आऽपि खलु वचिंकाः पट्टे वर्त्तयति । एव वंसे स्थापितो ध्वानः ।
 इयं बीणा प्रतिवाद्यते । इमे बली मृदङ्गाः सज्जन्ते । एव कांसतालानां प्रखालनो-
 क्तवानां हलहलः । एतदधुनागीतम् आलप्यते । तत् किमिति कुटुम्बमाकाशं
 पृच्छानि ? (ग)

अविवाक्यं, तदुक्तं दर्पणे—“अश्रीर्वचनसंयुक्ता स्तुतिर्यस्यात् प्रयुज्यते । देवदत्त-
 मृदादीनां तस्मात् नान्दोति संश्रिता ॥ मङ्गल्यब्रह्मचर्याज्जबोवकैरवशंसिनी ।
 यदैर्युक्ता हादशभिरटानिर्वा पदेरुत ॥” इति । नाट्यपटोपे च—“नन्दनि
 काव्यानि कथोन्मेष्याः कुसीलवाः पारिवदास सन्तः । यस्मादलं सज्जनसिन्धुईरी
 तस्मादलं सा अचितेह नान्दो ॥” इति । इयञ्च नाट्यलीको, तदुक्तं दर्पणे—“अस्माक्यवस्तुनः
 यूथे रक्कभिन्नीपशानये । कुसीलवाः प्रकुर्वन्ति पूर्ववक्कः स उच्यते ॥ प्रत्याहारादि-
 काव्यकाव्यन्व भूवासि यदपि । तस्माऽप्यवश्यं कर्त्तव्या नान्दो विन्नीपशानये ॥” तथा
 चोक्ते चवसाने ।

(ख) सूत्रधारः एवं चरतीति सूत्रधारः, तदुक्तं सङ्गीतदर्पणे—“नर्तनीयकथासूत्रं
 प्रवर्त्तनं वेन सृज्यते । रक्कभूतिं समाकल्प्य सूत्रधारः स उच्यते ॥”

(ग) यात्रीचित्तानि कुसीलचित्तानि सिचयानि यज्जावि । प्रतिश्रीर्वकावि
 शिष्टपावधनपट्टाणि । तदुक्तं नाट्यलीकने—“यनात्यवशुकिश्रेष्ठिनिद्रवकपुरोचसान् ।
 शिष्टपावधनपट्टाणि प्रतिश्रीर्वकावि चारयेत ॥” इति । वचिंकाः पट्टे वर्त्तयतीति—वचिंकाः

[नेपथ्याभिमुखमवलोक्य संज्ञापयति] (घ) ।

[ततः प्रविशति पारिपाश्र्विकः] (ङ) ।

पारिपाश्र्विकः । आणवेदु भावो । * (च)

सूत्रधारः । [विचिन्त्य] । किं उण षिट्पठहा विन्न दीसध ? †

पारिपाश्र्विकः । भाव ! सट्टञं णञ्चिदब्बं । ‡ (छ)

* आज्ञापयतु भावः ।

† किं पुनर्दृश्यप्रकृता इव दृश्यध्वे ?

‡ भाव ! सट्टकं नर्तितव्यम् ।

वर्णविशेषान् पट्टे फलके वर्तयति विन्यस्यति, वर्णिकाभिः फलकं चिह्नयतीत्यर्थः । एष इत्यादि । वंशी वेणुवाद्यविशेषे ध्वानः स्वरविशेषः स्थापितः योजितः, वेणुवाद्ये स्वरसंयोगः कृत इत्यर्थः । प्रतिमाय्यते विगृहा क्रियते इति यावत् । इमे तथो वृद्धाः सञ्जाते इति—वज्जानं अलङ्घियन्ते, नेपाटिनेति भावः । कांस्यतालानां-मिन्वादि—कांस्यतालानां करतालानां प्रचालनञ्चालानां प्रचालनेन मलनिष्कासनेन सञ्चालाः चित्ताः तेषाम् । ङलङ्गलः शब्दविशेषः । ध्रुवागीतम् आलप्यते इति—सङ्गीतेषु यदंशः प्रतिग्राह्यः सञ्चर्यते सा ध्रुवा, तथा सङ्गीतं सङ्गीतम् आलप्यते प्रसूयते । ध्रुवा च पञ्चविधा, तदुक्तं भरतेन—“प्रावेगिकी आचेपिकी कान्तिकी उत्थापिनी प्रासादिकी च” इति । कुटुम्बमाकाय्येति—कुटुम्बं परिजनम् आहार्यं आह्वय ।

(घ) संज्ञापयति संज्ञया आह्वयतीत्यर्थः ।

(ङ) परितः पार्श्वे तिष्ठतीति पारिपाश्र्विकः । तदुक्तं दर्पणे—“तस्मात्पूरः पारिपाश्र्विकः, तस्मात् विष्टिदूरो गटः” इति ।

(च) भावो विद्वान् । ‘भावो विद्वान्’ इत्यमरः ।

(छ) सट्टकम् उपपद्यमानविशेषः, तदुक्तं दर्पणे—“नाटिका गोटकं गोडी सट्टकं नाट्यरासकम् । प्रख्यानोक्ताप्युक्तानि प्रेक्ष्य रासकं तथा ॥ संज्ञापयन् श्रौणदितं विन्यस्य विचारयति । दुर्नञ्जिका प्रवरयो वल्लीयो माणिकेति च ॥ जटादम् प्राहुःपदपदादि मनोविषयः ॥” इति । तत्रचचक्षुः भावप्रकाशे—“खेव

सुवचरः । को उण तस्स कई ? । *

पारिपात्रिकः ।—

भाव ! कइज्जदु एदं को भणई रअणिवज्जइसिहंडो ? ।

रहुउलचूडामणियो महेदपालस्स को अ गुरु ? ॥ १ ॥ ५ ॥

सुवचरः । [विचिन्त्य] । पण्होत्तरं क्खु एदं । (ज) [प्रकाशन] ।

राजसेखरी ॥

पारिपात्रिकः । सो एदस्स कई । §

सुवचरः । किं सदृशं ? । ॥

पारिपात्रिकः । [कृत्वा] । कश्चित् ज्जेब्ब छइजेहिं । ** (भ)—

कः पुनस्तत्र कविः ?

+ भाव ! कथ्यतामेतत् को भण्यते रजनीवज्जमशिखरः ? ।

रघुकुञ्जचूडामण्यो महेन्द्रपालस्य कस्य गुरुः ? ॥

‡ प्रश्नीतरं यत्नं पतत् । राजसेखरः ।

§ स एतस्य कविः ।

॥ किं सदृशम् ? ।

●● कवितमेव विदग्धः ।

अवेप्रदीनापि विष्णुश्च विना कृता । अहंस्त्वानीशविन्वस-चतुर्जगन्निवाकरा ॥ प्रकृत-
प्राकृतमयो सहस्रं नामतो भवेत् ॥" इति । गुणितस्य नास्तीति व्योक्तव्यम् ।

भावेति ।—भाव ! विदम् ! रजनीवज्जमः अन्तः, शिखरः शिरोभूषणं यस्य
तदीकः कः ? कस्य रघुकुञ्जचूडामण्यो रघुवंशशिरोरमस्य महेन्द्रपालस्य गुरुः ? ज्ञप्यते
कथ्यते, एतत् कथ्यताम् । एतेन च स कविः राजसेखर इत्युक्तं, राजा अन्तः
सेखरं शिरोभूषणं कस्येति व्युत्पत्तेरिति भावः ॥ ५ ॥

(ज) प्रश्नीतरमिति ।—कथ्यतामेतत् को भण्यते इति प्रश्ने यदुत्तरं तदेव अस्य
अक्षरभिधानमिति भावः । प्रकाशं सर्वश्राव्यं यथान्तं प्राक् प्रकाशमिति
कथ्यते कथं, "सर्वश्राव्यं प्रकाशं जातु" इत्युक्तेः ।

(क) विदग्धो विदग्धः ।

सो सट्ठो त्ति भणइ दूरं जो णाडिआइं अणुहरइ ।

किं उण एत्थ पवेसअविक्कभाईं ण केवलं हीति ॥ * ॥ ६ ॥

स्वभारः । [विचिन्त्य] । ता किं त्ति संक्षिप्तं परिहरिष्य

पाठदब्धे पठेहो कर्ह ? †

पारिपात्रिकः । सब्बभासाचउरेण तेण भणिटं ज्जेव्व ।

जधा—

अत्थणिवेसा ते ज्जेव्व सहा ते ज्जेव्व परिणमंताइं ।

उत्तिविसेसो कब्बो भासा जा होइ सा होदु ॥ ‡ ॥ ७ ॥

तत् सट्ठकनिति भण्यते दूरं यो नाटिका अणुहरति ।

किं पुनरत्र प्रवेशकविष्ण्वन्धको न केवलं भवतः ॥

† तत् किमिति संस्कृतं परिहृत्य प्राकृतसन्धे प्रश्नः कविः ? ।

‡ सर्वभाषाचतुरेण तेन भवितमेव । यथा—

अयं निवेशा एव शब्दा एव परिचयमनोऽपि ।

उत्तिविशेषः काव्यं भाषा या भवति सा भवतु ॥

तदिति ।—यः, प्रथम उति शेषः, दूरम् अतिशयेन, नाटिका अणुहरति अणुकरोति, तत् सट्ठकनिति भण्यते कथ्यते । किं पुनः किम्पु केवलमत्र सट्ठके प्रवेशकविष्ण्वन्धको न भवतः न सा इत्यर्थः । प्रवेशक-विष्ण्वन्धकस्यचमुक्ता दर्पणे—“उत्तर्वातिष्यमाणां अर्वा-ज्ञानां निदर्शकः । कङ्क्षितार्थेषु विष्ण्वन्धकादावदन्त्य दर्शितः ॥ मध्येन मध्य-भाषां वा पानाभ्यां सम्ययोजितः । शुद्धः स्वात् स तु सट्ठोर्धो नीच-मध्यमकल्पितः ॥ प्रवेशकोऽनुदात्तोत्था नीचपानप्रयोजितः । अष्टद्वयान्तरिजैवः शेषं विष्ण्वन्धके यथा ॥” ॥ ६ ॥

अयं निवेश इति ।—परिचयमनोऽपि परिचयं मध्यमोऽपि, संस्कृततां प्राप्नुवन्तोऽपीत्यर्थः, एतेन प्राकृतस्य संस्कृतबोधित्वं गम्यते, उक्तञ्च प्राकृतसंज्ञोक्त्या—“प्राकृतस्य तु सर्वमेव संस्कृतं बोधिः” इति । अयं निवेशः अर्वाणाम् अभिधेयकस्यम्यज्ञानां निवेशः प्रकाशः, ते एव यथा प्राकृते तथैव संस्कृते इति भावः । शब्दा एव ते एव शब्दाः, किंचित् अस्मृतस्य वा प्राक् विज्ञतस्य इति भावः । काव्यम् उत्तिविशेषः वाग्विषयः

अवि अ—

पदसा संक्षिप्तबन्धा पाउदबन्धो बि होइ सुउमारो ।

पुरुषमङ्गिलाणं जेत्तिअमिहंतरं तेत्तिअमिमाणं ॥*॥ ८ ॥

स्वचारः । ता अप्या किं ण वसिढो तेण ? । †

पारिपार्श्विकः । सुणु, वसिढो ज्जेब्ब तत्कालकइणं मज्झन्नि

मिअंकलेहाकहाअरेण अबराइएण । जधा—

वाल्कई कइराओ णिव्भअराअस्स तइ उवज्झाओ ।

इत्ति अस्स पंपरए अप्या माहत्तमारुढो ॥ ‡ ॥ ९ ॥

अपि अ—

पदवाः संस्कृतबन्धाः प्राकृतबन्धोऽपि भवति सुकुमारः ।

पुरुषमङ्गिलाणां यावद्विहान्तरं तावत् तेषु ॥

† तत् आत्मा किं न वर्णितस्तेन ?

‡ अणु, वर्णित एव तत्कालकवीणां मध्ये अमाङ्गुलीयावाद्यादरेण

अपरायितेन । यथा—

वाल्कवः कविराजो निर्भयराजस्य तथोपाध्यायः ।

इत्यस्य परम्परया आत्मा माहात्म्यमाकटः ॥

विशेषः । उक्तञ्च दर्शये—“वाक्यं रसात्मकं कान्यम्” इति । भाषा या भवति सा भवतु, न तत्र आदर इति भावः ॥ ७ ॥

पदवा इति ।—संस्कृतबन्धाः संस्कृतरचनाः, पदवाः शकंशाः, प्राकृतबन्धः अपि-
देवाद्यैः, प्राकृतरचनैवेत्यर्थः, सुकुमारः कीमत्तः भवति, इह जगति पुरुषमङ्गिलाणां पुंसां
मङ्गिलाणां कामिनीनाञ्च यावत् अन्तरं प्रसेदः, तेषु संस्कृतप्राकृतेषु तावत्, अन्तरमित्यनेन
अन्वयः । संस्कृतं पुनान् प्राकृतं स्मृति भावः ॥ ८ ॥

वाल्कविरिति ।—कविषु राजते इति कविषु राजा वेति कविराजः, तथा निर्भय-
राजस्य महेन्द्रपालस्य उपाध्यायः गुरुः वाल्कवः अभिनवकविः, राजशेखर इति
यावत्, इति अनेन प्रकारेण, अस्य राजशेखरस्य आत्मा परम्परया माहात्म्यं
मङ्गिलान् यादवः जीतः । स्वयमयं कविः स्वनामकीर्तनेन आत्मज्ञायां न अकरोत्,
अपरायितेन कविना अत्र माहात्म्यं कीर्तितं, तदेव माहात्म्यं प्रसूयते बह्वेन कीर्त्यते
इति भावः ॥ ९ ॥

सो अस्मै कई सिरिराप्रसेहरो तिहुभ्रणं पि धवलंति ।

हरिणंकपालिसिद्धि ए णिकलंका गुणा जस्स ॥ * ॥ १० ॥

सूचार्थः । ता केण समादिष्टा पउंजध ? * । (ज)

पारिपात्रिकः ।—

चाउहाणकुलमोलिमालिभा राप्रसेहरकइंदगेहिणी ।

भत्तुणी किदिमबंतिमुंदरी सा पउंजइदुमेदमिच्छदि ॥ ११ ॥

किंच—

चंदपालधरणीहरिणंको चक्रवट्टिपअलाहणिमित्तं ।

एत्थ सदृषवरे रससोत्ते कंतलाहिवसुदं परिणेदि ॥ १२ ॥

स अस्मै कविः श्रीराजशेखरः त्रिभुवनभाष धवलयनि ।

हरिणाहप्रतिपङ्क्तिसिद्ध्या निष्कलंका गुणा यस्मै ॥

+ तत् केन समादिष्टाः प्रयुङ्ग्मन् ?

† चाहुवानकुलमोलिमालिका राजशेखरकवीन्द्रगेहिनी ।

भर्तुः कतिमबन्तिमुन्दरी सा प्रयोजयितुमेतदिच्छति ॥

विच—

चन्द्रपालधरणीहरिणाहचक्रवर्तिपदलाभनिमित्तम् ।

अत्र सदृशवरे रसस्रोतांस कुललासिपसुतां परिचयति ॥

स इति ।—अस्मै सन्दर्भेण कविः स प्रसिद्धः श्रीराजशेखरः, यस्मै निष्कलंकाः निर्मलाः, निर्दोषा इत्यर्थः, गुणाः हरिणाहस्य चन्द्रस्य, प्रतिपङ्क्त्या प्रातिपक्ष्येण, निष्कलंकात्वेन अनेकभुवनव्यापित्वेन चेति भावः, सिद्धिः सन्दर्भसमापनं तथा, त्रिभुवन-मपि धवलयनि लब्धयनि । चन्द्रस्तु सकलदः भूतलमाग्रीहोतकस्य, यस्मै तु चरितं निष्कलं त्रिभुवनग्रीहोतकचेति व्यतिरेकोऽलङ्कारः, तदुक्तं दर्पणे—“वाचिकसुपमेश-कोपमानाश्रूयताऽलम्बा । व्यतिरेक इति—” ॥ १० ॥

(ज) समादिष्टाः आश्रिताः । प्रयुङ्ग्मन् अभिनवत ।

वाक्येति ।—चाहुवानकुलं विख्यातधन्वाविशेषः, तस्य मौलिमालिका त्रिरीमाख्य-मृता, तत्कुलमृषचभूतेत्यर्थः, राजशेखरकवीन्द्रक गेहिनी खान्ता, सा चवन्तिमुन्दरी नाम, सा भर्तुः राजशेखरस्य कतिं रचितम्, एतत् कर्पूरमञ्जरीनाम सदृशमिति यावत्, प्रयोजयितुं नाट्येन प्रदर्शयितुम्, इच्छति अभिनवयति । कवेरेव भाव्या एतच्च प्रयोजयिता इति सन्दर्भात् ॥ ११ ॥

ता भाव ! एहि, अणंतरकरणिज्जं (ट) संपादेह, जदो
महाराप्रदेईणं भूमिअं (ठ) घेत्तूण अज्जो अज्जघडिणिआ
अ जवणिअंतरे बट्टदि । *

[इति परिक्रम्य निष्क्रान्ती] ।

[प्रस्तावना] । (उ)

[ततः प्रविशति राजा देवो विदूषको विभवतश्च (उ) परिवारः । सर्वे

परिक्रम्य यथोचितमुपविशन्ति] ।

राजा । देवि दक्षिणावहणारिंदणदिणि ! बट्टावीअसि
इमिणा वसंतारंभेण । (ण) जदो— १

तत् भाव ! एहि, अनन्तरकरणीयं संपादयावः, यतो महाराजदेव्योर्भूमिकां
गृहीत्वा चार्य्यं चार्य्यभाष्यं च जवनिकान्तरे वसन्ते ।

+ देवि दक्षिणावहनरेन्द्रगन्दिनि ! सर्वसंज्ञेन वसन्तारंभेण । यतः,— (ष)

अन्तेति ।—चन्द्रपाश एव चरकोद्धरिवाहः भूचन्द्रः चक्रवर्त्तिपदस्य सार्धभौमपदस्य,
स्वाभनिमित्तं स्वाभाय चम रसानीं शङ्करादोनां जलानास, स्तोत्रं प्रवाहभूते,
छट्कवरे नाय्यश्रेष्ठ, कुन्तलाधिपस्य कुन्तलेश्वरस्य सुता कर्पूरमञ्जरीं परिक्रमति
उदहति ॥ १२ ॥

(ट) अनन्तरकरणीयम् यतः परं कर्त्तव्यम् ।

(ठ) भूमिका जेपयम् ।

(उ) प्रस्तावनेति ।—प्रस्ताव्यते प्रकर्षेण सूच्यते अनयेति प्रस्तावना अभिनेतव्यविषय-
सूचनेत्यर्थः । तदुक्तं द्रपंछे—“नटो विदूषको वाऽपि पारिवार्त्तिक एव वा । सूत्रधारश्च
छटिताः संखापं वन कुर्वन्ते ॥ चित्रैर्वाक्यैः स्वभाष्योक्तैः प्रस्तुताद्येपिभिर्निबः । आमुखं
तत्तु विज्ञेयं नास्ति प्रस्तावनेति च ॥”

(ट) विदूषकः नायकस्य नर्मसच्चिवविशेषः, उक्तञ्च द्रपंछे—“कुसुमवसन्ताद्यनिबः
नर्मवपुर्वैजभाषाटोः । नायकश्चः कथञ्चरतिविदूषकः स्नात् स्वकर्मजः ॥” इति । विभवतः
विभवः सप्त तदनुसारेणेत्यर्थः ।

(ष) सर्वसंज्ञं वदति, नन्दनीत्यर्थः ।

बिंबोष्ठे बहलं न ददति मद्यणं नो गन्धतेष्वाविष्वा
 बेणीनो विरञ्चति ददति न तद्वा अंगमि कुप्यासयं ।
 जं बाला मुखकुङ्कुममि वि घणे बहति ठिक्कादरा
 तं मस्ये सिंसरं विणिज्जिअ बला पत्तो बसंतूसणो ॥*॥ १३॥
 देवो । देव ! अहं वि तुज्ज पडिबड्ढाविआ (त) भविस्सं ।

जधा—

ह्रील्लंति दंतरअणाइं गदे तुसारे
 ईसोसि चंदनरसमि मणः कुणंति ।
 एण्हिं सुवति घरमज्जमसालिआसु
 पाअंतपुंजअपडं मिहुणाइं पेच्छ ॥ १४ ॥

। बिम्बोष्ठे बहलं न ददति मद्यणं नो गन्धतेष्वाविष्वा

बेणीनो विरञ्चयति ददति न तद्वाऽङ्गमपि कुप्यासयम् ।

यत् बाला मुखकुङ्कुमेऽपि घने बहन्ते शिबिकादराः

तन्मन्ये शिशिरं विनिर्जित्य बलात् प्राप्नो वसन्तोत्सवः ॥

। देव ! अद्यमपि तव प्रतिबद्धिका भविष्यामि । यथा—

स्फुरन्ति दन्तरत्नानि गते तुषारे दंशदोषञ्चन्दनरसे मणः कुर्वन्ति ।

इदानीं स्वपन्ति गृहमज्जमसालिआसु पादान्पुञ्जितपटं मिहृणानि प्रेषयन् ॥

बिम्बोष्ठे इति ।—बालाः शीतशवर्धोऽऽः कामिन्यः, “बाला स्यात् शीतशब्दात्
 तु” । बिम्बोष्ठे बहलं समधिकं मदमं बिलेपनविशेषं, शीतजनितव्रणोपनयनार्थमिति
 भावः, न ददति । गन्धतेस्तेन सुगन्धितेस्तेन चाविष्वा वेणीः केशप्राप्तान् नो विरञ्चयति
 नो विन्यस्यति । तद्वा अङ्गे शरीरे कुप्यासकमपि कञ्चुक्कामपि, अथवा शीताच्छादनं
 दूरे तिष्ठत्विति भावः, न ददति । यत् यत् घने आन्द्रे, मुखकुङ्कुमेऽपि शिबिकादरा
 यत्परकृता इत्यर्थः, बहन्ते, तत् तस्मात् शिशिरं बलात् विनिर्जित्य पराभूय वसन्तोत्सवः
 प्राप्तः उपपद्यते, इति मन्ये सम्भावयामि ॥ १३ ॥

(त) देवेति ।—प्रतिबद्धिका प्रतिबर्हयतीति तथोक्ता भावयामि, त्वं यथा ‘देवि !
 वरंसे अनेन वसन्तारणे’ इत्युक्ता मां वार्द्धतवान्, अद्यमपि तद्वर्धनेन तव वर्धनं
 कारिष्यामीति भावः ।

[नेपथ्ये] ।

वेतानिकः । जय पुण्ड्रिभ्रंगणाभुभ्रंग ! चंपाचंपक-
कस्यजर ! लीलाणिज्जिभरादृष्टे ! विक्रमकृतकामरूप !
हरिकेलीकेलिभारभ ! अबमाणिभ्रजच्चसुखसुखसु ! सब्बंग-
मंदरत्तणरमणिज्ज ! सुहाभ दे होदु सुरहिसमारंभो ।
इह हि * (थ) —

० जय पूर्वदिग्गजनाभुभ्रंग ! चम्पाचम्पककथं पुर ! लीलानिर्जितराटदेव !
विक्रमाकालाभामरुप ! हरिकेलीकेलिकारभ ! अपमानितजात्यसुखसुखसु ! सर्वाङ्ग-
मन्दरत्वरमणीय ! सुखाय ते भवतु सुरभसमारभ्यः । इह हि —

स्फुरतीति । — इदानीं तृतीये शिशिरे गते सति टलरजानि दृश्यमानयः स्फुरन्ति
विकाशमाप्नुवन्ति, विशिष्टजात्यनाटिति भावः । चन्दनरसे तद्विलेपने इति भावः,
मिथुनानि हस्तानि ईषदोषम चम्पान्यं यथा तथा मनः कुर्वन्ति । तथा गृहाणां
मध्यमशालिकासु मध्यदेशे, न च अन्तर्गृहे इति भावः, पादान्तेषु चरणान्तेषु पृथिताः
मङ्गोचितः पटाः चावरणवसनानि यस्मिन् तत्र यथा तथा, स्वपन्ति भिद्यन्ति, प्रेक्ष्य
पश्य । शिशिरे जलसु सुखप्रक्षालनाभावात् न टलरजः, वसन्ते तु जलेन सुखप्रक्षाल-
नात् सर्वथा टलरजः भवति, चम्पान्यगीतमङ्गावात् चन्दनरसे समधिकसुगन्धानिवृत्तिः,
समधिकशीतापगमात् गावावरणाणां न मयि परिवर्जनं, रात्रिशेषे ईषच्छीतागमात्
तन्निवारकवस्त्राणां पदोर्ध्वे मङ्गोचनावच्छापनमिति वसन्तधर्म इति भावः ॥ १४ ॥

(ब) जयेति । — पूर्वा दिक् एव अङ्गना कामिनी तस्या भुगङ्गः विटः, “भुगङ्गो
विटमर्षयोः” इत्यमरः, तत्सम्बुद्धौ, पूर्वदिक्पते इत्यर्थः । चम्पानाम् पूर्वदिग्दर्शिनो
भगवो, तथाः चम्पनकूपेर, चापमङ्गुनरूपकर्णभूषणं, तत्सम्बुद्धौ, चम्पानगरोपाख
इत्यर्थः । लीलया अचङ्छेयया निर्जितः पराजितः राटदेवः येन तत्सम्बुद्धौ, राट-
देवविजितविर्यः । विक्रमेण आकालः वशीकृतः कामरुपः तदाख्यदेवः येन सः
तत्सम्बुद्धौ, कामरुपविर्यविर्यः । हरिकेल्यां तदाख्यदेशे तदाख्यायां कामिनी
वा केलिकारकः विलसन्शीलः, तत्सम्बुद्धौ । अपमानितेषु पराजयेनेति भावः,
आत्येषु जातोयेषु, नरोष्ठित्यर्थः, सुखंः समुज्ज्वल इत्यर्थः, वषः कानिधंन्य तथोक्तः,
तत्सम्बुद्धौ, पराजितेषु आत्येषु कुलीनेषु मध्ये सुखे इव विराजन्ति भावः, तत्-

पंडीणं गंडबालीपुलप्रणचवला कंचिबालावलीणं
माणं दो गंडअंता रहरहसकला लोलचोलपिआणं ।
कम्पुडोणं कुणंता विउरतरलणं कुंतलीणं पिणसुं
गुंफंता येहगंयिं मलप्रसिहरिणो मौअला बांति वाआ ॥ १५ ॥
(चत्वेव) ।

द्वितीयः ।—

जाटं कुंकुमपंकलीटमरठोगंडप्पहं चंपअं
थोआवट्टिअट्टमुदकलिआ पप्फुल्लिया मल्लिआ ।

* पाण्डोनां गण्डपात्तोपलक्षणचपलाः काञ्चीबालावलीणां
मानं हि खण्डयन्ती रतिरभसकरा लोलचोलाङ्गनानाम् ।
कण्ठाटीनां कुर्वन्ती कुल्लतरलनं कुल्ललोनां प्रियेषु
गुम्फन्त स्नेहयन्ति मलयगिखरिणः श्रोतला वान्ति वाताः ॥
† जातं कुङ्कुमपङ्कलीटमहाराष्ट्रोगण्डपमं चम्पकं
लोकावर्षितदग्धमृगकलिका पीरफुल्ला मल्लिका ।

सम्बुद्धौ । अथवा अरमानितं जात्यस्य यत्रस्य सुवर्णस्य वर्णं येन तत्सम्बुद्धौ । सर्वेषु
अङ्गेषु सुन्दरत्वेन रमणीयः मनोहरः तत्सम्बुद्धौ । ते तत्र सुखाय सुरभिसभारश्च
वसन्तागमः भवतु ।

पाण्डोनामिति ।—पाण्डोनां पाण्डदेशभवानां कामिनीनां गण्डपाण्डोः कपोल-
तल्लयोः पुलकने रोमाञ्चने चपलाः पवणाः इत्यर्थः, काञ्चीबालावलीणां काञ्चीदेशभव-
तकण्ठीसङ्घानां मानं कान्तेषु कोपं हिः बावदयं, मायं प्राप्तयति भावः, खण्डयन्तः निरा-
कुर्वन्तः, लोलाश्चपलाः याः चोलाङ्गनाः चोलदेशभवाः नार्यः तासां रती सुरलीकृते
रभसकरा वेगकराः, त्वरयन्त इत्यर्थः, कण्ठाटीनां कण्ठाटदेशीयानाम् अङ्गनानां
कुल्लस्य कैश्चिन्नचयस्य तरलनं चम्पनं कुर्वन्तः, कुल्ललोनां कुल्ललदेशभवानां
रसलोनां प्रियेषु कान्तेषु स्नेहयन्ति मलयवन्धनं गुम्फन्तः रचयन्तः, जनयन्त इति
वाचत, मलयगिखरिणः मलयगद्गेः श्रोतलाः वाताः वदन्ति । एतेन अस्य वायोः
कामोद्दीपकत्वमुक्तम् ॥ १५ ॥

जातमिति ।—चम्पकं चम्पककुसुमं कुङ्कुमपङ्केन कुङ्कुमद्वयेन लीटः खितः यः
महाराष्ट्रोणां महाराष्ट्रदेशभवानाम् अङ्गनानां गण्डः कपोलः तत्प्रभं तत्सुवर्णमित्यर्थः,

मूले सामलमगलममलं लक्विज्जए किंसुअं

पिज्जंतं भमलेहिं दोहिं वि डिमाभाएसु लगेहिं व । १॥१६॥

राजा । पिण विव्भमलेहए ! एको अहं बट्ट बओ तुज्ज,
गक्का तुमं बट्टाविआ मज्ज । किं उण दुवे वि अग्हे बट्टाविआ
अंचणचंड-रअणचडिहिं बंदोहिं ? ता विव्भमगळ्ळपपट्टाविअं
तरुणोणं, गाट्टावअं मलप्रगारुदंदोलिटलटाणअणोणं, चारु-
पपंचिटपंचमं कलअंठकंठकंदलेसु, कंदलिअकंदयकोअंउदंड-
अंडिटचंडिमं, भिणिहबंधुं वसुंधरापुरंधीए विमारिअ प्पमिटि-
अमाणे अक्किणो महच्छुवं जहिच्छं पेक्कवट्ट देवो । * (ख)

मूलं श्यामलमगलममलं लक्ष्यते विंशकं

पौष्मानं मधुपाया दाम्भामपि दिशामनीष लघ्वाभिव ॥

पिण विव्भमलेवे ! एकोहिं बहोपकसव, एका त्वं बडोपिआ मम ।
किं पुनरापि आवा बडोपितो काञ्चनचण्ड-रअणचडोवा वन्देयाम ? तद्विभमगळे-
प्रवर्तकं तरुणीनां, नर्तकं मलयमारुतान्दोलितलतानर्तकीनां, चारुपञ्चित-
प्रभसं काञ्चनचण्डोपकंदलेषु, कन्दलितकन्दकोटकंदण्डयुगिटतचण्डिमानं,
विमलसुन्दरं वसुंधरापुराणां विमलाये प्रसूतिप्रमाणे अविद्यो मधूस्मवं यथेच्छं
प्रेक्षया देवो ।

पौतरकामति यावत्, मङ्गराष्ट्रीणां गोराज्जत्वेन तत्र कुडुमराणादति भावः ।
आलता तटारककुपुमवल्लीभ्याः, लोकरसं अल्पम आवर्तितम आलीङ्गितं यत् दृश्यं
तद्वत् सुगन्धः सुन्दरो, “सुगन्धः सुन्दरसुन्दरोः” इति शेषः, खलिङ्गा यस्याः तटामृता
मती प्रत्युपलब्धा विवर्णिता । किंशकं पलाशकुसुमं मूलं इत्यभेदे श्यामलं तदा अथे लक्ष्यः
अमरः यस्य तटामृता, अत एव दाम्भामपि दिशामनेषु मूलभागादभातिश्रिति यावत्,
अग्रस्यां संसृताया मधुपायां अमराया पौष्मानमिव लक्ष्यते दृश्यते । एव
मङ्गराष्ट्रीणप्रभमिति लोकार्वाणितदृश्यसुगन्धकानिकेति संयुक्तमाहुः, पौष्मान-
संबन्धुश्रुत्या च इत्यनयोः संसृष्टः । तदुक्तं दर्शये—“मस्य वाच्यमवेष्यते वाक्येक्ये
उपसर्ग इयोः” इति । “मवेत् सभावनोपेया कृतञ्च परात्मना” इति । “निषो-
डपञ्चदेवेवा स्थितिः संसृष्टिरुच्यते” इति च ॥ १६ ॥

(ख) पिण इत्यादि ।—बहोपकः धर्मकः, आनन्दजनकः । बडोपिआ बर्हिषा,

देवो । जघा किल निवेदिदं वंदौहिं ; प्यउह! ज्ञेय
मलप्राणिना । तथा हि—* (ग)

लङ्कातीरणमालिभातरनिणो कुम्भुभवस्मास्ममे

मंदं दानिदचंदणहुमलडाकपूरसंपाक्कणो ।

कङ्कोलोकुलकम्पिणो फणिलटाणिय्पट्टण्टावभा

चंडं चुंविदतंववस्स नलिला बाअंति चित्ताणिना ॥१॥ १७॥

यथा किल निवेदितं वन्दित्याम ; प्रवृत्ता एव मलप्रानिनाः । तथा हि—

लङ्कातीरणमालिकातरनिन. कुम्भुभवस्मास्ममे

मन्दान्दोलितचन्दनद्रुमलताकर्पूरसम्पर्कवः ।

कङ्कोलोकुलकम्पिनः फणिलतानियट्टनलकाः

चण्डं चुम्बिततः स्रज्ज्वलिलला वान्ति चैतानिनाः ॥

वर्द्धनकारिणोऽर्थः, आनन्दयिषीत यावत् । किं पुनः कित् । वर्द्धयितौ वसुधार्थनेन
सुनीवितावित्थः । वन्दित्या वेतालिकाभ्याम् । विश्रान्तः—विश्रान्तो विश्रातः श्रोः
गौरवं तथा प्रवर्तकं प्रयोजकम् । मलयेति —मलप्रमादतेन अन्दाधताः विकल्पिता
लता एव नर्तक्यः तामासु । आरु मनोजं यथा तथा प्रपक्षितः प्रकाशितः पञ्चमः
तदाख्यस्वरभेदः यस्मिन् तथोक्तम् । कलकण्ठोति ।—कलकण्ठोनां काकिलानां
कण्ठकन्देषु कण्ठसमुदेषु । कन्दनितेति ।—कन्दनितस्य नवाङ्कुरितस्य कन्दपक्ष
कोदण्डेन कार्मुकयथ्य खाण्डितः निवाङ्कुरः अष्टिमा अयन्तः पनत्वं, प्रियस्मिन् भावः
यस्मिन् तत्तामृतम् । स्निग्धवास्य प्रियवन्तुम् । वसुधरेति ।—वसुधराः पृथ्वी एव
पुरन्ध्री गृहिणी तस्याः । प्रकृतिप्रमाणे वितस्तिपरिमिते । भूस्मये वसुधोत्पन्नम् ।

(ग) यथा किल निवेदितं वन्दित्यामिन् सत्यमर्थोक्तमित्यर्थः ।

कहेति ।—लङ्कायाः तीरणं वहिर्हार, “तीरणोऽन्धो वहिर्हारम्” इत्यमरः ; तत्र
विश्रान्तो वा मालिकाः स्नजः तासां तरनिनः प्रकाशिनः । कुम्भुभवस्य अगस्त्यस्य,
“अगस्त्य कुम्भुभवः” इत्यमरः ; आश्रमे तपोवने, दक्षिणदिग्वांतीति भावः, मन्दं
यथा तथा अन्दाधितानां चन्दनद्रुमाणां लताकर्पूराणां कर्पूरवल्लीनामित्यर्थः, सम्पर्कः
सङ्गः विद्यते येषां तथोक्ताः चन्दनकर्पूरसौम्यानिन इति भावः । कङ्कोलोनां
लताविशेषाणां कुलानि कन्दवन्तीति तथोक्ताः, फणिलतानां ताम्बूलवल्लीनां नियट्टं
मन्दं यथा तथा नर्तक्यं नर्तनार्थम् ।

अथ च—

मानं मुचध देह वल्लभजने दिष्टिं तरंगुत्तरं
 तारुण्य दिवसाङ्गं पञ्च दश वा पीणत्यणत्यभणं ।
 इत्थं कीदृशमञ्जुसंजणमिसा देवस्स पञ्चमुणा
 दिस्सा चित्तमहमवेण भुण्णे आस्सा व्व सव्वं कमा ॥३॥ १८॥
 विदूषकः । भो ! तुम्हाणं सव्वाणं मज्जे अहमेको
 कालकवरिणो, जस्स मे ससुरस्स ससुरो पण्डिप्रवर पुत्थि प्राङ्
 वडंती आमी । ५ (च)

* अथ च—

मानं मुचत ददत वल्लभजने दृष्टिं तरङ्गोत्तरां
 तारुण्य दिवसानि पञ्च दश वा पीनकान्तभनम् ।
 इत्थं काङ्क्षितमञ्जुसंजनमिषात देवस्य पक्षेभ्यो-
 दंता येनमङ्गीकृत्येन भुवने आग्नेव सर्वङ्गवा ॥

† भोः ! युष्माकं सर्वेषां मध्येऽहमेकः कालाक्षरिणः, यस्य मे शशुरस्य शशुरः
 पण्डितगृहे पण्डितानि वदन्त्यामीत ।

तास्यपर्वोनाम नदी तस्याः भक्तिर्लं येः तस्मात्पुताः पैमानिलाः मधुमासवायवः वाणि
 बहुलाः । पतेनास्य मायोः श्रेयसीरभ्यमान्दादिगुणाः प्रोक्ताः ॥ १७ ॥

मानमिति ।—मानं कीर्णं, प्रियजनेष्विति भावः, तदुक्तं दर्पणे—“मानः कीपः स तु
 देवा प्रणयेष्यांसमुद्भवः” इति ; मुचत त्यजत, वल्लभजने प्रियजने तरङ्गात्तराम् श्रीकृष्ण-
 बहुलां, मत्प्रेषामित यावत्, दृष्टि ददत । पीनयोः स्तनयोः स्तनभं प्वितिर्याकम् तत्
 तारुण्य शीघ्रं पञ्च दश वा दिवसानि, अत्यल्पयोगे इतोया ; तिस्रोति
 शेषः, अल्पदिनस्यायोति यावत् । इत्थं कीङ्क्षितानां मञ्जु मगद्वरं यत् शिञ्जनं
 रवविशेषः तस्य मिषात व्यजात येनमङ्गीकृत्येन वसन्तमङ्गीकृत्येन (कक्षां) भुवने जनति
 देवस्य पक्षेभ्योः पञ्चशतस्य ज्ञानस्य सर्वङ्गवा सर्वजनाकर्षिणोत्यर्थः आग्नेव आदेश
 इव दन्ता धीवतेति यावत् । अथ मञ्जुसंजनप्रतिवेधेन आग्नेवाः ज्ञापनादपक्रुतिः,
 तदनुवाचिता आग्नेवेत्युत्प्रेषा इति अग्नयोः अङ्गाङ्गिभावेन सङ्करः । तदुक्तं दर्पणे—
 “प्रकृतं प्रतिविज्जान्त्वस्यापमं कादपक्रुतिः” इति । “भवेन सन्धावनीत्येवा प्रकृतस्य
 परात्मना” इति । “अङ्गाङ्गित्वेऽपक्रुतीनां तद्वदेवाश्रयिणी । सान्दिग्धत्वे च भवति
 सङ्करादिति पुनः ॥” इति च ॥ १८ ॥

बटी । [विहस्य] । तदो आगतं दे अस्सएण पंडित्तए । *

(ङ)

विदूषकः । [वक्तोपम] । आः दानीए धीए ! भविस्स-
कुट्टणि ! (च) णित्तक्खणे ! अबिअक्खणे ! ईरिसोऽहं मुखो जी
तए वि उअहसिज्जाऽमि ? अस्स च, हे परपुत्तविट्ठालिणि ! रक्खा-
लोट्टणि ! भमरटेण्टे ! टेण्टाकराले ! कोमसटापहारिणि ! दुट्ट-
संवडिदे ! अहवा हत्थकंकणं किं दर्पणेण पेक्खीअदि ? † (क)

विचक्षया । [विभाव्य] । एज्ज णेटं, तुरगस्स ! सग्घत्तणे किं
साक्खिणो पुच्छीअंति ? (ज) ता वस्सअ वसतअं । ‡

तत आगतं ते अन्यथेन पाण्डित्यम् ।

† आः दास्याः पुत्रि ! भविष्यत्कुट्टनि ! निर्लक्षणे ! अविचक्षणे ! ईदृशीऽहं
मुखो यत्तथाऽप्युपहस्ये ? अन्यच्च, हे परपुत्रविट्ठालिनि ! रथ्याकुण्डिनि ! भमरटेण्ट !
टिण्टाकराले ! कोषग्रतापहारिणि ! दुष्टसङ्घटिते ! अववा हस्तकङ्कणं किं दर्पणेन
दृश्यते ?

‡ एवमेतत्, तुरङ्गस्य शीघ्रत्वे किं साक्षिणः पृच्छान्ते ? तदर्थंय वसन्तम् ।

(घ) अहमेकः कालाचरिणः कालेन अचरिणः अचरं जानातीति अचरिणः
बहुकालानुशीलनेन अचरमात्राभिज्ञ इति भावः ।

(ङ) अन्यथेन कुलपरम्परान्वेत्यर्थः ।

(च) भविष्यत्कुट्टनि ! भविष्यन्ती कुट्टनी परपुत्रवेष सङ्घ परस्त्रियाः समागत-
चारिणी, तत्सम्बुद्धी ।

(क) अन्यथेति ।—परपुत्रविट्ठालिनि ! परमुत्तविधंश्रिणीत्यर्थः, परपुत्रवसङ्गिनीति
भावः । रथ्याकुण्डिनि ! रथ्यायां पथि कुण्ठाति पतति, या सुरापानादिनेति भावः, सा
रथ्याकुण्डिनी तत्सम्बुद्धी । भमरटेण्टे ! भमरपत मधुकोमेन इतस्ततः सचारिणि !
टिण्टाकराले ! कलहप्रिये ! कोषग्रतापहारिणि ! परचनसमूहकुण्डिनि ! दुष्टसङ्घटिते !
दुष्टं सङ्घटितं सङ्घः यथाः तथोक्ता तत्सम्बुद्धी कुसङ्गिनीत्यर्थः । अववा पञ्चान्ते,
हस्तकङ्कणं हस्तस्थितं कङ्कणं सुप्रसिद्धिजः दर्पणेन सुदृश्ये किं दृश्यते ? नेवेत्यर्थः ।
अव चरितं सर्वदेव आतं किं वक्ष्यते ? इति भावः ।

विदूषकः । तुमं उ० पंजरगदा सारिअब्ब कुक्कुराअंतो
विदुमि, न किं पि जणेमि, ता मिअवअस्स देवोए अ
पुरो पठिस्सुः जदो न कलूरिआ कुगामे वणे वा विक्कणो-
अदि, न सुअम् कअवड्डिअं विणा भिलापट्टे कओअदि । * (भ)

राजा । मिअवअस्स ! ता पट्टे, सुणोअट्टु । † (ज)

विदूषकः । [पठति] ।—

पुण्योत्तरं कलमकूरसमं वहन्ति

ये मित्तुवारविट्ठा मम वज्रभादे ।

ये मालिगस्य मदिमोदधिणो सरिच्छा

ते किं च मुदविअड्डकपसूणपुंजा ॥ १८ ॥

तथा : पञ्जरगता सारिकेव कुक्कुरायमाना तिष्ठन्ति, न किमपि जानामि,
तन् प्रियवयस्य देवाय पुरतः पठयामि, यो न कलूरिआ कुगामे वने वा
विक्रीयते, न सुअम् कअवड्डिअं विना भिलापट्टे कथ्यते ।

प्रियवयस्य, तत्पठ । शृणुताम् ।

पुण्योत्तरं कलमकूरसमं वहन्ति

ये मित्तुवारविट्ठा मम वज्रभास्ते

ये मालिगस्य मदिमोदधौ सदृशाः

ते किं च मुदविअड्डकपसूणपुञ्जाः ॥

(ज) मरुडमेति ।—मरुडस्य कलम शोभा कथयते, वेगशक्तित्वे इत्यर्थः,
आदि १ : तदश्वः किं पुंशस्तु ? नैवत्यर्थः । तद्विगदार्थनेनेव तत्परोक्षेति भावः ।

(भ) त्वमेति ।—कलूरिआ खगलाभिनाम द्रव्यभेदः । कअवड्डिअं विक्रयोपपन्न-
मित्यर्थः । कथ्यते कथं परोक्ष्यते इत्यर्थः ; एतेन कथायास्तव खयाये नैवाहं पठि-
ष्यामीति भावः ।

(ज) शृणुताम्, कथाभिरिति शेषः ।

पुण्योत्तरमिति ।—ये मित्तुवारविट्ठाः मित्तुवारतरकः कलमकूरसमं कलमा-
शब्दविशेषः तत्तत्कलमः कलमा उच्यते तेषां कूरः अर्धं तेन समं सदृशम्, अथ
खीरनम्रित्वावृत्ति भावः, पुण्योत्तरं पुण्यमूर्धं वहन्ति, ते मित्तुवारविट्ठाः नन

विचक्षया । निअकंनारंजणजोगं दे वधणं ।

विदूषकः । ता उआरवणणे ! तुमं पढ । १ (८)

देवो । (विचिन्त्विता) । सहि विअक्खणे ! अइहाणं पुरदो तुमं गाढं कइत्तणेण उतावा होसि ; ता पढ मंपढं अज्जउतस्स पुरदो सअ-किदं किंपि कब्बं, जदो तं कब्बं जं सहाए पढोअदि, तं सुवस्सं जं कनवट्टए णिवट्ठेदे, मा धरिथो जा पिअ रंजेदि, सो पुत्तो जो कुलं उज्जलेदि । ३ (८)

विचक्षया । जं देवो आणवेदि । [पठति] ।—

जे लं कागिरिमेह ताहि खलिदा संभोगखिस्सोरदं

एफारएफुअफणावलीकवलणे पत्ता दरिइत्तणं ।

* निजकालारभ्रनयोग्यं ते वचनम् ।

† तत् उदारवचने ! तं पठ ।

‡ सहि विचक्षणे । अआकं पुरतस्सं गाढं कवित्वेन उभावा भवसि ; तत् पठ साम्प्रतमाश्रित्य परतः स्वयं-कृतं किमपि काव्यम् ; यतः तत् काव्यं यत् उभावा पठयते, तत् सुनथं यत् कवयट्टिकाया निवर्तते, सा गृह्यते वा यतिं रक्षयति, स परो यः कुलमुज्ज्वलयति ।

§ यत् देवो आज्ञापयति ।—

हे कङ्कालारमेख वाथा खलिताः संभोगखिस्सोरदो-

एफारएफुअफणावलीकवलणे प्राप्ता दरिद्रत्वन

वक्ष्यमाः प्रियाः । किञ्च गात्रितस्य आचार्यतस्य अहिषोदध्रं सङ्ख्याः सङ्ख्याः हे सुग्धाः मनीहराः विचक्षिताना तदाख्यतकषां प्रमूढपुत्राः पयसङ्गाः, ते च, वक्ष्यमाः इत्यनेनान्वयः ॥ १६ ॥

(८) तदिति ।—तत् तदि, हे उदारवचने ! प्रियभाषिणि ! 'निजकालारभ्रनयोग्यं ते वचनम्' इत्युक्तं स्वसक्तं, वक्ष्यं वचनं निश्चयं विदूषकस्य विचक्षयायामादराति-शयाय सम्बोधनमिदम् ।

(८) पुरतः अपरतः । कवित्वेन काव्यरचयित्वेन । उभावा प्रगल्भा भवसि दृष्टव्योति यावत् । काव्यं कवित्वतत्त्वं अलीककं चमत्कारि वाक्यम् । कवयट्टिकायां निवर्तते परोच्चार्यं सम्पद्यते, परोच्चार्यं यदायदायां निर्वर्तते भवतीत्यर्थः ।

ते एण्डिं मलयागिना विरहिणीषीसाससंपक्किणी

जादा भक्ति मिसुत्तणे वि वडला तारुसपुष्पा विअ ॥३॥२०॥

राजा । सच्चं विअकवणा विअकवणा चतुरत्तणेण उत्तिणं,
ता किमसं कइणं वि कइ । * (ड)

देवी । [विहस्य] । कइचूडामणित्तणेण डिदा एसा । †

विदूषकः । [सकोधम्] । ता उज्जुअं (ट) ज्जेब्ब किं ण भणी-
अदि देवीए, अचुत्तमा विअकवणा कब्बम्मि, अञ्चधमो कविंजल-
वम्हणां ति ? ‡

त इदानीं मलयगिना विरहिणीनिःश्राससम्पर्किणी

जाता भक्तिमिश्रत्वेऽपि वडलातारुसपुष्पा इव ॥

* सत्यं विषयस्य विषयस्य चतुरत्वेनोक्तानाम् ; तत् क्षिप्तमत्तु लवीना-
मपि कविः ।

† कविचूडामणित्वेन खितेषा ।

‡ तत् ऋतु एव किं न भण्यते देव्या, अचुत्तमा विषयस्य काव्ये, अत्य-
धमः अपिञ्जलनाम्न इति ?

ये इति ।—ये मलयगिनाः लङ्कानरैः लङ्कास्थितपर्वतस्य मेखलाया नितम्बे
स्खलिताः पतिताः, व्याहता इति भावः, तथा लम्भीनेन खिन्नानां क्षान्तानाम्
उरगोषां भुजङ्गानां स्फाराभिः विशालाभिः उपकुलाभिः विशासं गताभिः, उन्नमिताभि-
रिति भावः, फणायलीभिः कबलने वसने, भण्ये इति यावत्, दरिद्रत्वं श्रीकृत्व-
मित्यर्थः प्राप्ताः, ते इदानीं विरहिणीनां निःश्रासेन दीर्घेणेति भावः, सम्पर्कः सङ्गः
सङ्गः सन्तः भट्टिंत श्रोत्रं शिशुत्वेऽपि शिशुत्वेऽपि, अल्पमात्रायासपीति भावः, तारु-
स्येन धीवनेन पूर्णा इव जाताः क्षमशः प्रसङ्गा इति भावः । अत्र तारुसपुष्पा इवेति
हेतुत्वेऽपि शिशुत्वापगमहेतुत्वस्य धीवनेन तत्सत्त्वेऽपि सङ्गत्या विभावना । धीव-
नानामगहेतौ शिशवे सत्यपि तत्फलस्य धीवनागमस्याभावात् विशेषोक्तिश्च इत्येवा-
नङ्गाङ्गिभावेन सङ्करः । तदुक्तं कर्पणे—“विभावना विना हेतुं कार्योत्पत्तिर्बदुच्यते”
इति । “इति हेतौ फलभागे विशेषोक्तिसाध्या इति” इति च ॥ २० ॥

(ड) विषयस्य विदूषो । चतुरत्वेन हेतुस्थेन । लवीनां भारतीनाम् ।
क्षिप्तमत्तु क्षमत् किं वक्तव्यमित्यर्थः ।

विषयः । अज्ज ! मा कुप्प, कब्बं ज्जेव्व कइत्तणं
पिसुणोदि, जटो णिअकंतरंजणजोगं णिजोदरभरित्तणं ।
णिंदणिज्जे वि अत्थे सुउमारा दे वाणी लंबत्थणीए विअ एक्का-
बल्ली, तंदिनाए विअ कंचुकिआ, ठेराए विअ कडक्खविकखेओ,
कट्टिदकेसाए विअ मान्णोकुसुममाला, काणाए विअ कज्जल-
सलाआ ण सुद्धरं भादि रमणिज्जा । * (ण)

विदूषकः । तुज्झ उण रमणिज्जेऽवि अत्थे ण सुंदरा सहा-
बल्ली कणअकडिसुत्तए विअ लोडकिंकिणीमाला, पटिवट्टे
विअ टमरविरचना, गोरंगीए विअ चंदणचच्चा ण चारुत्तण-
मबलंवेदि । तद्वा वि तुमं बस्सीअसि । † (त)

* आर्य ! मा कुप्य, काव्यमेव कवित्वं पिशुनयति, यतो निजकान्तारञ्जन-
योग्यं निजोदरधारितम् । निन्दनीयेऽप्यर्थं सुकुमारा ते वाणी लम्बस्तथा इव एकावली,
तुन्दिलाया इव कञ्चुलिका, टेराया इव कटाक्षविशेषः, कर्तितकेशाया इव मालती-
कुसुममाला, काणाया इव कज्जलशलाका न सुद्धतरं भाति रमणीया ।

† तव पुनः रमणीयेऽप्यर्थे न सुन्दरी शब्दावली जनककटिमुख इव लोड-
किङ्किणीमाला, प्रतिपट्ट इव वसरविरचना, गोरंगी इव चन्दनचचां न चारुत्वमव-
लम्बते । तथाऽपि त्वं वर्यसे ।

(ढ) कञ्ज सरलं, व्यष्टिमिति यावत् ।

(ण) कवित्वं पाण्डित्यम् । पिशुनयति लुब्धयति । निजेति ।—निजकान्ताया न
तु कान्त्या इति भावः, रञ्जनयोग्यं मनोवाक्यं निजोदरधारितं स्वोदरपूरकत्वम् । निन्द-
नीयेऽपि वार्य इति भावः । एकावली एकवली मुक्ताहारः । तुन्दिलायाः कान्ठोदर्याः ।
कञ्चुलिका “काञ्चुलि” इति प्रसिद्धा । टेरायाः केशरायाः, “टेरा” इति प्रसिद्धाया
इत्यर्थः ; देशी भाषेयम् ।

(त) न सुन्दरी न मनोहारिणी । जनककटिमुखे इव चाखनकटिवन्मुखे इव
लोडकिङ्किणीमाला लोडनिर्मितसुदृढच्छिद्यवली । प्रतिपट्ट इव पट्टवन्ने इव वसर-
विरचना कल्याणमङ्गलम्, चच्चा (SHUTTLE) ‘तावनी’ नामकतनुवाय-
यन्त्रसेदेन विरचना वसरविरचना । चारुत्वं मनोहारित्वम् । तथाऽपि इत्थं विषयम्—

विचक्षणा । अज्ज ! मा कुप्प ; का तुम्हें मङ्ग पडि-
 प्पहा ? जटो तुमं नाराओ विअ गिरक्खरो वि रअणतुलाए
 णिउंजीअमि । अहं उण तुले व्व लइक्खरा वि ण सुवस्समंडे
 विणिउजोआमि । * (य)

विदूषकः । एवञ्चं मङ्ग भणंतीए तुह्म वामं दक्षिणं अ
 जुहिहिरज्जेड्ढभाआरणामहेअं अंगजुअनं उप्पाडइस्सं । † (द)

विचक्षणा । अहं वि उत्तरफग्गुणीपुरस्सरणक्वत्तणामहेअं
 अंगं तुह्म भोत्ति खंडस्सं । ‡ (ध)

* आर्य ! मा कुप्य । का युष्माभिः सङ्ग प्रतिश्रुताः ? यतस्त्वं नाराच इव
 निरक्षरोऽपि रत्नतुलायां नियुज्यसे । अहं पुनस्तुलैव लज्जाचराऽपि न सुवर्णभाण्डे
 विनियुज्ये ।

† एवं मम भक्त्याश्रितं वामं दक्षिणं च बुद्धिहिरज्येष्ठभ्रातृनामधेयमङ्गपुगल-
 म्प्राप्तायष्यामि ।

‡ अहमपि उत्तरफल्गुनीपुरःसरनक्षत्रनामधेयमङ्गं तव भोत्ति रत्नद्वय-
 म्यामि ।

रत्नद्वयत्वोपोत्थः, त्वं वर्ण्यसे प्रशस्यसे, कवित्वेनेति भावः, लोकोरिति शेषः,
 आश्चर्य्यमतदिति भावः ।

(य) प्रतिपत्तिं प्रतिश्रुतं, ममेति शेषः, न लज्जयतीति भावः । नाराच इव
 लोहशलाकैव । निरक्षरोऽपि अक्षरमात्रानभिज्ञोऽपि मूर्खोऽपीत्यर्थः, रत्नतुलायां—
 “जाती जाती यदुत्कृष्टं तदवमिह कथ्यते” इत्युक्तेः तव ब्राह्मणत्वेन उत्कृष्टजातित्वात्
 रत्नसाम्यं नियुज्यसे निधीयसे, पूज्यसे लोकोरिति भावः । नाराचो हि रत्नपरोक्षश्च
 उपयुज्यते इति तस्मात्प्रमदधेयम् । तुलैः तोलनदण्ड इव, ‘निक्ति’ इति भाषा,
 लज्जाचराऽपि पण्डिताऽपीत्यर्थः, सुवर्णभाण्डे शोभनानां वर्णानां ब्राह्मणादीनां भाण्डे
 नक्षत्राद्यामातं यावत्, स्वल्पं दास्यतीति भावः । तुला तु सुवर्णं तोलनात् परं न
 किमपि चादियते इति भावः ।

(द) बुद्धिहिरज्येष्ठभ्रातृनामधेयं बुद्धिहिरज्जं व्येष्टी भ्राता कर्णः, तन्नामधेयं
 महाकर्णं रत्नपुगलं कर्णद्वयम् ।

राजा । वधस्स ! मा एब्बं भण, कइतमत्तणे छिटा एसा ।

विदूषकः । [मकोषम्] । उज्जं ता किं ण भणइ, अम्हाणं
चेडिआ हरिअं-दणंदिअं-द-कोट्टिमहालण्णहुटोणं वि पुरदो सुकइ
त्ति ? ॥

राजा । एब्बं सेदं । ॥

विदूषकः । [मकधं परिक्रामति] ।

विचक्षणा । तहिं गच्छ जहिं मे पट्टमा साडिआ गटा । § (न)

विदूषकः । [वलितपीठम्] । तुअं उण तहिं गच्छ, जहिं मे
साटाए पट्टम दंतावली गटा । (प) ईदिसस्स राअउलस्स भदं
भोट, जहिं चेडिआ वद्धणेण समं सममौमिआए (फ)
दौमटि । मइरा पंचगब्बं च एकस्सं भंडए कौरदि, कचं
माणिकं च समं आहरणे पउंजोअदि । ॥ (ब)

* वयस्य ! मैवं भण, कवितमते स्थितेषा ।

† सत्त्वं तत् किं न भण्यते, अस्माकं चेडिआ हरिचन्द-नन्दिचन्द-कोटिमहाप्र-
भस्यलीनामपि पुरतः सुकविर्वाति ?

उत्तमेतत् ।

§ नव गच्छ, यत्र मे प्रथमा शाटिका गता ।

* त्वं पुनस्तव गच्छ यत्र मे गातुः प्रथमा दन्तावली गता । कुंडलग्ने राजकुलस्य
मद भवतु, यत्र शटिका ब्रह्मणेन समं समशीर्षिकया दृश्यते, मदिरा पञ्चगव्यं
नेकान् भण्डे क्रियते, काचं माणिक्यं च सममाभरणे प्रयुज्यते ।

(ब) उत्तरफल्गुनीपुर-चरनचवनासधेयं दत्ताष्टमिस्थः । खण्डविष्यामि मये
कविधामोत्थः ।

(न) शाटिका वसनं, गता छिन्नेत्यर्थः, विनाशं गतेति यावत्, तं सिध्यति भावः ।

(प) वलितपीठं वकीकृत-वस्त्रम् । दन्तावली दन्तधेकी गता पतितेत्यर्थः,
त्वमपि सिध्यति भावः ।

(फ) समशीर्षिकया प्रतिस्पर्द्धित्यर्थः ।

चटी । इह राघवले तं ते भीटु कंठद्वंदं, जं भगवं
तिलोभणो मीने समुब्बहटि, तेण च ते मुहं चूरीभटु जेण
असोअतरू दोहटं लहटि । * (भ)

विदूषकः । आः ! दामीए पुत्ति ! टेंटाकराले ! कोसवद-
बं चणि ! रच्छुः लोहणि ! एब्बं मं भणमि ? ता मह महवम्हणस्स
भणिटेण तं तमं लहसु, जं फग्गुणमए सोहंजणो जणदो लहटि,
जं पामराहिंती बड्ढो लहटि । † (म)

विचक्षणा । अहं उण तृह एब्बं भणंतस्स येउरस्स विअ

* इह बाणकुलिं तत्ते भवतु कण्ठस्थितं, यत् भगवान्निबोधनः शीघ्रं समुदहति ।
तेन च ते मुखं चूर्ण्यतां, येनाशोकतर्जनीद्वंदं लभते ।

† आः दास्याः पुत्रि ! टेंटाकराले ! कोषग्रतवचनि ! रक्षालुहनि ! एवं मां
भणमि ? तन्मम महात्राहणस्य भणितेन तत् त्वं लभस्व, यत् फाल्गुनसमये शोभाञ्जनी
जनाल्लभते, यत् पामरेभ्यो बलीवर्दी लभते ।

(ब) पञ्चगव्यपञ्चानां गव्यानां गोमयानां वस्त्रूनां दधिदुग्धघृतमीनयगोमूवाणा-
नित्यर्थः समाहारः पञ्चगव्यं । त्रयदमयद्रुग्धोषकश्च द्रव्यमिति भावः ।

(भ) शीघ्रं श्रयमि, भाले इत्यर्थः, अहं चन्द्रमिति यावत् । तत्ते कण्ठस्थितं भवतु
तव गले अर्धचन्द्राकारेण दत्तं दत्त्वा निश्वासनं भवत्विति निश्चयः । तेन पदाघातेनेति
भावः । अशोकतर्जुः दोहटं गभं लभते विकसतीति भावः । “पादादृतः प्रमदया
विकसत्यशोकः” इति कविसमयप्रसिद्धेरिति भावः ।

(म) कोषग्रतानि धनजातानि वक्ष्यतीति तथोक्ता तस्मिन्को, परपुरुषान्
वक्ष्यित्वा धनसमूहकारित्वोक्त्यर्थः । अथत् व्याख्यातं प्राक् । महात्राहणस्येत्यादि ।—
महतः ब्राह्मणस्य अथच ब्राह्मणपमदस्य, “अहं तेन तया मांसं वेद्ये ज्योतिषिके विजे ।
यात्रायां पक्षि निद्रायः महच्छब्दा न दीयते ॥” इति निषेधेन निन्दाश्रवणादिति भावः ।
भणितेन वचनेन । यत् फाल्गुनसमये फाल्गुने मासि शोभाञ्जनीः उज्ज्वलिष्येवः “सज्जना”
इति प्रसिद्धः, जनात् यत् लभते आस्वाच्छेदनमिति भावः । बलीवर्दस्य पुङ्गवस्य पाम-
रेभ्यः दुर्गन्धेभ्यः यत् नासाच्छेदनरूपमिति भावः, लभते तत् त्वं लभस्व तव इत्थी
नासाश्च शोकः क्षिणु इति भावः ।

पापलगास्त पाएण सुहं चूरइस्सं । (य) अस्सं च, उत्तरासाढापुर-
स्सरणक्खत्तणामहेअं अंगजु पलं उप्पाडिअ घाजिस्सं । * (र)

विदूषकः । [सकोधं परिक्रामन्, जवनिकान्तरे (ख) किञ्चिदुद्ये ।]
ईरिसं राअउलं दूरे बज्जीपटि, जहिं दासी बह्णेण समं पडि-
प्पहां करेदि । ता अज्ज प्पहुदि णिअगेहणीए वसुंधराणाम-
हेआए बह्णेए चत्तणसुस्सूअओ भविअ गेहे जेव्व
चिडिस्सं । † (व)

[सर्वे इहसि] ।

देवी । अज्जउत्त ! कीटिसी कविंजलेण विणा गोहो ?
कीटिसी णअणंजणेण विणा पमाहणलच्छी ? । ‡ (श)

* अहं पुनस्तवैवं भवती नृपस्येव पादलपत्र पादेन सुहं चूर्यविद्यानि । अन्वयः,
उत्तरासाढापुरःसरणक्खत्तणामधेवमङ्गपुनस्तमुत्पाद्य चेष्टामिनि ।

† ईदृशं राजकुलं दूरे बज्ज्यतां, यत्र दासी ब्राह्मणेन समं प्रतिस्पर्द्धां करोति ।
तदस्य प्रभृति निजगेहिन्या वसुन्धराणामधेयाया ब्राह्मण्यासरणसुसूभ्त्वा गेह एव
लब्धवानि ।

‡ आर्यपुत्र ! कीटयो कपिललेन विना गोहो ? कीटयो नयनास्रजेन विना
प्रसाधनलक्ष्मोः ? ।

(य) अहमिति ।—एवं भवतः कथयतः पादलपत्र सरणसंज्ञक नृपस्येव
व्यर्थप्रकाशिन इति भावः ।

(र) अन्वयः अपरञ्च उत्तरासाढावाः पुरःसरण अयमस्मिं यत् नखं अयणेति
भावत्, तस्मान्मधेयं तदाप्यमित्यर्थः, अङ्गपुनत्तं कर्णदयमित्यर्थः, उत्पाद्य कृत्वा ।
“अन्वयः ते पवननिष्क्रमणोत्क्रमणविवरणानमङ्गं खण्डयित्वा चेष्टामिनि” इति पाठे—
पवनञ्च वायोः निःश्वासमवतः निष्क्रमणं निःसरणञ्च उत्क्रासमवतः उत्क्रमणञ्च
आकर्षणं, तथोर्विवरणानम अङ्गं नानिक्कामित्यर्थः । खण्डयित्वा कृत्सेत्यर्थः ।

(ख) जवनिकान्तरे जवनिका तिरस्कारिणी तस्या अनन्तरं अभ्यन्तरं तस्मिन् ।

(व) ईदृमिति ।—यत्र दासी ब्राह्मणेन समं सह प्रतिस्पर्द्धां प्रतिपक्षतां
करोति, ईदृशं राजकुलं दूरे बज्ज्यतां परिहोयतां, परिवर्ज्यतामित्यर्थः, अस्मानि-
रिति शेषः ।

[आकाशे]

ण हृ ण हृ आगमिस्सं, अस्सो को वि पिअवअस्सो अस्से-
सोअदु । अहवा एसा दुट्टदाओ लब्बकुचा टप्परकस्सो पडि-
सोअअं टेइअ मच्च द्वाणे उववसणत्थं करीअदु । (घ) अह-
मको मुदो तुम्हाणं सब्बाणं मज्जे, तुम्हे उण वरससअं
जीअध । * [इति निष्क्रान्तः] ।

विचक्षणा । मा अणुअंधेहि । अणुणप्रककसो क्व कविंजल-
वम्हणो सल्लसल्लित्तो विअ सणगुणगंठी चिरं गाढअरो भोदि ।
णं दंसणीअं दीसदु । † (स)

राजा । [समन्तादवलोक्य]—

गाअंतगोवअवहुपटपेहिआसु
दोलासु बिब्भमवदीपु णिससुट्ठि ।

* न खलु न खलु आगमिष्यामि, अथः कोऽपि प्रियवयस्योऽन्विष्यताम् । अथ-
वेवा दुट्टदासो लब्बकुचा टप्परकणां प्रतिशोधकं दत्त्वा मम स्थाने उपवसनाथे
क्रियताम् । अहमेको मृतो युष्माक सर्वेषा मध्ये, मृत्युं पुनर्वधंशतं जीवत ।

† मा अनुवचान । अमृतयुक्तकेशः खलु कपिलसत्राक्षयः सलिलसिक्त इव शश-
गुणवन्निधिं गाढतरो भवति । ननु दर्शनीयं दृश्यताम् ।

(अ) आत्यपुंसति ।—कपिलसल्लेन तदाख्येन विदूषकेण विना गोष्ठो समा-
कोट्यो ? नेव भोमते इति भावः । प्रसाधनलक्ष्मीः अलङ्कारव्योः ।

(घ) न खल्विति ।—न खलु न खलु नेव नेव । अन्विष्यतां, त्वमेति शेषः ।
लब्बकुचा लब्धमानसनी । टप्परकणां टप्परो वंशनिर्मितपात्रविशेषः तद्वत् कर्णौ यस्याः
तथाभूता । प्रतिशोधकं शिरोवेष्टनबन्धम्, उच्योषमिति यावत्, दत्त्वा, अस्से इति भावः,
मम स्थाने मदासने, क्रियतां नियुज्यतामिच्छेत् ।

(स) मा अनुवचान न आगच्छेत् एवम् आद्रियसेति भावः । खलु यतः
कपिलसल्लेनाक्षयः अमृतयुक्तकेशः कठिनः, अनादरे कामल इति भावः ।
सलिलसिक्त इव शशगुणवन्निः शशतनुरञ्जुरित्यर्थः, चिरं गाढतरः अतमयेन कठिन
हृदयः, भवति । ननु भोः दर्शनीयम् एतस्मिन् आचरन्मिति भावः । दृश्यताम् ।
स्त्री इति उक्तिः ।

जं जादि खंजिदतुरंगरहो दिणैसो

तेणेब्ब होंति दिअहा सइदोहदोहा ॥ * ॥ २१ ॥

[प्रविष्ठापटीचेपेच] (४)

विदूषकः । आसणमासणं । †

राजा । किं तेण ? ‡

विदूषकः । भैरवाणंदो आसच्छदि । §

देवो । किं सो, जो जणवपणादो अज्झब्भुदसिद्धी सुणीअदि ? ¶

विदूषकः । अथ इ । ** ।

राजा । पवेसअ । ††

* माधङ्गीपवभूपदप्रेक्षितासु
दीक्षासु विभ्रमवतीषु निवसद्वटिः ।
यदुयाति खञ्जिततुरङ्गरहो दिनेशः
तेनैव भवन्ति दिवसा अतिदीर्घदीर्घाः ॥

† आसनमासनम् ।

‡ किं तेन ?

§ भैरवानन्द आसच्छति ।

¶ किं नः, यो जनवचनादन्वहुतसिद्धिः श्रूयते ?

** अथ किम् ।

†† प्रवेक्ष्य ।

माधदिति ।—माधन्तीनां गोपवभूनां दीक्षाकृतानामिति भावः, पदेष्वरण्यैः प्रेक्षितासु
आन्दोलितासु विभ्रमवतीषु विहासवतीषु, मनोहारिणीभ्यति भावः, दीक्षासु निवसन्
निविष्टा दृष्टिर्यस्य तथाभूतः दिनेशः सूर्यः खञ्जिताः तुरङ्गा यत्र तथाविधः रहो यत्र
तथोक्तः सन् यत् याति भुवनं परिक्रामतीत्यर्थः, तेनैव अतुला दिवसाः अतिदीर्घदीर्घाः
अतिवृद्धन् इत्यर्थः, भवन्ति । मनस्तु विचक्षणाया विषये दत्तदृष्टेः अपिचक्षुः विना
खञ्जितत्वं ज्ञानं, तेन च दिवसातिवाहनमतीव क्षेमावहं भविष्यतीति अपिचक्षुः
आदरेषान्वीयतामिति ध्वन्यते ॥ २१ ॥

(४) अपटीचेपेच जवनिकाऽपसारचमनरेचेच ।

[विदूषको निष्क्रम्य तेनैव वृद्ध प्रविशति] ।

मेवमानन्दः । [विचित्रादमभिनीव पठति] । (च)—

मंतो ण तंतो च अ किं पि जाणं

भाणं च णो किं पि गुरुप्पमादा ।

मज्जं पिचामो मच्चिलं रमामो

मोक्खं च जामो कुलमगलमा ॥ * ॥ २२ ॥

अवि च—

रंडा चंडा दिक्खिदा धम्मदारा

मज्जं मंसं पिज्जए खुज्जए च ।

भिक्षा भोज्जं चम्मखंडं च सेज्जा

कोलो धम्मो कस्स णो भादि रम्मो ? १ ॥ २३ ॥

मन्यो न तन्नं न च विमपि ज्ञानं

ध्यानस्य नो विमपि गुरुप्रसादात् ।

मयं पिचामो मच्चिला रमयामो

भोक्ष्य च यानः कुलमार्गकथाः ॥

अपि च—

रक्षा चक्षा दोषिता चर्मदारा

मयं मायं पीवते खायते च ।

भिक्षा भोज्यं चर्मखण्डस्य शय्या

कोको चर्मः कस्य नो भाति रम्यः ? ॥

(च) मयं मयम् अभिनीव अभिनयेन पीलेवेत्यर्थः ।

मन्य इति ।—मन्यो न तन्नं निवर्तमानं ज्ञानस्य न विमपि ज्ञानं विमपि ध्यानस्य समाधिष्वपि नो, अस्तीति श्रेयः, गुरोराचार्यस्य प्रसादात् मतानुसारेणैति भावः, कुलमार्गे कुलाचारे कथाः वक्ताः वक्तुः मयं सुरां पिबामः, मच्चिला चान्ता, परकीयानिति भावः, रमयामः, भोक्षं मुक्तिं यानः नन्दानस्य, चम्मखं मयस्योद्यम्येनैव मुक्तिरिति कीदृशमनवमिति भावः ॥ २२ ॥

रखेति ।—रक्षा विचरा, चक्षा प्रगल्भा, दोषिता तान्निवदोषावली, एता मायः चर्मदाराः चर्मपत्राः, चम्मखमिति श्रेयः । मयं पीवते मां खायते च, अस्मान्निरिधि

किं च—

मुक्तिं भणन्ति हरिवन्धमुखादिदेवा

भ्यानेन वेदपठनेन कटुकक्रियाभिः ।

एकेन केवलमुमाददण्डेण दिष्टो

मोक्षो समं सुरभकेलिसुरारसेष्टिं ॥ * ॥ २४ ॥

राजा । एदं चासणं, उपविशतु भैरवाणंदो । †

भैरवानन्दः । [उपविश] । किं कादब्धं ? ‡ (ख)

राजा । क्वहिं वि विसए अच्चरिअं दिट्ठमिच्छामि । §

भैरवानन्दः ।—

दंसेमि तं पि ससिणं वसुधावतिसं

थंभेमि तस्स वि रविस्स रहं णह्वे ।

विश्व—

मुक्तिं भणन्ति हरिवन्धमुखादिदेवा

भ्यानेन वेदपठनेन कटुकक्रियाभिः ।

एकेन केवलमुमादयितेन दृष्टो

मोक्षः समं सुरतकेलिसुरारसेः ॥

† इदमात्मनः, उपविशतु भैरवानन्दः ।

‡ किं कर्तव्यम् ?

§ क्वचित्पि विषये चास्यै द्रष्टुमिच्छामि ।

¶ दंशंमि तमपि अस्मिन् वसुधावतोषे

संभामि तस्मापि रवि रहं नभोऽध्वनि ।

शेषः, भिक्षा यात्राकर्म द्रव्यनिर्वाहः, भोज्यं भस्त्रं, चर्मखण्डं शय्या च, यस्याविति शेषः । एवः शीलः कुलकमानतो धर्मः आचारः काल जनक रम्यः प्रियः नो भाति ? अपि तु सर्वस्यैव रम्य एव चर्म इत्यर्थः ॥ २३ ॥

मुक्तिमिति.—हरिवन्धमुखा विश्वविरचितप्रभृतयः देवा हि केवलं भ्यानेन समा-
विना वेदपठनेन मुक्तिपाठेन कटुकक्रियाभिः यन्मातृहानेय मुक्तिं भणन्ति मुक्तिर्भवतीति
वदन्ति । केवलम् एकेन समापत्तिदयितेन ईश्वरेण हरेण सुरतकेलिभिः सुरारसेः
मद्योपयोगेण समं मोक्षो दृष्टः सुरत-सुरारसेभ्यो नोच उपदिशते इति यावत् ॥ २४ ॥

(ख) कर्तव्यं कर्तव्यम् ? तदेष्टितमिति शेषः ।

आणेमि जक्खसुरसिद्धगणंगणाओ

तं णत्थि भूमिवत्थए मच्च जं ण सच्चं ॥ २५ ॥ १

ता भण किं करीअदु ? *

राजा । वयस्स ! तुए कच्चिं पि अपुब्बं दिट्ठं मच्चिन्ना
रअणं ? † (ग)

विदूषकः । दिट्ठं दाव । ‡

राजा । कहेहि । §

विदूषकः । अत्थि एत्थ दक्खिणावहे वेदब्भं णाम अअरं,
तच्चिं मए एकं कअारअणं दिट्ठं, तच्चिन्नाणीअदु । ॥

मेरवानन्दः । आशीअदि । **

आगयामि वत्थसुरसिद्धगणाङ्गनाः

तत्रास्ति भूमिवत्थये मम यत्र साध्यम् ॥

तद्वत् किं क्रियताम् ?

† वयस्य ! त्वया कुमापि अपूर्वं दृष्टं मच्चिन्नारजनम् ?

‡ दृष्टं तावत् ।

§ कथम् ।

॥ अस्ति यत्र दक्खिणावधे वेदभे नाम जनरं, तत्र मदेकं कअारअणं दृष्टं,
तच्चिद्ध आनीयताम् ।

** आनीयते ।

दर्शयामीति ।—तं प्रसिद्धं ज्ञानिनं चन्द्रमपि वसुधायां पृथिव्याम् अवतीर्यन्
अवकटं दर्शयामि । नभोऽध्वनि आवाजमार्गे तत्र प्रसिद्धस्य रवेः सूर्यकापि रश्मि-
स्तमामि संस्तवयामीत्यर्थः । अनाभूतस्यैव । वत्थसुरसिद्धगणानाम् अङ्गनाः कामिनीः
आगयामि । यत् मम साध्यं न, तत् भूमिवत्थये भूमिपत्ये नास्ति, सर्वमेव मम
साध्यमित्यर्थः ॥ २५ ॥

(ग) वयस्मेति ।—विदूषकं प्रति सम्बोधनमेतत् । मच्चिन्नारजं कीरजनम्, उज्जना
कीरिणीव । “जातो जातो बहुल्लूटं तद्वन्निद्धं वृत्तते” इत्युक्तेः ।

राजा । ओदारीप्रदु पुष्पिमाहरिणको धरणीमले । * (घ)

[भैरवानन्दी ज्ञान गाढयति] ।

[ततः प्रविशति पटाक्षेपे (ऊ) नायिका । सर्वे आसीत्तवनि] ।

राजा । अहह ! अश्वरिभं ! अश्वरिभं ! ।—

जं धोभांजणसोषलोभणजुभं लग्गालभगं मुहं

इत्यालंविदकेसपक्कवचए दोल्लंति जं बिंदुणो ।

जं एक्कं सिचअंचलं सिवसितं तं एहाणकेलिट्टिदा

आणोदा इअमव्भुदेक्कजणणी जोईसरेणामुणा ? ॥ १॥ २६॥

अवि स—

एक्केण पाणिणल्लिणेण णिवेसअंती

वत्थंचलं चणयणत्थन्नसंसमाणं ।

अवतार्यतां पुष्पिमाहरिणाङ्को धरणीतले ।

† अहह ! आश्चर्यम् ! आश्चर्यम् ! ।—

यत् धौताञ्जनश्रीणलोचनयुगं लप्राप्तत्वायं सुखं

इत्यालम्बितकेशपक्कवचये दोलायन्ते यद्विन्दवः ।

यदेकं सिचयाचलं निवसितं तरङ्गानकेलिछिता

आनीतेयमहुमेकजननी योगीश्वरेणामुना ? ॥

(घ) अवतार्यतामिति ।—पुष्पिमाहरिणाङ्कः पृथ्वेचन्द्र इत्यर्थः, तदेव कान्तारज-
लिति भावः ।

(ङ) पटाक्षेपेण पटस्तिरस्कारिणी तत्र आक्षेपेण अपसारयेत् ।

यदिति ।—यत् यतः धौतम् अञ्जनं कञ्चलं वस्त्रं तथोक्तम्, यत् एव शीघ्रं रत्नं
लोचनयुगं नयनयुगलं वस्त्रम् तत्राविधे, तथा लप्राप्तिं सत्त्वानि अलङ्काराणि कुन्तलाय-
माणाः यस्मिन् तत्राभूतं सुखम् । यत् यतः इत्येव आलम्बितः गृहीतः केमानां
पक्कवचयः प्राक्तनचयः तस्मिन् विन्दवः, ललानामिति शेषः, दोलायन्ते लम्बन्ते इत्यर्थः ।
यत् यतः एवम् अद्वितीयम्, उत्तरावकाशवर्जनादिति भावः, सिचवचलं वसनक परिधेयञ्च
अचलं निवसितम् आच्छादितं, तत् तस्मात् इयं स्नानकेली स्नानक्रीडायां छिता
अहुतेकजननी अन्तारङ्गभृता, विजयजननीत्यर्थः, उपलब्धेति भावः, कुशेति

चित्ते लिङ्गिज्जदि ण कस्स वि संजमंती

अस्येण चं कमणदो चलिदं कडिज्जं ? * ॥ २७ ॥

विदूषकः ।—

एहाणावमुक्ताभरणोच्चयाए तरंगमंगक्खदमंडणाए ।

आहांसुओक्तासितणूलदाए सुंदेरसब्बस्समिमीअ दिट्ठी *† ॥ २८ ॥

नायिका । [सर्वानवबोध्य स्वगतम्] । एसो महाराओ को

वि इमिणा गंभीरमधुरेण सोहासमुदाएण जाणिज्जदि ।

एसा वि एदस्स महादेवी तक्कोअदि अट्ठणारीसरस्स विअ

अकडिटा वि गोरी । एसो को वि जोईसरो । एस डण

परिअणो । [विचिन्त्य] । ता किं ति एदस्स महिलासहिदस्स

दिट्ठी मं बहु मस्येदि ? ‡ (च) । [इति वक्तुं बोधते] ।

* अपि च—

एकेन पाणिनलिनेन निवेशयन्ती

वस्त्राधूलं घनचनककसंसमानम् ।

चित्ते लिख्यते न कस्यापि संयच्छन्ती

अस्येण अङ्गुमचतयलितं कटिवस्त्रम् ? ‡

† खानावमुक्ताभरणोच्चयायास्तरङ्गमङ्गावतमण्डनायाः ।

आर्द्राङ्गुलीकृतसितगुलतायाः सौन्दर्यसर्वस्वमया दृष्टिः ‡

‡ एव महाराजः सोऽप्यनेन गंभीरमधुरेण शोभासमुदायेन ज्ञायते । एषाऽपि

श्रेयः, अमुना योगीश्वरेण भैरवान्नेन जानीता ? समाबोक्तिरवधारः, खानविधेः
समावबोक्तव्यात् ॥ २६ ॥

एकेनेति ।—एकेन पाणिनलिनेन स्वरपङ्क्तिन घनाभा निविहाभा सनकलाभा
संसमानं घनमत् वस्त्राधूलं निवेशयन्ती सख्यानं नयन्तीत्यर्थः, अन्त्येन पाणिनलिनेन
अङ्गुमचतः पुनः पुनचलनात् अलितं खलितं कटिवस्त्रं संयच्छन्ती सन्धयती,
इयमिति श्रेयः, कस्य जनक चित्ते पटभूते इति भावः, नापि लिख्यते ? नेव चिन्त्यते ?
अपि तु सर्वत्रैव चित्तपटे आलिख्यत पश्यत्यर्थः ॥ २७ ॥

जानेति ।—खानकाखी प्रबभूवः परित्तः आमरबोववः अचहारनिवडः यवा

राजा । [विदूषकमपवायं] (ह) एटाए—

जं मुक्ता सवणंतरेण तरला तिक्वा कडक्वच्छडा
शृंगाधिद्विभ्रकेदभगिमदलद्दीणोसरिच्छच्छई ।
तं कपूररसेण णं धवलिदो ? ज्योण्हाय णं रहाविदो ?
मुत्ताणं घणरेणुण व्व कुरिदो ? जादो म्हि एत्थंतरे * ॥ १२८ ॥

अथ महादेवो तर्क्यते चरुंनारीश्वरस्येव अवधिताऽपि गौरी । एव कोऽपि कोमोश्वरः ।
एव पुनः परिजनः । तत् क्षमित्येतस्य महिलासहितस्यापि दृष्टिर्मां बहु मन्वते ?

— एतच्चाः—

यत् मुक्ता श्रवणान्तरेण तरला तीक्वा कटाचच्छटा
शृङ्गाधितकेतकायिमदलद्दीणोसरिच्छच्छविः ।
तत् कपूररसेन ननु अवधितो ? ज्येष्ठया ननु आवितः ?
मुत्तानां घनरेणुनेव कुरितो ? जातोऽस्यावानरैः ॥

तथोक्तायाः, तरका इव महाः विद्यासविज्ञेयाः तैः अव्यतम् अविनष्टं मण्डनं भूषणं
यथाः तथाभूतायाः, अवधारपरिस्थानेऽपि विद्यासविज्ञेयेषु साक्षाद्वाराया इवेति
भावः, तथा आर्द्रेण संयुक्तेन वसनेन सङ्गादिनी सङ्गादिनी कोमादिनी वा
तनुलता इत्येव कोमला तनुरित्यर्थः यथाः तथोक्तायाः अथाः दृष्टिः सौन्दर्यसंस्वं
सौन्दर्यवर्धिणीति भावः ॥ १२८ ॥

(घ) एव इति ।—एव कोऽपि महान् राजति महाराजः, अनेन दृश्यमानेनेति
भावः, नभोरनधुरेव दुरवमाहमनोदरेण । तर्क्यते अनुमीयते । चरुंनारीश्वरस्य
अहङ्गेन गौरी अपराहेन हर इति रूपधारिणी नृश्वरस्येत्यर्थः, अवधिताऽपि
गौरीव ।

(ङ) अपवायं चत्वरङ्गीपनेन उन्माद्येत्यर्थः, एतदेव जनानिहमुच्यते ।
तत्रचक्षुस्तं दृष्टव्ये—“निपतावकदेवान्मानपवायान्तरा अवान् । अतोऽवानमन्त्रं
यत् काञ्चनात् तज्जनानिहम् ॥” इति ।

वदिति ।—श्रवणान्तरेण कर्णान्तरेण तरलाः अवधिताः शृङ्गेण मूष्येत्यर्थः, अधि-
हितः आव्रितः, युक्त इत्यर्थः, यः केतकीकुसुमस्य अवदलः, य एव द्रोणी काष्ठान्-
वादिनी ‘डोका’ इति प्रविष्टा, “द्रोणी काष्ठान्मुवादिनी” इत्यनरः ; एतेन नेत्रयोरिति-
विशेषणं व्यज्यते ; तत्सदृशा सहस्री हविः क्षान्तिर्यथाः तथाभूता, अत एव तीक्ष्ण-

विदूषकः । अहो ! से रुच्यरेहा !! (ज) —

मन्त्रे मज्झं त्रिवलिबलितं डिभमुद्योत्र गेहं

णो बाहुहिं रमणफलत्रं वेष्टिदुं जादि दोहिं ।

णेतत्त्वेत्तं तरुणिपसुईदिज्जमानोवमानं

ता पञ्चक्खं मच्च विलिहिदुं जादि एसा ण चित्ते ॥ * ॥ ३० ॥

कथं गृह्णाणधोविदबिलेवणा समुत्तारिदविह्वमणा वि
रमणिज्जा !! ॥ (झ) ।

अहो ! अस्मा रुच्यरेहा !! (छ) —

मन्त्रे मज्झं त्रिवलिबलितं डिभमुद्योत्र गार्ह्यं

णो बाहुध्यां रमणफलकं वेष्टिदुं याति हाभ्याम् ।

नेत्रक्षेत्रं तरुणीप्रसूतिदीयमानोपमानं

तत् प्रत्यक्षं मन विनिश्चितुं यात्येवा न चित्ते ॥

१ कथं स्नानधीतबिलेवणा समुत्तारितविभूषणाऽपि रमणीया !!

अवमुदेत्यर्थः. स्नानशर इवेति भावः. कटाक्षः कटा अपाङ्गावलीकनपरम्परा यत् मुक्ता,
मां प्रतीति श्रेयः. अस्मान्ते अस्मिन्नेवावसरे तत् तस्मात् कर्पूरसेन कर्पूरजलेन
अबलितः ननु किम् ? ज्योत्स्नया स्नापितो ननु किम् ? मुक्तानां अगरेणैव सान्द्रेण
कूर्पूरेण कुरितः अनुलितः किम् ? जातोऽस्मात्. उत्पन्नाऽलङ्कारः ॥ २९ ॥

(ज) अहो ! आश्चर्यम् । रुच्यरेहा सौन्दर्यपरम्परा ।

मन्त्रे इति ।—त्रिवलीभिः तिसृभिः रेखाभिः बलितं वेष्टितं मध्यं मध्यदेशः,
डिभस्य बाहुबल्य मुद्योत्र गार्ह्यं एहीतं प्रकम्पम् । रमणफलकं जघनपरिसर इत्यर्थः.
रतिस्नानमिति यावत्, हाभ्यां बाहुभ्यां वेष्टितुम् आचरीतुं नो याति न शक्ता भवती-
त्यर्थः । नेत्रक्षेत्रं चक्षुःपरिसरः तरुणी विज्ञाया या प्रसूतिः विलसिः तथा दीय-
मानम् उपमानं सादृश्यं यस्य तस्माभूतं, तत् तस्मात् एषा मन प्रत्यक्षम्, अपिरस्मा-
ध्याकार्यः, परिदृश्यमानाऽपीत्यर्थः, चित्ते विनिश्चितुं न याति न शक्यते इति भावः,
इति मन्त्रे सन्धावसानोत्पद्यः ॥ ३० ॥

(झ) कथमिति ।—स्नानेन धीमं विलेपनम् अङ्गरामः वस्त्राः तथोक्ता ।
समुत्तारितानि अवमुक्तानि विभूषणानि यथा तस्माभूता ।

अहवा—

जं रूपमुक्ता वि विहसयन्ति ताणं अलंकारवसेण सोहा ।

णिसग्गचगस्स वि माणुपस्स सोहा समुन्मीलदि भूषणेहिं ॥*॥१॥

राजा । एटाए दाब एटं—

लावणं णवजच्चकंचणणिहं येत्ताण दीहत्तणं

कखेहिं खल्लिटं कम्मोत्तफलभा दोखंडचंदोवमा ।

एसा पंचसरेण सज्जितधनुदंखेण रक्खिज्जए

जेणं सोमणमोहणप्पहुटिणो विज्जन्ति मं मग्गणा ॥ ३२ ॥

अहवा—

या रूपमुक्ता अपि विभूषयन्ति तासामलङ्कारवसेण शोभा ।

निसर्गसुन्दरस्यापि माणवस्य शोभा समुन्मीलति भूषणेः ॥

† एतत्कारणावदंतम् ।—

लावण्यं नवजात्यकाञ्चननिभं नेत्रयोर्दीर्घत्वं

कर्मोत्तमां स्वचित्तं कपोलफलकौ दिखन्त्यचन्द्रोपमा ।

एषा पञ्चशरेण सज्जितधनुदंखेन रक्ष्यते

येन शोषणमोहनप्रभृतयो विज्जन्ति मां मग्गणाः ॥

या इति ।—या नाय्ये, रूपे च सौन्दर्ये च मुक्ता विहोताः अपि विभूषयन्ति भूषणेः अलङ्कुर्वन्ति, अङ्गानोति शेषः, तासाम् अलङ्कारवसेण विभूषणभूषणेनेवेत्यर्थः, शोभा, भवतीति शेषः, निसर्गसुन्दरस्य स्वभावसुन्दरस्य माणवस्य शोभा च स्वतःसिद्धेति भावः, भूषणेः अलङ्कारैः समुन्मीलति अपि सम्यक् पुष्टिमैवेत्यर्थः ॥ ११ ॥

लावण्यमिति ।—लावण्यं “मुक्ताफलैषु कथायास्तारत्ननिबानरा । प्रतिभाति यदङ्गेषु तज्जावण्यमिच्छीच्यते ॥” इत्युक्तलक्षणं नवमं अव्यवहतमिति यावत्, जात्यं शोभन-जातीयं यत् जात्यनं स्वयं तन्निभं तत्प्रवर्णम् । नेत्रयोः दीर्घत्वं विशालत्वं कर्मोत्तमां कर्मोत्तमद्वेषेण, तत्प्राप्ताश्रयेति भावः, तादर्यं चतुर्षु, स्वाचित्तं चक्षितम्, आकाशं क्लृप्तं चक्षुषः इति भावः । कपोलफलकौ गण्डभागौ दिखन्त्यचन्द्रः अर्धचन्द्रः तदुपमां तत्प्रमा । सज्जितः संहितः धनुदंखः येन तत्प्रभृतः तेन पञ्चशरेण कामेन एषा रक्ष्यते शस्त्रेण युज्यते, मथेति भावः, येन शस्त्रयोगेन हेतुना शोषण-मोहनप्रभृतयः “शोषणे, मोहनयेव मादनस्तापनस्तथा । मारणयेति विप्रैषाः शराः पञ्च मनोभूवः ॥” इत्युक्तेः, मग्गणाः शराः, एतत्कररूपनाशिकान्तर्गताः कटाचादय इति भावः, मां विज्जन्ति विहं कुर्वन्ति, व्यवस्यन्तीति भावः ॥ १२ ॥

विदूषकः । [विहस्य] । जाणे रथ्याए सोद्विदि से सोडारपणं
(ज) । *

राजा । [विहस्य] । पिअवअस्स ! कधेमि दे—

अंगं चंगं पिअगुणगणालंकिटं कामिणीणं

पच्छाअंतो उण तणुविरिं भादि णेवच्छलच्छी ।

इत्थं जाणं अवअवगदा कावि सुंदरमुद्दा

मस्से ताणं बलइदधणू णिअभुअो अणंगो ॥ १ ॥ ३३ ॥

अवि अ एटाए—

तडा रमणवित्तरो जइ ण ठाइ कंचीलटा

तडा अ यणतुंगिमा जइ ण एइ णाहिं मुहं ।

* जाने रथ्याया लूठत्याः शोभारवम् ।

† प्रिववयस्य ! कथयामि ते—

अङ्गं सुन्दरं निजगुणगणालङ्कृतं कामिनीनां

प्रच्छादयन्तो पुनस्तनुश्रियं भाति नेपथ्यलक्ष्मीः ।

इत्थं यापामवयवगता काऽपि सौन्दर्यमुद्दा

मन्ये तासां बलवित्तनुनिम्बभृत्योऽनङ्गः ॥

‡ अपि अ, एतस्याः,—

तथा रमणवित्तरो यथा न तिष्ठति काञ्चीलता

तथा अ स्तनतङ्गिमा यथा नैति नाभिं मुखम् ।

(ज) जाने इति ।—अस्याः शोभारव सौन्दर्यमविः रथ्यायां लूठति पतितं
तिष्ठति, रथ्याञ्जितरववत् सर्वं जगं रञ्जयतीति भावः ।

अङ्गमिति ।—सुन्दरम् अङ्गं निजगुणेः विभ्रमविलासादिभिः अलङ्कृतम् । नेपथ्य-
लक्ष्मीः परिच्छदकालः पुनः कामिनीनाम्, अन्धासामिति भावः, तनुश्रियं शरीरशोभां
प्रच्छादयन्तो आङ्गवतो, पराभवन्तीति भावत, भाति राजते । इत्थम् एवंप्रया यासां
कामिनीनां काऽपि अनिर्बचनीया सौन्दर्यमुद्दा सौन्दर्यलक्ष्मीः, अनङ्गः कामः तासां
बलवित्तं मण्डलीकृतम्, आकृष्टनिम्बः, अनुभूतं तदाभूतः वनं, निम्बभृत्यः चिरविह्वर
इति मन्वे । भृत्यो यथा भर्तुराज्ञामन्तरेण तदाश्रयमेव श्राल्ता तत्काये कुर्वते, तथाऽसौ
अस्यां आदेशवचनं विनैव कटाक्षपातजनिताश्रयविज्ञानेनैव कामिनी बभ्रोकरोतीति
भावः ॥ ३३ ॥

तथा णयनवंहिमा जह ण किंपि कसुप्पलं

तथा अ सुहमुज्जलं दुससिणी जहा पुंसिमा ॥३॥१४॥

हेनो । अज्ज कविंजल ! पुच्छिअ जाण, का एसा त्ति । *

विदूषकः । [तां प्रति] । एहि सुहमुहि ! उअविसिअ विवेदेहि

का तुमंत्ति ? । †

राजा । आसणमिमोए । ‡ (ट)

विदूषकः । एदं मे उत्तरीअं आसणं । §

[विदूषकनायिके वस्त्रहानोपवेशने नाटयतः] ।

विदूषकः । भोदि ! संपदं कहिज्जटु । ¶

नायिका । अत्थि एत्थ विदब्भं णाम णअरं कुंतलेसु, तर्हि

सअलजणवज्जहो वज्जहराओ णाम राआ । **

तथा नयनवंहिमा यथा न किमपि कर्षोत्पलं

तथा अ सुहमुज्जलं द्विशिनी यथा पूर्णिमा ॥

* आर्य्य कपिञ्जलः पृष्टा जानोहि, केवेति ।

† एहि सुहमुहि ! उपविश्य निवेदय का त्वनिधि ।

‡ आसनमस्ये ।

§ एतन्मे उत्तरीयमासनम् ।

¶ भवति ! साम्प्रतं कथ्यताम् ।

** अथैव विदर्भे नाम नगरं कुन्तलेषु, तत्र सअलजणवज्जभी वज्जमराजी नाम राजा ।

तथेति ।—रमकावसरः जघनपरिसरविसारः तथा, यथा काञ्चीकता रजना-
कक्षापः न तिष्ठति न पर्याप्रोतीत्यर्थः, स्नयथोः तुङ्गिमा तुङ्गत्वं तथा, यथा मुख्यं
स्नयथीरिति भावः, नाभिं न एति न प्राप्नोति, न पश्यतीति भावः । नयनयोः वंहिमा
विशालता तथा, यथा कर्षोत्पलं न किमपि, निष्प्रयोजनमित्यर्थः, निवशीरेव तादृष्येव,
तदपकृष्टत्वादिति भावः । सुहस्य तथा कञ्चलं दीप्तमत्, यथा पूर्णिमा द्विशिनी
शीर्षमाकां त्रिदिवसमुदेतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

(ट) अस्मै कथाये आसनं, दीयतामिति शेषः ।

देवी । [स्वगतम्] । जो मह माउस्त्रिआए पर्ई होई । *

नाबिका । तस्स चरिणी ससिप्पहा नाम । †

देवी । [स्वगतम्] । सा वि मे माउस्त्रिआ । ‡

नाबिका । तेहिं अहं उप्पसेत्ति । §

देवी । [स्वगतम्] । ए कवु सभियहागब्भुप्पत्तिमंतरेण ईदिसी
रुअरेहा होदि । ए कवु वेदुरिअभूमिगब्भुप्पत्तिमंतरेण वेदुरिअ-
मणिसत्ताआ गिप्पज्जई । [प्रकाशम्] । एं तुमं कपूरमंजरी ? । ¶

[नायिका सखज्जमपीमुखी तिष्ठति] ।

देवी । एहि बहिणिए ! आलिंगेसु मं । ** [इति परिचयते] ।

कपूरमञ्जरी । अज्जे ! कपूरमंजरीए एसो प्पढमो प्पणामो । ††

देवी । अज्ज भैरवाणंढ ! तुह प्पसादेण अपुब्बं संविधानअं
(ठ) अणुभविटं कपूरमंजरीढंमणेण ; ता चिट्ठदु टाव एसा
पंचटसदिअसाइं, पच्छा भ्माणविमाणेण (ड) अइस्सध । ‡‡

* यी मम माउस्त्रिआः पतिर्भवति ।

† तस्य गृहिणी शशिप्रभा नाम ।

‡ साऽपि मे माउस्त्रिआ ।

§ ताभ्यामहमुपपन्नैति ।

¶ न खलु आश्रयभागभोग्यतिलकरीवेदशी उपरीक्षा भवति । न खलु वेदूयभूमि-
गमोत्पत्तिमन्तरेण वेदूयमणिसत्ताआ निपद्यते । ननु त्वं कपूरमञ्जरी ? ।

** एहि भगिनि ! आलिङ्गय माम् ।

†† आर्य्य ! कपूरमञ्जरी पञ्च प्रथमः प्रथमः ।

‡‡ आर्य्य भैरवानन्द ! तव प्रसादेन अपूर्वे संविधानकलमुभयं कपूरमञ्जरी-
हस्तमेव ; ततः तिलकं तावदेवा पञ्चदशदिक्कानि, पश्चात् ध्यानविमानेन जेष्यम् ।

(ठ) संविधानकं व्यापारविशेषः ।

(ड) ध्यानविमानेन ध्यानं कृत्वादिरेव विमानम् आकाशस्थायी रक्षविशेषः तैव ।

भैरवानन्दः । जं भवादि देई । *

विदूषकः । [राजानं मुद्दिश्य] । भो बभ्रस ! अन्हे परं दुए बि बाहिरा एत्य, जदो एदाणं मिलिदं कुटुंबअं बट्टदि, जदो इमीए दुषो बि बहिणिआओ । भैरवाणंदो उण एदाणं संजोअओ ओखिदो मखिदो अ । एसा बि महीअलसरस्सई अ कुटुणो देहंतरेण देवी ज्जेव्व । † (ठ)

देवो । बिभ्रक्खणे ! णिअजेठुवहिणिअं सुलक्खणं भणिअ भैरवाणंदस्स हिअअट्ठिआ मपज्जा काटब्बा । ‡

विचक्षणा । जं देवी आणवेदि । §

देवो [राजानं प्रति] । अज्जउत्त ! पेसिहि मं, जेण अहं बहिणाए एदावत्याए येवक्कुलक्कीलोलाणिमिअं अंतउरं गमिस्सं । ¶

राजा । जुज्जटि चंपअलदाए कत्थूरिआकप्परेहिं आलवाल-परिपुरणं । ** (ण)

* यत् भवति देवी ।

† भो बभ्रस ! आवां परं हावपि बाह्यावन, यत एतयोः मिलितं कुटुम्बं वर्तते, यत इमे हे अपि भगिन्यौ । भैरवानन्दः पुनरैतयोः संयोगवशाऽचितौ जानितम् । एवाऽपि महीतलसरस्वती च कुटुनी देहान्तरेण देव्यम् ।

‡ विचक्षणे ! निगम्येतभगिनिकां सुवचसां भविता भैरवानन्दस्य हृदयेऽसिता सुषय्यौ कर्तव्या ।

§ यत् देवी आज्ञापयति ।

¶ आद्येपुन ! प्रेषय मां, यैनाहं भगिन्या एतदवस्थायां निपव्यवस्योक्तोवा-निमित्तमन्तःपुरं गमिष्यामि ।

** युज्यते अन्यकथायाः कलूरीकर्परेराजवाजपरिपुरणम् ।

(ठ) आवागतिः—बाह्यो बहिरङ्गी, अदाओगाविति बावत् । कुटुम्बं वन्यकः । कुटुनी नहिणा ।

[नेपथ्ये] ।

वेतालिकथीरेवः । सुहाय्य संभा भोटु देवस्य ।—

एदं वासरजीवपिण्डमरिसं चंडंसुणो मडलं

को जाणादि काहिं पि संपदि गटं एतस्मि कालंतरे ।

जादा किं च इअं पि दोहबिरहा सोएण णाहे गदे

मूष्णामुद्दिदलोअणे व्व णल्लिणी मौलंतपंकेरुहा ॥ * ॥ ३५ ॥

द्वितीयः ।—

उग्घाडीअंति नीलामणिमअवलहोचित्तभिन्नोषिवेसा

पल्लंका किं करीहिं रुदुसमअसुहा वित्थरिज्जंति भत्ति ।

सुहाय्य सय्या भवतु देवस्य ।—

एतदासरजीवपिण्डसदृशं चण्डांशोर्मण्डलं

को जानाति कापि सम्प्रति गतमेतस्मिन् कालान्तरे ।

जाता किं येनपि दोर्घविरहा शोकेन नाथे गते

मूष्णामुद्दिदलोअनेव नलिनी भोज्यपट्टेरुहा ॥

† उहाय्यन्ते शोखामचिमववसभोचित्तभिन्ननिवेशाः

पयंहाः किरूरीभिः ऋतुसमयसुखा विलास्यन्ते भट्टिति ।

(४) कर्पूरीकर्पूरेः सुमनाभिकर्पूरेः, आलवालय तलेषु जलरसचारुं च आधार-
विशेषस्येत्यर्थः ।

एतदिति ।—वासरस्य दिवसस्य जीवपिण्डसदृशं जीवनपुस्तकं चण्डांशोः
सूर्यस्य मण्डलस्य एतस्मिन् कालान्तरे कालापगमे सम्प्रति कापि कस्मिन्पि देशे गतं
को जनः जानाति ? न कोऽप्येत्यर्थः । किञ्च इयमपि नलिनी पद्मिनी नाथे भर्तारि
गते भोजिते इत्यर्थः, दोर्घो विरहो वल्लः तथोक्ता दोर्घकालविरहिणी, मोक्षान्ति
पट्टेरुहाया पद्मानि वल्लः तदाभूता, अत एव शोकेन मूष्णं वा मुद्दिते निभोजिते
लोचने यल्लः तदाभूतेव जाता किम ? इत्युत्तरम् ॥ ३५ ॥

उहाय्यन्ते इति ।—शोखाद्ये लोकाद्ये मचिमयः रजनिर्भिताः, वल्लः भोजनस्य,
पारावतनिलया इति भावः, “भोजनस्यो तु वल्लो ह्लादने वल्लदादयि” इत्यमरः ;
चिमनित्तिनिवेशाः चिमय्यहायि च उहाय्यन्ते, दिवसे शीरातपेन लपोतानां क्लेशपरि-
हाराय चिमन्यमानाश्च आसपयोगे नास्मिन्वदभवात् रामः तेषामुदाटनमिति भावः

सेरंधीलोलहत्यांगुलिचक्षणवसा पट्टणादो पट्टो
हुंकारो मंडपेभुं विलसति मधुरो रुदतुष्टंगणां ॥ १ ॥ १६ ॥

राजा । अम्हे बि संभं वंदिदुं गमिस्सामो । *

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति प्रथम जवनिकान्तरम् ।

—०—

द्वितीयं जवनिकान्तरम् ।

[ततः प्रविशति राजा प्रतीहारी च] ।

प्रतीहारी । [परिक्लान्तकेन] । इदो इदो महाराओ ।

राजा । [क्षतिचित्पटानि गत्वा, तानमुचन्याय]—(क)

तद्धिं क्वं अवसरे—

सेरिन्धूलोलहत्याङ्गुलिचक्षणवसा पट्टणादः प्रहृतः

हुंकारो मण्डपेषु विलसति मधुरो रुदतुष्टाङ्गणानाम् ॥

वयमपि स्मर्यः वन्दितुं गमिष्यामः ।

* इत इत महाराजः ।

† तस्मिन् स्थले अवसरे—

विहारीभिः वासीभिः अतुल्यमयसुखाः वसन्तामसमुखहराः पर्यङ्गाः श्रुति श्रोत्रं
विस्तार्यन्ते सज्जोत्सवन्ते इति भावः । सेरिन्धूला परमृष्टवासिभिर्ना स्वाधीनानां
स्त्रीणां स्त्रीणां चक्षुषाभिः हस्ताङ्गुलिभिः चक्षणवसा पट्टनविशेषात् पट्टणादः
पट्टानां वृद्धाणां नादः श्रुतिः प्रहृतः । तदा मण्डपेषु गृहेषु रुटानां
रीषयोतानां, मानिनीनामिति भावः, रुटानां भीतमनसाश्च अङ्गणानां नारीणां
मधुरः मणीहरः हुंकारः प्रियेषु तर्ज्जनरवः आटुरवच विलसति प्रसरति ॥ १६ ॥

(क) ताम् अनुचन्याय तां कर्पूरमञ्जरीम् अनुचन्याय अनुच्युत ।

ण द्वाणाङ्गिं तिलांतरं वि चलिता सुत्या णिदंबत्यलो
शोउब्बेज्जवलीतरंगमुदरं कंठो तिरच्छि द्विदो ।

वेणोए उण आणणेदुवलणे लहं यणासिंगणं

जादा तीअ चउब्बिधा तणुत्तादा णिज्जाअअंतीअ मं ॥१॥१॥

प्रतोहारो । [संगतम्] । कथं अज्ज वि सो ज्जेब्ब तासोपत्त-

संचओ, ताओ व्विअ अक्खरपंतीओ; ता वसंतवस्सणेण
सिद्धिअमामि से तग्गदं हिअआवेअं । (ख) [प्रकाशनम्] । दिट्ठिं
देउ मङ्गाराओ ईसोसि जरठाअमाणे कुसुमाअरमि । * (ग)—

न ज्ञानातिज्ञानारमपि चलिता स्वस्या नितम्बस्वस्यो

कोकोरेज्जदधीतरङ्गमुदरं कण्ठसिध्यं क्लृप्तः ।

वेय्या पुनरागनेन्दुवर्जने अज्ज सानासिङ्गमं

जातासस्साअणुविधा तणुत्ता निज्याअवन्त्या माम् ॥

* अक्षमयापि स एव ताडोपचमस्यः, ता एव अक्खरपङ्क्तयः; तत्
वक्षन्वर्थनेन शिविलवामि अस्म तद्गतं वृद्धावेगम् । दृष्टिं ददातु मङ्गाराज ईश-
दोषज्जठायमाने कुसुमाकरः ।—

नेति ।—ना निज्याअवन्त्या नितरां ज्ञायन्त्याः, आगे विज्जनोऽर्थं प्रयोगः; तस्याः
ज्ञानायाः तणुत्ता अङ्गवत्, आर्यं चापश्य-कोमलतादिगुणशालित्वं तस्या लता-
शेषेण व्यज्यते; अतुङ्गिजा जाता, तद्यादि, नितम्बमेव स्वस्यो अङ्गमिमा भूमिः
स्वस्या स्मिरेत्यर्थः, ज्ञानात् तिलान्तरमपि तिलमात्रमन्तरमयोऽर्थः, न चलिता, एतेन
नितम्बस्य गौरवातिशयो व्यज्यते । उदरं स्तोकम् अल्पं यथा तथा उद्भेज्यः
अकटतां गच्छन्त्यः वस्त्रः देखादिशेषा एव तरङ्गा यव तपोत्तम । कण्ठः सिध्यं
तिरयोमं यथा तथा क्लृप्तः, पारद्वय दर्शनादिति भावः । पुनः किन्तु आगमनिन्दु-
अम्भः तस्य बलने परावरुने वेय्या केव्वपायेन सान्धोरासिङ्गमं अज्ज, तदानीं अगोवरि
पतितत्वादिति भावः ॥ १ ॥

(ख) कथमिति ।—अद्यापि ताडोपवाचां “ताडिवात” इति प्रविष्टानां पमाचां
सचयः कष्टः, ता एव अक्खराणां वचाणां पङ्क्तयः राजयः, वृद्धागोमपि राजः कर्पूर-
मञ्जरीमावेजः अस्तीति भावः । शिविलवामि ऋषवामि । वृद्धं वक्षां कर्पूर-

मूलाङ्गितो परभुप्रवृत्तकण्ठमहं दलन्ता

देता दीर्घं मधुरिमगुणं जल्पिते कृष्णभाषम् ।

संचारन्ता विरचितु नवं पंचमं किंच रागं

रागोन्मत्ता रङ्गकुलचरा वासरा वित्यरन्ति ॥ १ ॥ २ ॥

राजा । [तदेवाकथं वागुरागम्] ।—

आत्माणीजयलोपपाणं बहुला लावण्यकञ्जोत्पिणी

कीलाविश्रमहासवासणचरी सोभाग्यपारङ्गिणी ।

मूलाग्रभति परभृतवधूकण्ठमुदा दलन्ती

ददती दीर्घं मधुरिमगुणं जल्पिते षट्पदानाम् ।

संचारयन्ती विरचितु नवं पंचमं किंच रागं

रागोन्मत्ता रङ्गकुलगृहा वासरा विसोध्यन्ते ॥

‡ आत्माणीजमकीपमाना बहुला लावण्यकञ्जोत्पिणी

कीलाविश्रमहासवासणचरी सोभाग्यपारङ्गिता ।

मन्त्रार्था नतं कृतम् । विषयान्तरे मनोनिवेशात् अथ उदयार्थेनैव श्रेयस्त्वं आदित्यं वसन्तवर्चनेनेत्युक्तम् ।

(ग) दृष्टिमिति ।—ईदृशोक्तं अस्मात् करुणावानो विवक्षति कुतुनाकरे पुष्पसमये कुतुनानामाकरः उत्पत्तिस्त्राप्तं तस्मिन् उद्याने इत्यर्थः, “आकरो निवर्तित्वा पत्तिस्त्राप्तमेतेषु कथ्यते” इति विग्रहः ।

मूलादिति ।—मूलात् वारणात् प्रभति परभृतवधूना कीलिकाणां कण्ठमुदा कण्ठनिरोधं दलन्ताः भिद्यन्ताः, ‘दल भेदे’ इत्यस्मात् षट्पदस्यः ; कीलिकारवं कमलान् इति भावः, षट्पदानां अनराणां जल्पिते गुह्ये दीर्घं मधुरिमगुणं माधुर्यगुणं, मधुरतामित्यर्थः, ददतीः उत्पादयन्ता इत्यर्थः, किंच विरचितु नवं पंचमम्, कीलिको-
त्पिनि शिवः, रागम् अगुरागं करविश्रमहा संचारयन्ता उद्घोषयन्ताः, “पुष्पसाधारणे
काये शिवः कुलति पञ्चमम्” इत्युक्तः ; कीलिकेषु पञ्चमरागस्य विरचितु अ अभिनवागु-
रागस्य उद्घोषकोऽयं आका इति भावः, रागेण रत्यावेशेन उत्पन्नम् उत्प्रादः,
भावे ज्ञप्रत्ययः ; येन लघोः, रतेः अकारस्य स्यादभिवाच्यं कुलगृहाः कुलमनेषु
आवासा इत्यर्थः, वासरा वसन्तदिवसाः विसोध्यन्ते क्रमेण नष्टं इत्यर्थः । कर्मकर्तारि
शब्दः ॥ २ ॥

णेत्तैदौवरदौहित्रा मङ्ग चणो सिंगारसंजोषणौ

संजादा अङ्ग मङ्गहेण धणुहे तिक्खो सरो पुंखिदो ॥ ३ ॥

[सोम्रादनिव] । दंसणक्खणादो पङ्गुदि कुरंगाक्खौ (घ) —

चित्ते चिहुट्टदि ण क्खट्टदि सा गुणेषु

सेज्जासु लोउटि विसप्पदि दिम्महेषु ।

बोक्कम्मि वट्टदि पञ्चट्टदि कब्बवंधे

भाणेन तुट्टदि चिरं तरुणो चलाक्खौ ॥ * ॥ ४ ॥

नेनेन्द्रावरदोहित्रा मङ्ग पुनः शङ्कारसञ्जोषिणी

सञ्जाताऽथ मङ्गहेण धनुषि तीक्ष्णः शरः पुङ्कितः ॥

* दर्शनचक्षुः प्रभृति कुरङ्गाक्षौ —

चित्ते तिष्ठति न चोद्यते सा गुणेषु

अप्याथा लुठति विसर्पति दिशुष्वेषु ।

वचने वर्तते प्रवर्तते आश्रयस्थे

आनेन तुट्यति चिरं तरुणो चलाक्षौ ॥

आख्यानीति । — आख्यानी सभा तत्र ये जनाः सभासद इत्यर्थः, तेषां शीघ्रानि
नेत्राणि तेषां बहुला पूर्यन्ते भावः, आश्रयस्थोऽपि आश्रयस्थो तरङ्गिणी, सभा-
जनानां नेत्राणि आश्रयस्थोऽपि पुरवन्तीति भावः । शीघ्रादिभ्यश्च यो ह्रासः
मन्दोऽतस्तत्र वासनगरो, शीघ्रादिभ्यश्च मृदुमन्दहासिनीति भावः । शीघ्राद्यस्य
वाङ्मयस्य पारे चले स्थिता शीघ्राद्यस्य परमोत्कर्षशालिनोऽर्थः । नेने एव
इन्द्रोवरं नीलोत्पले तथा। दोहित्रा वापी, मङ्ग पुनः मङ्ग तु शङ्कारसञ्जोषिणी शङ्कार-
सञ्जोषिणी सञ्जाता, सा अर्पूरमञ्जरीति हृदयस्थितेति शेषः । अथ अनन्तरमेव
मङ्गहेण कामेन धनुषि तीक्ष्णः अदन्तुदः शरः पुङ्कितः धी जनः, तद्दर्शनेनैवाहं
आनादेन वचनवद आसं, तथापि पुनस्तत्कारेणानर्हं इति भावः ॥ ३ ॥

(घ) कुरङ्गाक्षौ चतनयना ।

चित्ते इति । — चलाक्षौ चक्षुःश्रेयासां सा तदक्षौ चिरं सततं चित्ते तिष्ठति, गुणेषु
शीघ्र्यादियु न चोद्यते चोद्येव न, अपि तु सर्वगुणशालिनोऽपि प्रतीयते इति भावः ;
अप्याथा लुठति श्रेते, मन्दार्थे इति शेषः, दिशुष्वेषु विसर्पति सञ्चरति, वचने वर्तते
महात्वं प्रतीयतेऽर्थः, आश्रयस्थे आश्रयचक्षुषोऽपि, मन्दहासिनीति भावः, प्रवर्तते

अबि अ—

जे तीअ तिक्व चल्चक्वतिभाअदिट्टा
ते कामचंदमहुपंचममारणिज्जा ।
जेसुं उणो णिवाडिटा सअत्ता बि दिट्ठी
बट्टंति ते तिलजलांजलिटाणजोगा ॥ * ॥ ५ ॥

[सत्कारणनिब] । अबि अ—

अग्गम्मि भिंगसरणी णअणाण तीए
मज्जे उणो कट्ठिट्ठतरंगमाला ।

* अपि अ—

ये तथा तीष्णचक्षुःस्त्रिभागदृष्टाः
ते कामचन्द्रमधुपञ्चममारणीयाः ।
येषु पुनर्निपतिता सत्काराऽपि दृष्टिः
वर्धन्ते ते तिलजलाञ्जलिदानयोग्याः ॥

† अपि अ—

अये भृङ्गसरणिर्नयनबोक्षसा
मज्जे पुनः कृषितद्गन्धतरङ्गमाला ।

प्रक्रमते, इत्यध्याने सततभावनायामिति यावत्, न दृष्ट्याति न चक्षते, न मत्तः अन्तरं
न चक्षतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

ये इति ।—तथा ज्ञानतया ये जनाः तीष्णं च दृष्टुः, चक्षुः चक्षुः चक्षुः चक्षुः
त्रिभागेन तृतीयभागेन, कृषितं सङ्गाद्यन्तः पूरवाद्यन्तं दृश्यते ; दृष्टाः चक्षुःशक्तिः,
ते जनाः ज्ञानेन चन्द्रमधुपञ्चममारणीयाः कौशिल्यस्त्रिंशत् च, “पुण्यवाचारेण
ज्ञाने पितः कृणति पञ्चमम्” इत्युक्ते, मारणीया विनाशनीयाः, तेषां ज्ञानादिभि-
र्विनाशो भविष्यति, न तु साम्प्रतमिति भावः ; अन्यार्थे अनियमप्रत्ययः ; ज्ञानादीनां चतुर्थी
सङ्ख्येन मरचानुशुचिदानयोग्यमवायसंयोगादवश्यमेव मरणं तेषां भवतीति द्योत्यते ।
पुनः किन्तु येषु जनेषु सत्काराऽपि दृष्टिः तीक्ष्णचक्षेति भावः, निपतिता, ते तिल-
जलाञ्जलिदानयोग्याः तिलसत्तिलजलाञ्जलिदानं तर्पणस्येति यावत्, योग्याः वर्धन्ते,
ज्ञता एवेति भावः ॥ ५ ॥

अये इति ।—तथा नयनबोः अये भृङ्गाणां सरणिः पक्षिः, भृङ्गसरणीमेति

पश्चा अ से मरटि तंमणिरोक्खिदेसु

आक्खमंडलिअच्चोवधरो अणंगो ॥ १* ॥ ६ ॥

[विचिन्त्य] । कथं चिरअटि पियअवअस्सो ? * ।

[प्रविश्य विदूषको विचक्षणा च पारिक्लामतः] ।

विदूषकः । अइ विअक्खणे ! सब्बं सच्चं एदं ? †

विचक्षणा । सब्बं मच्चअरं । ‡ (ङ)

विदूषकः । णाहं पत्तिज्जामि, जदो परिहामसीला क्व
हमं । §

विचक्षणा । अज्ज ! मा एब्बं भण ; अस्सो वक्कहत्तिकालो,
अस्सो कज्जविअारकालो । ¶

विदूषकः । [पुरोऽवगच्छत्येव] । एमो पियअवअस्सो हंसो विअ
विमुक्कमाणसो, करी विअ मदक्खामो, मुणालदंडो विअ
अणअममिआणो, टिणटीअो विअ विगलिअच्छाओ, प्पभाद-
पुस्सिमाचंदो विअ पंडुरपरिकवीणो चिट्ठटि । ** (च)

पश्चात् तस्याः मरति तिर्यङ्मनोचितेषु

आक्खमंडलितचापधरोऽनङ्गः ॥

* कथं चिरयति प्रियवयस्यः ? ।

† अयि विचक्षणे ! सर्वं सत्यमिदम् ?

‡ सर्वं सत्यतरम् ।

§ नाहं प्रत्ये म, जतः परिहासशीला खलु त्वम् ।

¶ आर्य ! मेवं भण ; अस्मि वकीलकालः, अस्मि कार्यविचारकालः ।

** एष प्रियवयस्यो हंस इव विमुक्तमानसः, करीव मदचामः, मुखात्तदव-
भासः । पुनः विन्तु मध्ये क्लृप्तस्य आवर्तितस्य दुग्धस्य तरङ्गमात्रा कर्मिराजिः ।

पश्चात् तस्याः तिर्यक् मनोचितेषु अनङ्गः कामः आक्खमे मण्डलितं क्लृप्तं चापं
अनुर्धरतीति तद्याविषः सन् मरति सचरति ॥ ६ ॥

(ङ) सत्यतरम् अतिशयेन सत्यमित्यर्थः ।

(च) एव इति ।—विमुक्तं विरहितं मानसं हृदयं मरत्येव तद्यामृतः । मद-

उभे । [परिकल्प] । जघदु जघदु महाराजा । *

राजा । बभ्रस्स ! कथं उण विभक्कणाए भिल्लिदोसि ? †

विदूषकः । अज्ज विभक्कणा मए सह संधिं काटुं आअदा ।

किदसंधीए इमीए सह मतअंतस्स एत्तिआ बेला लगा । ‡ (क)

राजा । संधिकरणस्स किं फलं ? । §

विदूषकः । एसा अहिमदजणप्पेसिदा लेहइत्या णं विभक्कणा
आअदा । ¶ (ज)

राजा । [गन्धं सूषयित्वा] । केटईकुसुमगंधो विभ्र आआदि ? **

विचक्षणा । केटईदललेहो ज्जेव्व एसो मह जत्थे । ††

इव घनघर्मज्ञानः, दिनदोष इव विगलितच्छायः, प्रभातपुष्पिमाचन्द इव पाक्षुर-
परिचीवल्लिङ्गति ।

* जघतु जघतु महाराजः ।

† बभ्रस्स ! कथं पुनर्विचक्षयया मिलितोऽसि ? ।

‡ अथ विचक्षणा मया सह सन्धिं कर्तुमानता । कृतसम्येतया सह मत्तस्य-
माचस्येतावती वेला लघ्ना ।

§ सन्धिकरणस्य किं फलम् ? ।

¶ एषा अभिमतजनप्रेषिता लेखइत्या ननु विचक्षणा आगता ।

** केतकीकुसुमगन्ध इव आयाति ।

†† केतकीदललेख एदेव मम हृदये ।

ज्ञानः मटेन मदनावेगजनितेन विचारेण दानवारिखवयेन च ज्ञानः शीघ्रः । घनघर्म-
ज्ञानः घनेन सान्देह, बहुनेत्वर्थः, घर्मच सत्त्वोदयजनितेनेति भावः, शीघ्रेण च ज्ञानः
ज्ञानः । विगलितच्छायः विगतधमः । पाक्षुरपरिचीचः पाक्षुरः पाक्षुवर्धः
परिचीचः दुर्बलः ।

(क) सन्धिं सम्बलनम् । कृतसम्यक् कृतसम्येक्षणम् । लघ्ना गता ।

(ज) एवेति । — एषा विचक्षणा अभिमतजननेन प्रियजनैश्च, केनचिदिति भावः,
प्रेषिता प्रेषिता । लेखइत्या पठइत्या ।

राजा । मञ्जुसम ए कथं केदईकुसुमं ? ।

विचक्षणा । भैरवाणंददिस्समंतप्यहावेण देवीभवणुज्जाणे केदईलदाए एक्को टाव प्यसवो दंसिदो । तस्स ताए देवीए दल-
संपुडेहिं अस्स हिंदोलअप्यभंजणीए चउत्थीए हरवस्सहा देवी
अस्सिदा । अस्सं च दलसंपुडजुअलं उण कणिद्ववहिणीआए
कपूरमंजरीए प्यमादीकिदं । ताए वि एक्केण दलसंपुडेण
भभवदी गोरी ज्जेव्व अस्सिदा । अस्सं च—(भ्र)

केदईकुसुमपत्तसंपुडं पाहुटं तुअ सङ्गीअ पेसिदं ।

एणणाहिमसिबस्ससोहिणा तं सिक्खीअजुअलेण संछिदं ॥१॥७॥

[इति लेखनपर्यन्तम्] ।

मञ्जुसमये कथं केतकीकुसुमम् ?

+ भैरवानन्ददत्तमन्त्रप्रभावेण देवीभवनीयानि केतकीव्रतया एकस्मात् प्रसवी
द्विषितः । तस्य तथा देव्या दलसम्पुटेरेण हिन्दोलप्रमञ्जरी चतुर्थ्यां हरवस्सहा देवी
अस्सिदा । अस्सं च दलसम्पुटयुगलं पुनः कनिष्ठभगिन्यै कर्पूरमञ्जर्यै प्रसादीकृतम् ।
तथाऽपि एकैव दलसम्पुटेन भगवतो गोरी एव अर्पिता । अन्वय—

केतकीकुसुमपत्रसम्पुटं प्राप्तं तव सख्या प्रेषितम् ।

एणनाभिमुखोत्प्रेषणाभिना तत् श्रीकृष्णलेन लिखितम् ॥

(भ्र) भैरवेति ।—देवीभवनस्य सद्याने उपवने । प्रसवः कुसुमम् । तस्य
प्रसवस्य । दलसम्पुटेः दलसमयेः । हिन्दोलप्रमञ्जरी हिन्दोलकं भगवतो दोल-
नकोत्सवः तत्प्रमञ्जरी तद्दत्तवभङ्गकारिणीत्यर्थः । तस्यां, चतुर्थ्यां, तिथाविति शेषः,
अत्र देशे फाल्गुनपौर्णमासीनारभ्य चतुर्विंशत्यन्तं दोलनकोत्सवः क्रियते, ततश्च तस्मि-
न्तिथिरित्याचार इति भावः । हरवस्सहा गोरी । तथा कर्पूरमञ्जर्यां ।

केतकीति ।—तव सख्या कर्पूरमञ्जर्यैति भावः, मर्दिन्या भगिनीत्यन्वयेन
आज्ञाः सखीत्वमिति भावः, एचनाभिभूतनाभिः, कलूरीत्यर्थः, एव मयी लेखीप-
त्रीनिरसविशेषः, खैव वर्यः तेन श्रीभिना लिखितेनेति भावः, श्रीकृष्णलेन लिखितम्
अवकृतं केतकीकुसुमपत्रसम्पुटं तव प्राप्तं प्रेषितम् उपहारोक्तम् ॥ ७ ॥

राजा । [प्रवाच्यं वाचयति] :—

इमिं कुंकुमपंकपिंजरतणुं काञ्चणं जं बंविटो
तव्भत्ता किल चक्रवाक्यरिणो एमन्ति मन्थंभी ।
एदं तं मच्च दुक्कतं परिणटं दुक्खानां सिकस वणं
एकत्थो विण जासि जेण विससं टिट्ठित्तभाभस्स वि ॥८॥

[इतिवाचयित्वा] । एदं तादं मच्चणरसाभ्रणाक्खरादं । * (अ)

विचचवा । दुदौओ उण मए प्पिअमहीए अक्खत्थाण्वेदओ
कदुअ सिलोओ लिङ्गिदो एत्थ, तं वाचेदु मङ्गराओ ।†

राजा । [वाचयति] :—

सह दिवसणिमादं टीहरा सामदंडा

* इमो कुंकुमपङ्कपिञ्जरतनुं कृत्वा यद्विधितः

तद्वर्गा किल चक्रवाक्यरिणो इत्युच्येत मन्थमानः ।

एतत्तन्मम दुष्कृतं परिचरतं दुःखानां शिचकं

एकलोऽपि न यासि येन विषयं दृष्टिमिभागत्वापि ॥

एतानि तानि मदनरसायनः स्युराचि ।

† द्वितीय. पुनर्मथा प्रियसख्या अक्खत्थान्वेदधः कृत्वा त्रीणो लिङ्गितोऽन,
तं वाचयतु मङ्गराजः ।

इमोमिति ।—इमो आनुरक्तमिति भावः, कुंकुमपङ्केन कुंकुमद्वयेन पिञ्जरा
विकृता तनुरङ्गं यत्नाः तच्चाभूता तां कृत्वा, स्वयमिति भावः, चक्रवाक्यरि
प्रिया चक्रवाकोच्यते, एवा तत्सर्वथत्वादिति भावः, इति मन्थमानः आनन् तत्त्वाः
इमो मर्ता इव इत्यर्थः, यत् यथा विधितः विधि प्रसारित एव, देवनेति श्रवः,
यथा इमोमनुरागिचोमपि परकोष्ठा मन्थमानः तां त्यजतीति भावः, तत् तत्त्वा
दुःखानां शिचकं दायकमिति भावः, एतत् मम दुष्कृतं परिचरतं परिपाकं गतं,
येन दुष्कृतपरिचामेन एकलोऽपि एकस्मान्निवेदोऽपि त्वं दृष्टिमिभागत्वापि, मनेति
श्रवः, विषयं नीचरं न यासि अचमपि न दृश्यते इति भावः । त्वयि अनुरक्ता ना
त्वं यत् न सन्नावयसि तन्ममेव दुष्कृतपरिचान इति निष्कर्षः ॥ ८ ॥

(अ) मदनेति ।—मदनस्य आनन्द रसायनानि नीचविशेषा एव अपरावि
वज्रनानीत्यर्थः ।

सह मणिवल्लर्हं बाहधारा मलति ।

सुहृन् ! तुभ विप्रो ए तेभ उब्बेअचोए

सह अ तनुजतया दुर्वला जीविताया ॥ * ॥ ८ ॥

विचक्षया । एतत्त ज्जेव्व एताए अज्जयाए मह ज्जेव्व-

वहिणिआए सुलक्खणाए उग्गाविआए भविअ सिलोओ किदो,

तं महाराओ सुणादु । (८) [पठति] ।—

चीसामा हारजट्टोमरिसपसरणा चंदणं फोडकारो

चंदो देहस्स दाहो सुमरणमरिसो हामसोहा मुहम्मि ।

अंगाणं पंडुभाओ दिवसमांसकलाओमलो किं च तोए

णित्थं वाप्पयवाहो तुह सुहृन् ! किट् होति कुल्लाहिं तुल्ला । ॥ १० ॥

* सह दिवसनिज्जात्था दोषाः आसदन्ताः

सह माचवल्लयेवांधारा मलति ।

सुभग ! तव विप्रो ते तस्या उदेगिन्वा

सह च तनुजतया दुर्वला जीविताया ॥

इहेव एतस्मा अज्जयाया मम ज्येष्ठभगिन्वा सुखचक्षया उद्धारिस्सा भूत्वा

ज्ञोषः कृतः, तं महाराजः श्रूयते ।

निःश्रया हारजट्टिमहप्रसरणाचन्दनः स्फोटकारी

चन्दो देहस्य दाहः आरण्यमहो हामसोभा मुह्यति ।

अङ्गानां पाण्डुभाओ दिवसमसिक्खलाओमलः किञ्च तस्या

णित्थं वाप्पयवाहास्तव सुभग ! कृते भवन्ति कुल्लाभिस्तुल्लाः ॥

८ सुभग ! वज्रभ ! तव विप्रो ते विरहे तस्याः कपूरमञ्जरीः दिवसनिज्जात्था

सह श्रया एव दन्ताः सहयः दोषा आसताः, जाता इति श्रवः, दिवसो दोषः निज्जा

दोषा श्रयाश्च दोषा इत्यर्थः, वायुधारा अमुपवाहाः मणिवल्लयेः रत्नवल्लयेः सह

मलति पतति, विरहव्यथातिशयात् विरहकाय्मांशेति भावः, जीविताया च जीवन्-

हारवत्क मत्वाया च उदेगिन्वा रत्नचक्षवत्या तनुजतया सह दुर्वला ओषा, तनुजता

तया ओषा यथा जीविताया नास्त तस्मा इति भावः ॥ ८ ॥

(८) इहेव अस्मिन्नेव पदसमुद्रे इत्यर्थः, उद्धारिस्सा निवेदयिन्वा ।

९ सुभग ! तव कृते निमित्तं तस्याः निःश्रयाः हारजट्टः हारवत्तायाः सहयं

राजा । [निःशब्दः] । किं भणोमदि, सुकृदन्तणे तुह ज्जेह-
बहिणिआ क्खु एसा ।

विदूषकः । एसा विअक्खणा महीदलमरस्सई । एटाए ज्जेह-
बहिणिआ तिहुअणमरस्सई । ता एटाहिं समं प्पडिप्पडां च
करिस्सं । किं उण प्पिअअअस्स ! पुरदो मअणाबलं अत्तणो
उचिदेहिं अक्खरेहिं णिवेटेमि । † (ठ)

राजा । पठ, एदं पि सुणीअदि । ‡

विदूषकः ।—

परं जोएहा उणहा गरलमरिसो चंदणरसो
खटक्खारो हारो रअणिपवणा देहतवणा ।

* किं भण्यते, सुकृदन्ते तव ज्येष्ठभगिनिका खलु एषा ।

† एषा विपक्षया महीतलमरसतो । एतन्ना ज्येष्ठभगिनिका विभुवन-
सरसतो । तदेताभ्यां समं प्रतिप्यर्हा न करिष्यामि । किं पुनः प्रियवयस ! पुरतो
मदनावत्त्वामात्मन उचितैः अक्षरैर्विवेदयामि ।

‡ पठ, एतदपि श्रूयते ।

§ परं ज्योःखा उणा गरलमदृअयन्टरसः

खटक्खारो हारो रजनिपवणा देहतवणाः ।

अक्षरं विस्तारः शेषां तत्त्वज्ञाः, अन्तरसः स्फोटकारो अक्षरवक्त्रे तोत्र इति भावः,
अन्तः टटल हाहः टटनकारोत्पन्नः, मुखेऽपि हासज्ज ओमा आरभ्यदृष्टो,
सिद्धेऽहं आर्तव्या युष्मानिरित्येवमभिव्यक्तिरिति भावः, अज्ञानां पाण्डुभावः
निष्पन्नमिति यावत्, दिवसे वा अत्रिजलना अन्तःकथा तदत्र कोमलः सदृशः, किञ्च
वाप्याचाम अश्रूणां प्रवाहाः नित्यं वततं कुत्साभिः कृमिलसरिहिः “कुत्साऽस्या
कृमिना सरित्” इत्यमरः ; तुल्याः भवन्ति ॥ १० ॥

(ठ) किं पुनः किन्तु हे प्रियवयस ! पुरतः अवतः, तवेति शेषः । अक्षरैः
वचनेः ।

सुणालो बाणालो जलदि अ जलाहा तणुलटा

वरिहा जं टिट्टा कमजवदणा मा सुणअणा ॥ § ॥ ११ ॥

राजा । वधस्य ! त्वमपि थोएण चंदणरसेण समालहि-
स्समि ; ता कहेहि तस्मादं किंपि वुत्तंतं । अध अंतेउरं षड्दण
देवीए किं किटं नीस ? * (ड)

विदूषः । विअक्खणे ! किं किटं, कहेहि । †

विचक्षणा । देव ! मंडिदा टिक्किदा भूसिदा तोसिदा
अ । ‡ (ढ)

राजा । कथं विअ ? §

सुणालो बाणालो जलदि अ जलाहा तणुलटा

वरिहा जं टिट्टा कमजवदणा मा सुणअणा ॥

वधस्य ! त्वमपि लोकेन चन्दनरसेन समालभ्यसे ; तत् कथय तद्गतं
कथपि इतान्तरम् । वधाना पुरं गीत्वा देव्या किं कृतं तस्याः ?

† विचक्षणे ! किं कृतं, कथय ।

‡ देव ! मण्डिता तिक्किता भूषिता तोषिता अ ।

§ कथमिदं ?

वत् वतः सा कमजवदना पद्ममुखी वरिणा सर्वाङ्गसुन्दरी सुनयना इहा,
ततः चारभ्य ज्योत्स्ना चन्दिना उच्चा उतापिनोत्सवेः, चन्दनरसः नरलसद्वन्धः
विचक्षण कटुरित्त्वः । द्वारः भोजिकस्य चते त्रये चारः कवचम् । रजनि-
सधना निजावाताः टिङ्गं तपकीति तयाभूताः, सयाली सवालसता बावाली
अरपरन्यरा, जलीन आदी विज्ञा तणुलता ज्वनति अ ॥ ११ ॥

(ड) लोकेन चन्द्रेण चन्दनरसेन समालभ्यसे संक्षेपेण, त्वमपि विहितं
वापिनीविषं प्राप्स्यसीति भावः ।

(ढ) मण्डितेति ।—मण्डिता चन्दनम्, तिक्किता हस्तिकम्, भूषिता
शोभिता, सुद्ध परिष्कृतद्वारेणेति भावः ।

विचक्षया ।—

घणमुब्बट्टिदमंगं कुंकुमरसपंकपिञ्जरं तिस्सा ।

राजा ।—

रोस। घणं किदं ता कंचणमग्रवालियाकूपम् ॥ ११ ॥ १२ ॥

विचक्षया ।—

मरुगममंजीरजुअं चरणे से कंभिषा वयस्साहिं । ॥

राजा ।—

भमिटमधोमुहपंकजुअलं ता भमरमासाए ॥ १३ ॥ १३ ॥

विचक्षया ।—

राअमुअपिच्छणीलं पट्टांसुअजुअलअं णिवसिदा मा । ॥

राजा ।—

कअलीकंटलिषा ता खरपवणविलोक्खिअटलाग्गा ॥ १४ ॥ १४ ॥

● घनसुहार्तमङ्गं कुंकुमरसपङ्कपिञ्जरं तस्याः ।

† उज्ज्वलीकृतं तत्तु काचनमग्रवालिकाकूपम् ॥

‡ मरुगतमञ्जीरयुगं चरणावस्था लाभ्यती वयस्याभिः ।

§ भमितमधोमुखपङ्कजयुगलं तत्तु भमरमासाया ॥

॥ राजा मुअपिच्छणीलं पट्टांसुअजुअलकं निवसिता सा ।

●● कटलीकण्टली तत्तु खरपवणविलोक्खितलाग्गा ॥

घना या घन मुनिता, तया वासितं निमित्तं, घनेत्येव सवारत्तं, मटित्येव कोमलत्वं व्यञ्जने, तस्या अङ्गं कुंकुमरसपङ्कजं पिञ्जरं पिङ्गलं, राजतनिमित्तं कावत्, अलङ्कारादिदामेन समुद्भासितमिति भावः ॥ १२ ॥

मरुतसितं ।—मरुगतमञ्जीरयुगं इन्द्रियनिमित्तं नूपुरयुगलं, “मञ्जीरो नूपुराद्विज्ञानं” इत्यमरः. वयस्याभिः मुखोभिः स्त्रियती प्रापितौ । तत्तु तदा भमरमासाया भुङ्गावस्था अयोमुखं रङ्गयुगलं अवनतमुखं अमलसदृशं भमितं वर्तितम् । चरकयुगलस्य पङ्कजयुगलेन मञ्जीरयुगलस्य च भमरमासाया लाभ्यमिति भावः ॥ १३ ॥

सा कालिनी रात्रः शुद्धः पवित्रशिवः तस्य पिच्छकेन बद्धवत् नीलम् । निवसिता परिचापिता । अदयो रथातदरेव अदयो वेजवती तत्तदा खरैश्च जयनेन वयनेन विजोषितं दद्याद्यं पमाद्यं यथाः तथोक्ता ॥ १४ ॥

विचक्षया ।—

तौए णिदं वफलए णिवेसिआ पहराअमणिकंची ।

राजा ।—

कंचणसेलसिआए ता वरिहो कारिओ णिअं ॥ १५ ॥

विचक्षया ।—

टिआ वलअ वलिओ करकमलपड्डणासजुअलमि । ॐ

राजा ।—

ता भय कथं अ सोहइ विपरीअं मअणतूणीरम् ? § ॥ १६ ॥

विचक्षया ।—

कंठमि तौअ ठविदो छम्मासिअमोत्तिआण वरहारी । ॥

राजा ।—

सेवइ ता पंतोहिं मुहचंदं तारआणिअरी ॥ ॥ १७ ॥

● तस्या नितम्बफलके निवेदिता पद्मरागमणिकाची ।

† काचनश्रेणिकानां तरुणी कारितो नृत्यम् ॥

‡ कथा वलयावस्थः करकमलप्रकोटनालयुगे ।

§ तद्वच कथं न शोभते विपरीतं मदनतूणीरम् ? ॥

॥ कण्ठं तस्याः स्थापितः वास्तानिबभौक्तिकानां वरहारः ।

●● सेवते तत् पङ्क्तिभिर्मुखचन्दं तारकानिकरः ॥

काचनश्रेणिक देनादेः विद्यायां तत् तदा वर्द्धी मयूरः नृत्यं कारितः । नितम्ब-
काचनश्रेणिकका पद्मरागकाच्छा वादंया च साम्यमिति भावः ॥ १५ ॥

करकमलयोः पादपङ्क्तयोः प्रकोटः कूर्पूराधीनागरूपकस्तम्बश्च एव
मासुवर्गं तस्मिन् वलयावस्थः वलयसमुदाः कथाः । तत् तदा विपरीतम् अवगत-
मुखमिति भावः, मदनम् तूणीरं वरकलीत्यर्थः, कथं न शोभते ? अपितु शोभते
एवेत्यर्थः । करयुगलम् प्रकोटनालतया अधोमुखकमलसाम्यं, तस्य च उद्दीपकतया
मदनतूकतया उग्र चेतमिति भावः । अथ कथय, अपितु शोभत एवेत्यर्थः ॥ १६ ॥

तस्याः कण्ठं वाष्पासिबभौक्तिकानां वल्भिः साभिः निष्पन्नानि वाष्पासिकानि
कल्पक् परिपुष्टानीति भावः, यानि भौक्तिकानि तेषां वरहारः उत्कृष्टहारः,
स्वाशौचवने वनरीक्षात् पतितं युक्ती जलं मुक्तारूपेण परिवर्तयति, तच्च यदि वाष्पासाम्

विचक्षता ।—

उभयसु वि सवणेसु विवेसिदं रश्मिकुण्डलजुषं से । *

राजा ।—

ता वदणममहरदो दोहिं वि सक्केहिं चंकमिदो ॥ † ॥१८॥

विचक्षता ।—

अञ्जणजणिटपसाइयाइं जादाइं तीम यमयाइं । ‡

राजा ।—

उत्पुंखिअ णवकुवलयभिसिलीमुहे पंचवाचस्स ॥ § ॥१९॥

विचक्षता ।—

कुडिलालभाणं मासा ललाटफलभगसंगिणी रइदा । ¶

राजा ।—

ता ससिविंस्सोवरि वट्टइ मज्झमि किमणमारंगी ॥ *** ॥२०॥

* उभयोरपि श्रवणयोर्निवेशितं रश्मिकुण्डलयुगं तस्याः ।

† तददनममहरदो दाभ्यामिव चक्षाभ्यां चङ्कुमितः ॥

‡ जात्याञ्जनजनितप्रसाधने जाते तस्या मयने ।

§ उत्पुङ्ग्वी नवकुवलयश्रिलीमुखी पञ्चवाचस्य ॥

¶ कुटिलालभाणां मासा ललाटफलकायसङ्गिणी रचिता ।

*** तच्छिविविम्बस्योपरि वर्तने मध्ये कण्ठसारङ्गः ॥

तत्र युक्तो तिष्ठति तदा सन्धिपुष्पातीति प्रमिदः । तत् तदा तारकानिखरः
नखतराजिः पङ्क्तिभिः मण्डलाकारेण मुखमेव चन्द्रं संवते अनुगच्छति इत्यर्थः ॥१७॥

तस्याः उभयोः श्रवणयोः कर्णयोः रश्मिकुण्डलयुगं निवेशितं निहितम् । तत्
तदा वदनमेव मन्मथस्य रश्मिः दाभ्यामपि चक्षाभ्यां कुण्डलद्वयाभ्यामिति भावः,
चङ्कुमितः पुनः पुनरतिशयेन चलितः ॥ १८ ॥

तस्याः मयने जात्यं मुञ्जातमित्यर्थः, यत् अञ्जनं चञ्चलं तेन जनितं प्रसाधनम्
अलङ्करणं ययोः तस्माभूते जाते, पञ्चवाचस्य कामस्य नवी कुवलये नीचीत्यत्रै
श्रिलीमुखी शरी उत्पुङ्ग्वी सञ्जितौ । कुवलयानां नेत्रद्वार्येण कामोद्दीपकत्वेन
उत्पुङ्ग्वतत्वनिति व्यज्यते ॥ १९ ॥

कुटिलानां भङ्गिभूतान् पङ्क्त्यानां कुमलानां मासा सञ्चयः ललाटफलकं
जासदेवः तस्य अपसङ्गः संसर्गः अलि यस्याः तस्माभूता रचिता कृता, केवलाग्रः
शंखमिव इत्यर्थः । तत् तदा मध्ये स्थितः कण्ठसारङ्गः कण्ठयुगः शिविविम्बस्य

विचक्षया ।—

घणमारतारणभ्रणाङ्ग गूढकुसुमोच्चयो चितरभारो । *

राजा ।—

समिराहुमल्लजुङ्गं बिभ दंसिअमेणणअणाए ॥ ११ ॥ २१ ॥

विचक्षया ।—

इअ देवीअ जहिच्छं प्पमाहणेहिं प्पमाहिटा कुमरी । †

राजा ।—

ता केलिकाणणमही विह्वमिआ सुरहिलच्छीण ॥ ‡ ॥ २२ ॥

विदूषकः । देव । पदं परमत्वं विस्मवोअदि ।—

जेस्सा दिट्ठो तरलधवला कज्जलं तिस्र जोगं ?

जा बित्थिमत्थणकलमिणो मोहटे तिस्र जारो ? ।

* घनमारतारणभ्रणाया गूढकुसुमोच्चयचिकुरभारः ।

† अगिराहुमल्लजुङ्गं बिभ दंसितमेणवणयनायाम् ॥

‡ इति देव्या यथेच्छं प्रसाधनेः प्रसाधिता कुमारी ।

§ तत्त केलिकाननमही विभूषिता सुरभिलक्ष्म्या ।

॥ देव । एतत् परमाद्ये विज्ञायते ।—

यस्या द्वाष्टकलधवला कज्जलं तस्या योग्यम् ?

या विभूषितातलकलमिणी गोभने तस्या जारः ? ।

चन्द्रमण्डलस्य उपार वसने तिष्ठति । मुखस्य चन्द्रस्य केवल्य लक्षणस्य मिति व्यजते ॥ २० ॥

घनः निविडः, अतिमात्र इत्यर्थः, भार उत्कर्षः, यस्याः तादृशी ताराः कनोनिजा यथीः तन्नाभने नयने यस्याः तर्जितायाः, चिकुरभारः कषरोच्चयः, गूढः अलगतः कुसुमानाम् उच्चयः निचयः खल्य यत् वा तद्वत्ताः । एवमयनाया मगाः अगिराहुः चन्द्रमण्डिकेयथोः मल्लजुङ्गं इन्द्रजुङ्गं दर्शितं प्रकाशितम् । कुसुमोच्चयस्य चन्द्रमास्य चिकुरभारस्य राहुमास्यमिति व्यज्यते ॥ २१ ॥

इतीत्यं देव्या राजमहिष्या कुमारी कर्पूरमञ्जरी यथेच्छम् इच्छानुसारेण प्रसाधनेः अलङ्कारैः प्रसाधिता अलङ्कृता । तत्त तर्हि सुरभिलक्ष्म्या वसन्तप्रया सुमन्वस्यदा वा केलिकाननमही क्रीडाय नभूमिः विभूषिता मञ्जिता । कुमार्थाः क्रीडाकानतया क्रीडायानभूमिसाध्यं देव्याश्च सुरभिलक्ष्मीसाध्यं व्यज्यते ॥ २२ ॥

यस्याः इति; तरला वचला धवला च, कज्जलम् अन्नम् तस्या इष्टं; योग्यम् ? नेह

चक्राभारे रमणफलहे कोवि कंचोमरुडो

जिस्सा तिस्सा उण वि भणिमो भूसणं दूषणं अ ॥ १ ॥ २३ ॥

राजा । [पुनस्तान्मन्त्रमाथ] ।—

तिबलिवलिअणाहीवः हूमूलेसु लगं

थणकलमणिटंवाडंवरिसूम्ममंतं ।

जलणिविडंमिभीए स्लिकवणं सहाणवत्तं

पिसुणटि तणुजट्टीचंगिमं लंगिमं अ ॥ * ॥ २४ ॥

चक्राभारे रमणफलहे कोऽपि कात्याह्वरी

यथास्तस्याः पुनरपि भवामो भूषणं दूषणञ्च ॥

तिबलिवलितनाभीवाः हूमूलेषु लघं

स्तानकलमनितस्याः उम्भरेऽच्छुमन्तं ।

जलनिविडमितस्याः ग्रन्थं स्तानवत्तं

पिसुणवति तनुपटिचङ्गिमानं तारुण्यञ्च ॥

योग्यमिति चाहुः । या विधीर्यस्तनी कल्पमाविव यस्याः तादृशी, तस्याः द्वारः
शोभते ? नेवेति चाहुः । यस्याः चक्राभारे मण्डलाभारे रमणफलहे कचनपरिमर्दे
कोऽपि अनिर्वचनीयः, अतिसनीहर इति भावः, कात्याह्वरः रजनाकल्पापः,
अस्तीति शेषः, तस्याः पुनरपि अत्यदिभ्यः, भूषणं दूषणञ्च दूषणमन्वेत्यर्थः, भवामः
कथयामः, कात्याह्वरीव तथा जितमिति भावः । यद्वा—तस्या दृष्टेः योग्यम्
अनुदपमः । तथा तस्याः द्वारः शोभते इति सर्वत्र एवार्थः । तथाच अत्रनहार-
काक्षीकल्पाप एव तदुच्यमानि भूषणानि नाशानि इति भावः ॥ २३ ॥

तिबलीति ।—तिबलीभिः तिलुभिः रेखाभिः चलिता चलिता चलद्वृता वा
नाभी वा हूमूले च तेषु लघं संज्ञकं स्तनी कल्पमी नितम्बाह्वरश्च नितम्बाभीणश्च
तेषु उच्छुमन्त उज्जीवन्त, उज्जरटिति यावन्त, जलनिविडं जलादे, जलभारवटिति
यावन्त, एतस्याः आनाथाः ग्रन्थं निष्कणं, विजटमित्यर्थः, स्तानवत्तं तनुदृष्टेः
चक्रवतायाः चङ्गिमानं वैन्द्ये जायं वा तारुण्यञ्च कीदृशं पिसुणवति
सूचयति ॥ २४ ॥

विदूषकः । [सक्तोऽपि च] । भो ! मए मज्जान्कारमहिटा
बन्निटा । तुमं उण जलविलुत्तप्पसाहणं ज्जेव्व सुमरसि,
ता किं ण सुदं देवेण ? (ण) ।—

णिसग्गचंगस्स वि माणुमस्स
सोह्मा समम्भोल्लटि भूषणेहिं ।
मणीणं जञ्जाणं वि कंचणेहिं
विह्वमणे सज्जटि कावि लच्छी ॥ * ॥ २५ ॥
सुद्धाणं णाम हिमम्राहं हरन्ति हंत !
येवच्छकयणगुणेण गिटंविणोभो ।
केआ उणो प्पकिटिचंगिमभावणज्जा
दक्खारमो ण महुरिज्जइ मक्कराए ॥ † ॥ २६ ॥

* भो ! मया सर्वान्द्वारमहिता बान्धिता । त्वं पुनर्जलविलुप्तप्रसाधनामेव
स्मरसि, तत् किं न सुतं देवेन ?—

निसर्गचक्रव्यापि माणुषस्य शोभा समुन्मूलयति भूषणैः ।
मणीनां जात्यानामपि काञ्चनेर्विभूषणे सज्जति काऽपि लच्छीः ॥
† सुग्धानां नाम हृदयानि हरन्ति हन्त !
नेपथ्यकल्पनगुणेन नितम्बिन्यः ।
केकाः पुनः प्रकृतिचक्रिमभावनीया
द्राक्षारक्षो न मधुगीयति शर्करया ॥

(च) सर्वैः चन्द्रद्वारेः सहिता शोभिता । जलति ।—जलेन खानीयतेति
भावत, विलुप्तञ्च चरमुक्तं प्रसाधनं यस्याः तथोक्तम् ।

निसर्गतः स्वभावतः चक्रव्यापि सुन्दरस्यापि माणुषस्य शोभा भूषणैः समुन्मूलयति
समुद्भासते । जात्यानां सुजातानामपि मणीनां रत्नानां काञ्चनेः विभूषणे चलद्वारेण
सति काऽपि अनिर्वचनीया लच्छीः सज्जति संलग्नाति, समुद्भासते इत्यर्थः ॥ २५ ॥

हन्त ! खेटे नितम्बिन्यः प्रशस्तानितम्बः कालाः नेपथ्यस्य सुपरिच्छदस्य कल्पन-
गुणेन रचनागुणेन सुग्धानां मृदानाम्, अविदग्धानामित्यर्थः, “सुग्धः सुन्दरमृदधीः”
इति शेषः ; हृदयानि हरन्ति मोहयन्ति, पुनः विलु क्लेशाः विदग्धाः, “क्लेशो

विषयः । जघा देवेणादिष्टं—

योऽप्राणं यथाप्राणं कस्मैकल्लिआलंघीणं अच्छीणं वा
भूचंदस्य मुहस्य कंतिसररिआसीत्तस्स गत्तस्स अ ।
को येवच्छकलाहिं कोरदि गुणा ? जं तं वि सव्वं पियं
संजुत्तं सुणु तत्थ कारणमिणं रुद्धीअ का खडणा ? ॥ * ॥ २७ ॥
राजा । [विदग्धसुहृदस्य] । सुप्पांजल कविंजल ! एस्स
सिक्खावीअमि । (त) —

यथा देवेनादिष्टम्—

खुल्लानां सुनानां कर्णकल्लिआलंघनीयधीर्वा
भूचन्दस्य मुखस्य कान्तिसरस्त्रितमो गायकश्च ।
को जेपय्यकल्लामि, किथने गुणो ? यत्तदापि सर्वं प्रियं
संयुक्तं शृणु तत्र कारणमिदं रुद्धः का खण्डना ? ॥
† सुप्पाञ्जल कापञ्चल ! एष शिष्यमे—

विदग्धः" इति दर्पणः, प्रकृत्या स्वभावेन यः अङ्गिमा सीन्दव्ये तेन सावनीया
हरणीयाः । तथाहि टाक्षारमः शर्करया तत्प्रयोगेनेति भावः, न मधुरोयति
न साधुर्थे प्राप्नोति, स्वतः मधुर एव स इति भावः ॥ २६ ॥

खुल्लानामिति ।—खुल्लानां धीनानां सुनानां, कर्णकल्लिआलंघनीः श्रवण-
कोरक्षातकामिणोः, आकण्ठकृतयोरेति भावः, अस्माभ्यनयोर्वा, भुवः प्रविश्याः
चन्दस्य आह्लादनस्येति भावः, मुखस्य, कान्तिसरस्त्रितमः कान्तिप्रवाहं वदत इति
भावः, गायकश्च अङ्गस्य च, जेपय्यकल्लामिः वैश्वरचनाभिः को गुणः अलङ्कारः
किथने ? नरेति शेषः, न कोऽपि गुणो भवतीति भावः । तत्र गुणभावे इत्यर्थः,
रुद्धं कारणं शृणु यत्र यद्यपि सर्वं प्रियं गोपनमन्त्रद्वाराजातमिति भावः, संयुक्तं
निहितं, तत्तदङ्गमिति भावः, तत् तदा रुद्धः प्रसिद्धेः का खण्डना ? निरसनम् ?
रुद्धिर्धर्ममपहरतीति यथा रुद्धिर्गोपायिता नास्ति, तथा तादृशसीन्दव्यशान्तिनी
भूषणानपेक्षेति भावः ॥ २७ ॥

(त) सुप्पाञ्जल ! अतिहरण ! शिष्यस्य उपदिश्यसे, विषयस्येति शेषः ।
परिहासोक्तिरवश्यम् ।

किं कल्पं किमिमेण विरचनविधिना ? सो णडीणं बिडुं बो
तं चंग जं विचंगं जणमणहरणं तेण सीमंतिणीपो ।

जस्मिं मब्बांगमंगो स पलगुणगणो सो अदंभो अनंभो
तास्मिं णेच्छंति काले परमसुखपरं किं पि णेवच्छन्च्छीं ॥१॥ २८॥

विचचना । देव ! एतं विस्मयीप्रति—ए केवलं देवीए
विप्रोएण तिस्सा अणुगदमिह, तारामेत्तीए वि सहित्तणं प्यत्ता
कप्पूरमंजरीए । तेण तक्कज्जमज्जा अइं उणो वि ओलगाविअ
अविअ णिवेइस्सं । ॥ (थ)—

किं काय्ये किमिमेण विरचनविधिना ? स णटीणा विडम्बः

तच्छब्दं वनिजाहं जनममोहरणं तेन सीमन्तम् ।

यस्मिन् सर्वाङ्गमङ्ग सङ्गलग्नाय मोऽदभ्योऽनम्बः

तास्मिन्नेच्छन्ति काले परमसुखपरं कामाप नेपथ्यलज्जाम् ॥

॥ देव ! एतद्विषयते—ए केवलं देव्या निधोगेन तस्या अणुगताऽपि,
तारामेताऽपि सङ्गीतं प्राप्ता कर्पूरमञ्जरीः । तेन तत्कार्यासक्ताऽहं पुनरपि
शेवकोभूय निवेदयिष्यामि ।—

किं काय्यमिति ।—किमिमेव विरचनविधिना अलङ्कारविधानेन किं काय्यम् ?
न किमपीत्यर्थः, स किमिविरचनविधिः णटीणां वेद्याना विडम्बः प्रसारणं,
कोकान् पतारयितुं वेद्याः किमिविरचनाभि स्वाहं सञ्जयन्तीति भावः । यत्
निजाहं जनानां मनोहरणं तत् अहं सुन्दरं, तेन अङ्गेन सीमन्तम् उक्तमाह्वनाः,
भवन्तीति श्रेयः, यस्मिन् सङ्गलग्नाय शीलसीन्दर्यादीनां गणः, सर्वैः अङ्गैः
सञ्जति सङ्गच्छते इति सर्वाङ्गसङ्गः, अस्तीति श्रेयः, सः अदभ्यः अङ्गविमः, अनम्बः
अप्राप्यव, तस्मिन् सर्वाङ्गसुन्दरं जने इति भावः, परमसुखपरं काले शेवने
इति भावः, शेवनातिक्रमे तादृशश्रिया अप्रगमात् नेपथ्यापेक्षेति सूच्यते, कामपि
नेपथ्यलज्जो वैश्रभूषाजनितश्रियं न इच्छन्ति, विदग्धा इति श्रेयः ॥ २८ ॥

(घ) निधोगेन आदेशेन । तस्याः कर्पूरमञ्जरीः । तारामेता तारा अस्त्रः
कनोनिहा तस्याः मैत्री प्रीतिः तस्या, समयोः अन्त्योऽन्वदार्जने खानाविही वा प्रीतिः
शेव तारामेत्री इति उच्यते, तथाऽपि ।

तिस्मा दाव परिक्रवाभ्र णडिदो हत्यो यणोत्थंगदो
दाहोड्डामरिदो सङ्गोहं बहुसो हेलाभ्र कट्टिज्जदि ।

किं तणाव इमं निगामभ्र गिरं संतोमिणिं तामिणिं
हत्थच्छतणिवारिदेदुकिरणा बोद्धइ मा जामिणी ॥ २८ ॥

कज्जसिमं कविंजलो णिवेदइस्सदि, तं च देवेण तधा
कादब्ब । * [इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता ।]

राजा । वयस्स ! किं उण तं कज्जसिमं ? । *

विदूषकः । अज्ज हिंदोलणचउत्थो, ताहं देवोण गोरीं कदभ्र
कप्परमंजरीं हिंदोलण आरोहइदब्बा । ता मरगणकं जाड्डेण
देवेण कप्परमंजरी हिंदोलन्ती दइब्बा : एदं तं कज्जसिमं ।

तस्मात्तावत्परीवृत्तया निहितो हस्तः स्तनोत्थङ्गता

दाहोड्डामरितः सखीभिर्बहुसो संलया क्रियते ।

किं तनापोमां निगामय गिरं संतोषिणी तामिणी

हस्तच्छतनिवारिनेन्दुकिरणादातवाहयति सा यामिनीम् ॥

कार्येणैवं कपिपञ्चो निवदयिष्यति, तच्च देवेन तथा करिष्यम् ।

* वयस्य ! किं पुनस्तत् कार्येणैवम् ? ।

! अथ हिन्दोलनचतुर्था, तत्त दब्बा गोरी क्त्वा कप्परमञ्जरी हिन्दोलके
आरोहयितव्या । तत्त मरगणकपुष्पं तम् देवेन कप्परमञ्जरी हिन्दोलन्ती दइब्बा

तस्याः कप्परमञ्जरीः तावत् साकल्येन, सम्यगवस्थुः, "यावतावच्च साकल्यं"
इत्यमरः ; परीवृत्तया क्रियन्वन्मन् कोटशयाभाः मन्ताप इति नियमाधेयं यावत्,
सखीभिः स्तनोत्थङ्गतः स्तनयोद्धकाः निहतः अप्रियः हस्तः दाहंन मन्तापेन
उड्डामरितः व्यतिबद्धः, मृदुस्पर्शावित इति यावत्, बहुशः पुनः पुनः हन्वया
अवज्ञया, क्रुशनेति भावः, क्रियते अयनीयते इति यावत्, तेन किम् ? एतेनापि तस्याः
मन्तापः न सम्यक् पृक्त इति भावः, इमामपि मन्तोषिणीं यामिनीं यामजमनोष
गिरं वाच निगामय शृणु, मा दय एव कुर्वं तेन निवारिता आश्वादिताः इन्दु-
किरवाः चन्द्रमयूखा यथा तथाभूता यती यामिनीं रजनीम् अतिवाहयति
यापयति । देवानुरक्तमर्थमोदकं मलयने इति देवस्य मन्तोषकरस्य, चन्द्रातपकादि
वाहनसञ्चतया विभक्त्यं मरचमङ्गेति वासजनकत्वमिति भावः ॥ २८ ॥

[विचिन्त्य] ता अटिणिउणा वि कुलिदा देवो । पाइया
जोसमज्जारिआ दुहं ति तक्कं । १ (थ)

राजा । को अस्मो तुम्हाहिं तो मइ कज्जसज्जो ? को अस्सो
चंदाहिं तो समुद्ववड्डणणिद्धा ? * । (द)

[इति परिक्रम्य वदन्तोऽप्येवं नाटयतः]

विदूषकः । इअं उत्तंगफटिअमणिवेदिआ, ता इइ उवविसदु
प्पिअवअस्सो । १

[राजा तथा करोति] ।

विदूषकः । [वल्लभाय] । भो ! दोसदु पुण्णिमाचंदो । †

राजा । [विचोक्ष्य] । अए ! दोलारुद्धाए मइ वल्लभाए वअणं
पुण्णिमाचंदो । त्त णिदिममि । [वसन्तादवलोक्य] ।—

उत्तमतः काव्यशेषम् । तदतिनपुण्याऽपि कुलिता देवो । पायिता जोसमज्जारिआ
दुग्धाभिति तक्कम् ।

* कोऽस्यो युष्मत्तो मम काव्यमञ्जः ? कोऽन्यश्चन्दतः समुद्ववडेननिष्ठः ? ।

† इयमनुप्रासः फटिअमणिवेदिआ, तादृशोपविशतु प्रियवशब्दः ।

‡ भो ! दृश्यता पूर्णमाचन्दः ।

§ अथ ! दोलारुद्धाया मम वल्लभाया वदनं पुण्णिमाचन्द इति निर्दिशति ।

(ब) हिन्दोलनचतुर्थी दोलारुद्धचतुर्थी । सरकतकुञ्जचित्तेन सरकतकुञ्जो
नाम प्रभादविशेषः । “सरकतपुञ्ज” इति पाठान्तरम् । हिन्दोलन्ती दोलारुद्धाया ।
अतिनपुण्याऽपि अतिचतुराऽपि । कुलिता विप्रलब्धा, अस्माभिरिति शेषः ।
जोसमज्जारिआ ब्रह्मा विद्यालो । दुग्धाभिति वाधयित्वति भावः । तक्कं “चोक्क” इति
प्रसिद्धम् ।

(द) युष्मत्तः अन्ययोगे पञ्चमी, युष्मद्भिन्न इत्यर्थः । काव्यमञ्जः काव्येषु तत्परः ।
चन्दतः चन्द्रात् । समुद्रति ।—समुद्रस्य वडेने उदिसम्पादने लब्धा आवेशः वल्ल
तथाक्तः ।

विच्छाश्रतो गच्छरमणोमंडलस्त्राणणाई
प्यच्छान्तो गगणकुहरं कंतिजोषहाजलेण ।
प्येच्छंतीणं हिटश्रणिहिटं णिहलंती अ दप्यं
दोलालीलासरलतरली दोसण मे मुहेंदू ॥ ३० ॥

अवि अ—

उच्छेहिं गोपुरेहिं धवलध्वजपटाडंबरिक्लावलीहिं
घंटाहिं विंदुरिक्षासुरतरुणिविमानाणुल्लभं वदंती ।
प्याकारं लंघयंती कण्ठ रश्मिपादुक्ष्ममंती गमंती
एंती जंती अ दोला जगमणहरणं कट्टणुकट्टणहि ॥ ३१ ॥

विच्छाश्रयप्रसररमणोमण्डलस्त्राणणाई
प्रच्छाश्रयन गगणकुहरं कंतिजोषहाजलेन ।
प्रेतमाशाना हृदयनिहितं निदंल्यं अ दपे
दोलालीलासरलतरली दृश्यतेऽस्या मुखेन्दुः ॥

अवि अ—

उच्छेध गोपुरेषु धवलध्वजपटाडंबरवदलावलीषु
घण्टाभिर्वेदाद्यसुरतरुणिविमानानुल्लभं वदंती ।
प्राकारं लंघयंती करोति रश्मिपादुक्ष्ममंती गमंती
आशानो यानां अ दोला जगमणहरणं कट्टणुकट्टणयेः ॥

विच्छाश्रयप्रति ।—अ. ३०: कर्पूरमञ्जुः मुखचन्द्रः नगररमणी-
मण्डलस्य पौरकामिनीगणस्य आनमानि मुखानि विच्छाश्रयनं विच्छाश्रयानि विगम-
नानि, मणिमानीत्यर्थः कुंजं कान्तिरंशुं शरीरं अन्तिश्चा तस्या लक्षं विस्तर-
इति भावः, तेन गगणकुहरं चन्द्रोदयविवरं प्रच्छाश्रयनं शीतोर्कुंजं, उद्गमयति
यावत्, प्रेतामाशाना पश्यतां पश्यन्तीनाम् नराणां नागीणाञ्च हृदयनिहितं हृदयस्थं
दपे नभेव भाव्यां सुन्दरा लभ्येति, अदभेव सुन्दरी लभ्येति चत्वेकवचनसङ्कारमित्यर्थः,
निदंल्यं स्वच्छन्नं, कियेति आशं, किञ्च दोलाया लीलाया विस्मयेन, सञ्चारयेति
यावत्, सरलतरलः सज्जितविप्लव इति भावः, दृश्यते ॥ ३० ॥

उच्छेधिति ।—अ. ३१: ध्वजपटानां ये आदम्बराः विस्माराः तेषां वदन्ता
आवस्यः अथः येषु तथोक्तेषु गोपुरेषु पुरवारेषु चच्छाभिः चच्छारवैरित्यर्थः, विज्ञातं

अवि श्र—

रणंतमणिणे उरं भणभणंतहारच्छटं

कलकणिटकिंकिणीमुद्धरमेडलाडंवरं ।

बिलोलवलयावलीजणिटमंजुमिंजारवं

ण कस्स मणमोहणं समिसुहोअ हिंदोलणं ? ॥ ३२ ॥

विदूषकः । भो ! सुत्तआरो तुमं । अहं उण वित्तिआरो

भविअ वित्थरण वस्सम । (ध)—

* अपि च—

रणन्मणिपुंरं भणभणायमानहारच्छटं

कलकणितकिंकिणीमुद्धरमेडलाडवरम् ।

बिलोलवलयावलीजनिटमंजुमिंजारवं

ण कस्स मनीमोहनं श्रिमिथ्या हिन्दोलनम् ? ॥

† भः ! सूत्रकारस्त्वम् । अहं पुनर्वैतकारो भूत्वा वित्तरंण वर्णयामि । —

वेगेन गच्छत् यत सुरतकाव्याः टंकाङ्गनाथाः विमानं तदनुकूलं यथा तथा बहन्ती
 चलयन्ती, प्राकारं लङ्घयन्ती अतिकामन्ती, तथा रथवशात् वेगहेताः उन्नमन्ती ऊर्ध्वं
 गच्छन्ती, नमन्ती अर्धोभवन्ती, कर्षणीत्कर्षयैः आकर्षयन्त्याग्नेन शीतं यावत्,
 आशान्ती आगच्छन्ती, समोपमिति भावः, यान्ती गच्छन्ती, दूरमिति भावः, दोषा
 जनानां मनोहरणं करोति ॥ ३१ ॥

रणन्म ध्वनन्ती भाणपूरी यव तपोक्तं, भणभणायमाना हारच्छटा हारावली
 वळिन् तथाविध, कल मधुर कणितं यासां तथाभूताः याः किङ्किण्यः सुटकाण्डिकाः
 साभिः सुद्धरः शशब्दः मेडलाथाः रजनाथाः आडवरः विस्तारः यळिन् ताट्टणं,
 विलोलाभिः अपलाभिवंलयावली भः जनिटः मञ्जुः मनोश्रः श्रिआरवः वळिन्
 तथाविधं, श्रिमिथ्याः चन्दवदनाथाः हिन्दोलनं कस्य जनस्य न मनीमोहनम् ? मनो-
 रञ्जनम् ? अपितु सर्वेभ्यो जनस्य मनो मोहयति इत्यर्थः ॥ ३२ ॥

(च) सूत्र करोतीति सूत्रकारः । “स्वल्पाक्षरमसन्दिग्धं सारवत् विज्ञेयोमुच्छम् ।
 अस्तीभनमवयश्च सूत्रं सूत्रविदो विदुः ॥” इत्युक्तञ्च सूत्रप्रणेतृत्वर्थः । उक्तिकारः
 ज्ञाप्यहारः, सूत्रस्य स्वल्पाक्षरत्वेन अर्थगौरवात् सर्वेषामवयवक बोधः सादिति तत्परि-
 हाराय स्पष्टतद्वद्व्याख्याकृतिरिति भावः ।

उबगिष्ठिप्रथणपाव्भारपोडुअं चरणपंकजजुअं से ।

फुक्कारइ व्व मअणं रणंतमणिणेउररवेण ॥ ३३ ॥

हिंदोलनलीलाललणलंपडं चक्कवत्तुलं रमथं ।

किलकिलइ व्व महरिसं कंचोमणिकिंकिणिरवेण ॥ ३४ ॥

टोलांटोलनलीलामरंतमरिप्राच्छलेण से डारो ।

विथारइ व्व कुसुमाउडणरवइणोइ किन्निव्वलोओ ॥ ३५ ॥

संसुहपवणप्पेरिटोवविथ्ये दरदस्मिडाइ अंगाइ ।

इक्कारिज्जिण मअणं पामम्मि णिव्वेमअंति व्व ॥ ३६ ॥

उपाराधतस्तनपाभावेपोडुतं चरणपङ्कजयुगं तस्याः ।

फुक्कारयतीव मदने रणन्मणिनूपुररवेण ॥

हिन्दोलनलीलाललणलम्पटं चक्कवत्तुलं रमथम् ।

किलकिलायतीव सङ्घे काचोमणिकिङ्गणोरवेण ॥

टोलांटोलनलीलामरत्नप्रिकाच्छलेनाद्या डारः ।

विस्तारयतीव कुसुमावुधनरपतेः कोर्त्तिवलोः ॥

सन्मुखेन पवनेन वायुना प्रेरितं सञ्चालितं वत् उपरिवस्त्रं तस्मिन् दरदयितानि

आकाशे मदने पाशे निवेशयतीव ॥

तस्याः कर्पूरमञ्जरीं चरणरङ्गजयुगं तादृशयुगलम् उपरिच्छिद्यतीः सन्ध्याः प्राभावेव विस्तारये पोडुतं भाराकान्तमिति भावः, रणतोमोणनूपुरयोः रवेण मदने कामं फुक्कारयतीव आह्वयतीव । रणन्मणिनूपुररवयवसंलग्नेव कामिना मदगन्धश्च जायते इति भावः । उत्प्रेर्याडुलद्वारः ॥ ३३ ॥

हिन्दोलनञ्च लीला विलासः तस्या ललने प्रसरणे लम्पटं मूर्धं, चक्कवत्तुलं वत्तुलं मोलं, रम्यते चक्षुःप्रति रमथं जघनपरिसर इत्यर्थः, काचो रज्ज्वा तत्र स्थिता याः मणिकिङ्गणः रत्नमयचूडन गटिकाः तासां रवेण सङ्घे किलकिलायतीव किलकिलैवत्यक्तं निनदतीवेत्यर्थः ॥ ३४ ॥

दोखाया चान्दोलनलीलया चान्दोलनावुधारेव सरती जललीया वरिका मुक्तावली तस्याः क्लेन चस्याः डारः कुसुमावुध एव नरपतिः तच्च कामभूतेरित्यर्थः, कोर्त्तिवलोः कोर्त्तिवताः, कोर्त्तिपरम्परा इति यावत्, विस्तारयतीव । उत्प्रेर्याडुलद्वारः ॥ ३५ ॥

सन्मुखेन पवनेन वायुना प्रेरितं सञ्चालितं वत् उपरिवस्त्रं तस्मिन् दरदयितानि

ताडं कज्जुं गंडेसु वडलघामणेसु घडणलीलाहिं ।
 देइ ब्व दोलादोलणरेखाओ गणपकोट्टएण ॥ ३७ ॥
 णअणाइं प्पमिटिमारमाइं भत्त फुल्ल इ कोट्टहलेण ।
 अणेतिअ ब्व कुवलआमलोमुहे पंचवाणस्स ॥ ३८ ॥
 दोलारअविच्छेपो कहं वि मा होउ इत्त पडइ ब्व ।
 पुट्टस्मि वेणोदण्डो मम्मच्चम्मज्जिआअंतो ॥ १ ॥ ३९ ॥

ताटङ्कयुगं कण्ठयोर्वडलघुलघुयोर्वटनलीलाभिः ।
 दशतीव दोलान्दोलनरेखा गणनकीर्तकेन ॥
 मयने प्रसूतिमदृशी भट्टति फुल्ले कीर्तुहलेन ।
 अर्प्यते इव कृपलयांमलोमुखे पञ्चवाणस्य ॥
 दोलारमविच्छेदः कथमपि मा भवति पततीव ।
 पुष्ट वेणोदण्डो मन्मच्चम्मज्जिआश्रयमानः ॥

अत्र ताटं दशतीतान् अङ्गानि कुरुपस्यो गीत भावः, आकाशं आदय मदन कामं
 चार्त्तं निवेशयलीव, दृश्यते इति शेषः । “लघु” “पतीव” इति पाठान्तरम् । पवन-
 कक्षाभित्तवमनाव्यत्यरे ईदृग्निर्विनायामुदीया दर्शनभावणैव कामिना कामादेवः
 अस्त्रायते इति भावः । उत्प्रेलादण्डारः ३६ ॥

ताटङ्कयुगं कर्णभूषणयुगलं वडलं प्रसूतं घसृणं कुरुभं गती, तथाभूतयोः
 कण्ठयोः घटनलीलाभिः घर्षणावस्थितैः गणनकीर्तकेन कति वारान् दिन्दुल्यन इति
 कङ्गाकरकतूहलेन दोलाया आन्दोलनस्य दोलनस्य रेखाः अत्रविशेषान् दशतीव ।
 अर्पयति उत्प्रेलादण्डारः ॥ ३७ ॥

प्रसूतिमदृशी अर्धाञ्जलिभित्ते विनयिभित्ते वा मयने भट्टति मद्यमा फुल्ल
 विह्वलं मने, अत एव पञ्चवाणस्य कामस्य कीर्तुहलेन कर्त्ता कुवलये नीलोत्पले एव
 त्रिकोमुखी शरी अर्प्यते इव निचोयेन इव, कामिना मनसोति भावः ॥ ३८ ॥

होलेति।—दोलारमस्य दोलनस्यापारस्य विच्छेदः विरामः कथमपि मा भवतु
 क भवतु इतीव आशयेनेवेत्यर्थः, मन्मच्चस्य कामस्य चर्मशटिकायमानः चर्मनिर्मितः
 कट्टिरिव आचरन्निवर्तः, वेणोदण्डः वेणीकृतवेद्यपटिः पुष्टे पततीव ॥ ३९ ॥

इत्ति एदाइं बिलासुज्जनाइ दोलाप्यवचच रिशाइं ।

कस्स ण लिहेइ चित्ते णिउणो कंदप्पचित्तअरो ? ॥ * ॥ ४० ॥

राजा । [सावधानम्] । कथमवतिस्सा कप्परमंजरी !! रिक्ता
दोला, रिक्तं च मह चित्तं, रिक्ताइं दंमणस्सुआइं मह
णअणाइं ।†

विदूषकः । ता विज्जुल्लेहा विअ खणटिट्ठण्ठा । ‡

राजा । मा एब्ब भण, हरिचंदपुरी विअ दिट्ठा पण्ठा
अ । § (न) [अतमाटितकेन] ।—

मांजिठ्ठी अठ्ठमुदा णववडणसुवसुज्जना अंगजठ्ठी
दिट्ठी बान्हेदुल्लेहाधवालमजडणी कुंतला कज्जलाहा ।

* इत्येतानि विलासोच्चलान् दोलाप्य अवचरितानि ।

कस्य न लिखति चित्ते निपुणः कन्दर्पोऽथवाकरः ? ॥

† कथमवतीर्णो कर्पूरमञ्जरी !! रिक्ता दोला, रिक्तं च मन चित्तं, रिक्ते
हर्षभोक्तके मन नयने ।

‡ तद्विदुस्त्वायेव ध्वजदण्डगटा ।

§ भवेन्मरण, हरिचन्दपुरीय दृष्टा पण्डा य ।

इत्येतानोक्त ।—निपुणः दलः कन्दर्पो एव विदूषकः आलेख्यकारः इत्येतानि
एवंकपाणि विज्ञानेन उच्चलान् वाचसाध दोलापय्यवरितानि दोलान्दोलन-
विक्षुब्धवारिवाच कस्य जगन्मय पञ्चादभूते नि यावत्, न लिखति ? न चिन्तयति ?
सर्वस्वेव कामिन इत्यर्थः । काचित् विलम्बोक्ति विलासाः विराजन्त इति यावत्,
उच्चलताः शृङ्गाराः येन तानि, “शृङ्गार, गुञ्जिह्वलनः” इत्यमरः ; इत्याहुः ॥ ४० ॥

(न) हरिचन्दपुरीत ।—हरिचन्दस्य ममःजः पुरी सततोत्सवमयत्वेन लोकाणां
हर्षनानन्दिनी आसीत्, पश्चात् विश्वामित्रहस्तगता यथा प्रगष्टा तथा तादृगुत्सवमय-
त्वेन नैवानन्दिनी सा दृष्टा, अद्यैव प्रगष्टा सदृशेन गतेत्यर्थः । विदुस्त्वाया यद्यपि
अवस्थास्थितं अद्यैव प्रकाश्य, तथाऽपि तद्वर्णनं न लोचनानन्दकृतं, चक्षुःप्रतिबालि-
मादिति तथाप्यमदुक्तमिति भावः ।

इत्थं वस्त्राणं रेखा विहरइ हरिणीचंचलाक्खी अ एसा
कांदप्पा दीहदप्पो जुअजणअण्णे पुसलक्खो ब्व भादि ॥*॥४१॥

विदूषकः । एतं तं मरगपकुंजं । इह उवविमिश्र प्यिअ-
वअस्सो प्पडिवाल्लेदु तं । संभावि मस्सिहिदा बहदि । †

[उभो तथा कृतः] ।

राजा । अदिमिमिरं वि हिमाणि संदाबदाइणिं (प)
अणुइवामि । ‡

विदूषकः । ता लच्छोमहपरो खणं चिट्ठदु टेवो, जाव
अहं मिसिरोपआरसामग्गिं (फ) संपादेमि । [इति नाट्येन निष्क्रम्य

* माञ्जरी चोत्तमुदा नवघटनसुवर्णञ्ज्वलाः इत्यादिः

हटिवाल्लन्दुरखावविमज्जयिनी कुल्लाः अज्जन्नामाः ।

इत्थं वस्त्राणां रेखा विहरति हरिणीचंचलाक्षी चेवा

अन्तर्पो दीर्घदर्पो युवजनजये पुणंलत्त्य इव भाति ॥

† एतत्तन्मरगतकुञ्जम् । इहोपावश्यं प्रियवयस्यः प्रतिपाद्यन्तु तान् । सख्याऽपि
सन्निहिता वर्तते ।

‡ आताम्रशिरामपि हिमानी मन्तापटायिनीमनुभवामि ।

माञ्जरीति—आत्तमुदा चोत्तावयवः माञ्जरी माञ्जरावागरक्तेति यावत्,
अहद्वदिः नवं घटनं निमीयं यच्च तादृशं यत् सुवर्णं काचनं तदग उज्ज्वला, हटिः
मालायाः आभनवायाः इन्दुरेखायाः अन्दुखलायाः अवाल्लमानं श्रेय जयतीति
तथोक्ता, कुल्लाः वेष्टाः अज्जन्नामाः अज्जननिभाः, गाटगोला इत्यर्थः, इत्थम्
एवमुक्त्वा, आनन्दवर्णीयेत भावः, वस्त्राणां रूपाणां रेखाः माधुरी विहरति विलसति,
एतस्या इति श्रेयः, एवा च हरिणीवत् चञ्चले आचक्षी मयने यस्याः तथाक्ता,
विहरतीत्यनेनाश्रयः, अतः दीर्घः महान् दर्पो यच्च तथाक्ताः अन्तर्पोः कामः युव-
जनानां जये पुणंलत्त्य इव पूर्णः लत्त्यः अभिलाष इति यावत् यच्च तथाभूत इव
भाति राजते, अन्तर्पोऽस्मिन्नुपनिजयो भविष्यतीति मन्ये इति भावः । “दीर्घदर्पो” इति
धाठे—दीर्घं हृष्यतीति तथेवार्थः ॥ ४१ ॥

(प) हिमानी इवमहतिः तान् । मन्तापटायिनी, विरहादिवि भावः ।

पुरोवर्तीक्य च] । किं उवा एमा विप्रक्वणा इदो गिपडे
आशच्छटि ? । *

राजा । संणिहितो मंकेअकालो कहिटो मंतोहिंपि ।

[क्षुत्वा मदनाकुतमभिनीय] । (व)—

किमलप्रकरणरणा वि कवु कुवजप्रणयणा मिअंकवयणा वि ।

अहह ! गवचंपअंगी तह खि तावेड अच्चरियं ॥ १ ॥ ४२ ॥

विदूषकः । [मध्यगवलीक्य] । अण ! विप्रक्वणा भिमिरोव-
आरसामग्गोमहिदहत्या पाअटा । ‡

[ततः प्रविशति शिशिरोपचारसामग्रीमहितो विचक्षणा] ।

विचक्षणा । [परिक्रम्य] । अहो ! पियअसहीए महतो कवु
विरहटाहज्जर । §

* तल्लओमहचरः खणं तिअत्त देवः, यावदहं शिशिरोपचारसामग्रीं अस्याह-
यामि । किं पुनरेषा विचक्षणा इती निकाटे आगच्छति ? ।

† संनिहितः महेतकालः कश्चितो मन्त्रिभ्यामपि ।—

विमलस्यकरचरणोऽपि खलु कुवलयनयना मृगादुबटनाऽपि ।

अहह ! गवचम्पकाङ्गी तयाऽपि तापयत्याशयेन ॥

‡ अये ! विचक्षणा शिशिरोपचारसामग्रीमहितदहत्या आगता ।

§ अहो ! पियवत्या मदान खलु विरहटाहज्जरः ।

(फ) तल्लओति ।—तत्त तर्हि लक्ष्मीः राजलक्ष्मीरिति भावः, तल्लहचरः
तन्मालमहाय इत्यर्थः, केवलं राजश्रिया युक्त इति यावत् । शिशिरोपचारसामग्रीं
श्रीतल्लप्रतिधाद्रव्यज्ञानं, मलापनिवर्तकद्रव्यमूहमिति भावः ।

(व) मदनाकुतमभिनीय आमावेअं नाट्येन प्रकटय ।

विमलयेति ।—विमलस्याविव नवपल्लवाविव करचरणी यस्याः तलीनाऽपि,
कुवलये इव लीलीत्यली इव नयने यस्याः तथाविधा खलु तथाविधाऽपि, मृगादुबद्धः
तद्वत् बद्धं यस्याः तथाविधाऽपि, तथा मलानि अल्पकालोव अङ्गानि यस्याः तलीनाऽपि,
अहह ! खेदे तापयति, वेति शिवः, आशयेन ; मलापनिवर्तकगुणमहावेऽपि
मलापानिहतिरिति विशेषोक्तिः, मलापहेतुं विनाऽपि मलादीत्यतिरिति विभा-
वनेत्यनयोः सन्देहमह्वरः, तद्वत्तं दर्शये—“अति हेती फलामागे विशेषीत्तिअव-
विधा” इति, “विभावना विना हेतुं आर्योत्पत्तिर्यदुच्यते” इति च ॥ ४२ ॥

विदूषकः । [उपसृत्य] भोदि ! किं एदं ? ।

विचक्षणा । भिमिरोजप्रारसामग्नी । १

विदूषकः । कस्मिन् किदे ? । ‡

विचक्षणा । प्यिअसच्चौए किदे । §

विदूषकः । ता मच्च बि अहं देहि । ॥

विचक्षणा । किं णिमित्तं ? । **

विदूषकः । महाराअस्स किदे । ॥॥

विचक्षणा । किं उण कारणं तस्स ? । ‡‡

विदूषकः । कप्पूरमंजरीए बि किं ? । §§

विचक्षणा । किं ण जाणासि महाराअस्स दंसणं ? । ॥॥

विदूषकः । तुमं बि किं ण जाणासि महाराअस्स कप्पूर-
मंजरीए दंसणं ? । ***

[इति प्रो वसतः] ।

विचक्षणा । ता कहीं महाराओ ? । ॥॥॥

* भवति ! विनेतत ? ।

+ भिमिरोजप्रारसामग्नी ।

‡ कस्य कते ? ।

§ विचक्षणाः कते ।

॥ तन्माभापि अहं देहि ।

** किं निमित्तम् ? ।

†† महाराजस्य कते ।

‡‡ किं पुनः कारणं तस्य ? ।

§§ कर्पूरमञ्जरीया अपि किम् ? ।

॥॥ किं न जानासि महाराजस्य दर्शनम् ? ।

*** त्वमपि किं न जानासि महाराजस्य कर्पूरमञ्जरीया दर्शनम् ? ।

††† तत् कुम्भ महाराजः ? ।

विदूषकः । तुह बअणेण मरगअकुंजे (भ) चिद्धदि ।

विचक्षणा । ता महाराएण सह मरगअकुंजदुआरे चिद्ध
खणं, जेण उहअदंमणे जादे सिसिरोवआरसामग्गोए जलंजली
दिज्जदि । १ (म)

विदूषकः । [तानपहस्य] । तहिं गच्छ जहिं णागच्छसि । (य)
[इति चिपति । पुनरां प्रति] ता कोस दुआरदेसे हाटब्बं ? ॥ (र)

विचक्षणा । देवोए आदेसेण कप्परमंजरी समाअच्छदि । §

विदूषकः । को तोए आदेमो ? । ॥

विचक्षणा । तहिं देवोए जालतरुणो तिणि आरोज्जिदा । **

विदूषकः । को को ? । ॥॥

तव रचनेन मरकतकुञ्जे तिष्ठति ।

† तन्महाराजेण सह मरकतकुञ्जद्वारे तिष्ठ खणं, येनीभयदर्शने जाते शिशिरोप-
चारसामग्र्या गलाम्बुर्निर्दिश्यते ।

‡ तव गच्छ यतो नागच्छसि । तत किं हारदेशं भवितव्यम् ? ।

§ देव्या आदेशेन कर्पूरमञ्जरी समागच्छति ।

॥ कः तस्या आदेशः ? ।

॥ तव देव्या जालतरुवस्त्रं आरोपिताः ।

†† कः कः ? ।

(भ) मरकतकुञ्ज मरकतमालाभिर्मितवेदिःवसिष्ठे कुञ्जे लतामण्डपे इत्यर्थः ।

(म) उभयोः कर्पूरमञ्जरी-राश्याः शल्याऽन्यदर्शने इत्यर्थः । शिशिरोपचार-
वासग्र्या श्रोतव्यद्वयप्रसङ्गेन । गलाम्बुर्निर्दिश्यत पारव्यव्यत, आवाह्यामिति शेषः ।

(य) ता विचक्षणां अपहस्य आकथ्य । तव गच्छ यव नागच्छसि, यतो
इति शेषः, मिथस्वनि भावः । गलाम्बुःप्रविशुक्तमङ्गलं राश्र इति प्रतीत्या कोषात्
तथा कृतमिति भावः ।

(र) भवितव्यं ज्ञातव्यं, मदिति शेषः ।

विचक्षणा । कुरवप्रतिलभासोभा ।

विदूषकः । ता किं तेहिं ? ॥

विचक्षणा । भण्डा मा देवोए जघा ।—

कुरवप्रतिलभासोभा आलिंगणदंसणामचरणहटा ।

विप्रसंति कामणौणं ता ताणं देहि दोहदअं ॥ ४२ ॥

एणिहं तं संपादइस्सदि । ॥

विदूषकः । ता मरगअकुंजादो पियअचअस्सं आणीअ
तमालविडुवंतरिदं ठाविअ णदं पयअक्खं करइस्सं । [तथा
जाटायत्वा राजानं प्रति] भो भो ! उड्डअ पेक्ख णिअहिअअ-
समुदचंदलेहं । § (न)

[राजा तथा करोति] ।

कुरवप्रतिलभासोकाः ।

+ तत् किं ते ? ।

] भावता मा देव्या यथा ।—

कुरवप्रतिलभासोका आलिंगनदंशनादचरणहटाः ।

विक्रमन्ति कामनीनां तेषां देहि दोहदकम् ॥

इदानीं तत् संपादयिष्यति ।

§ तन्मरगतकुञ्जात् प्रियवयस्यं मङ्गराजमिति भावः । एतत् कुरवकादोनां
जाटयिष्याम । भो भो । उड्डाय प्रेक्षस्व निजहृदयममुदचन्दलेखाम् ।

कुरवक्रीतिः—कुरवप्रतिलभासोकाः तरवः कामनीनाम् आलङ्कनेन दर्शनेन
नयनेन चरणचरणेन चरण यणे यथः, इत्याः यथाकर्म स्पृष्टः क्लृप्तताडिताः विक्रमन्ति,
तत् तस्मात् तेषां कुरवकादोनां दोहदकं गर्भाभिषाये देहि । “पादाहतः प्रमदया
विक्रमन्त्यशोकः शोकं लडाति वकुलो मुखमोषुसितः । आलङ्कितः कुरवकः कुर्वते
विक्रमनाशोक्तिस्तिलक सज्जलिको विभाति ॥” इति काविसनयप्रसिद्धः ॥ ४३ ॥

(न) मरगतकुञ्जात् प्रियवयस्यं मङ्गराजमिति भावः । एतत् कुरवकादोनां
दोहददानमिति यावत् । निजेति ।—निजं हृदयमेव समुदः तच्च चन्द्रेण तां,
चन्द्रशब्देन यथा समुदः उजास्यति, तथा तद्धृदयेन तव हृदयमुल्लसति तामिति भावः ।

[ततः प्रविशति विशेषभूषिताङ्गी कर्पूरमञ्जरी] ।

कर्पूरमञ्जरी । कहिं उण विप्रक्वणा ? । *

विप्रक्वणा । [तामुपसृज्य] । सहि ! करौअदु देवीए समादिहं । †

राजा । बअस्स ! किं उण तं ? । ‡

विदूषकः । तमालविट्ठवांतरितो जाण । §

[राजा तथा करोति] ।

विप्रक्वणा । एस कुरवअतरु । ¶

[कर्पूरमञ्जरी तमालिङ्गति] ।

राजा । णवकुरवअरुक्खो कंभयोरत्यणीए

रहसविरट्ठेण णिवभरालिङ्गणेण ।

तच्च कुसुमममिहिं नंभिदो मंदरीए

जच्च भमलकुल्लाणं तत्थ जत्ता प्पउत्ता ॥ **॥४४॥

विदूषकः । भो ! पेक्ख पेक्ख महेन्दजालं (व), जेण—

क पुनविप्रक्वणा ? ।

+ सहि ! कियतां देव्या समादिहम् ।

‡ वयस्य ! किं पुनस्तम् ? ।

§ तमालविट्ठवांतरितो जानीहि ।

¶ एष कुरववतरुः ।

** णवकुरववतरुः कुण्डलान्त्या

रमसविरचितेन निर्भरालिङ्गनेन ।

तथा कुसुमसमिहिं लम्बितः सुन्दर्या

यथा भमरकुल्लाणां तव यावा प्रसता ॥

† भो ! प्रेक्षस्व प्रेक्षस्व महेन्दजालं, येन—

णवकुरववतरुः कुण्डलान्त्या यन्मो योनी यन्मो यन्मो तन्मो तन्मो सुन्दर्याः
रमसविरचितेन सहस्रं कृतेन निर्भरालिङ्गनेन गाढाद्वेषेण तथा कुसुमानां समिहिं
लम्बितं लम्बितः प्रापितः, यथा भमरकुल्लाणां भृङ्गावलीनां तव कुसुमसमिहो याना
गतिः प्रसता प्रसता ॥ ४४ ॥

(व) महेन्दजालं महत् इन्दुजालं चमत्कारविधाविनी खापटिकी विद्या तत् ।

बालोवि कुरवपतरु तरुणीए गाढमुवगूढो ।

सहसन्ति पुष्पणिभरं मञ्जणसरं विभ्र समुगिरइ ॥ ११ ॥ ४५ ॥

राजा । इदिसी ज्जेब्ब दोहदअस्स प्पभावो ।

विचचना । अथ एसो तिलअट्टमो । १

[कर्पूरमञ्जरी चिरं तिर्यग्गच्छतीत्यति ।]

राजा ।—

तिकवाणं तरलाणं कज्जलकलासंवग्गिदाणं पि से

पास्से पंचसरं मिलीमुहधरं णिच्चं कुणंताणं अ ।

येत्ताणं तिलअट्टमे णिवाडिदा घाडी मिअच्छीअ जं

तं सो मंजरिपुंजटंतुर्गसरि रोमांचिदो ब्व इट्ठो ॥ ३॥ ४६ ॥

बालोऽपि कुरवकतरु तरुण्या गाढमुगूढः ।

सहसन्ति पुष्पनिभरं मदनशरनिव समुद्रिणिति ॥

१) ईदृश एव दोहदस्य प्रभावः ।

† अथैव तिलकट्टमः ।

‡ तीक्ष्णधोरितयोः कज्जलकलासंवलितधोरितयोः ।

पार्श्वं पञ्चसरं शिलीमुखधरं नित्यं कुर्वतीव ।

जम्बुद्वीपकट्टमे निपतिता घाटी मृगाद्या यत्

तत् स मञ्जरीपुञ्जटनुरागिरा रोमाञ्चित इव स्थितः ॥

बाल इति ।—बालोऽपि विधुरपि कुरवकतरुः तरुण्या युवत्या अनया गाढम्
सपगूढः बालिकतः सन् सहस्रेति सहस्रैव, इति-शब्दोऽपेक्षायाः, पुष्पाणां निभरं
सहस्रं मदनशरनिव समुद्रिणिति समुद्रमति ॥ ४५ ॥

तीक्ष्णधोरिति ।—तीक्ष्णयोः दीर्घकृमाद्ययोः तरलधोरितयोर्योः अपि, तथा
कज्जलकलया अञ्जनरेखया संवलितयोः अलङ्कृतयोरिति भावः, यत् एव नित्यं
सततं शिलीमुखधरं शरधरं पञ्चसरं नामं कुर्वतीव अस्याः मृगाद्याः जम्बुद्वीपः
दशमव्यापारविशेष, यत् यतः पार्श्वं पार्श्वस्थिते तिलकट्टमे निपतिता, तत् तस्मात् स
तिलकट्टमः मञ्जरीणां पुञ्जे समूहेः टनुरावि सञ्जातदन्तानीव शिखांसि अदन्ताणां
मया तथाभूतः, अथ एव रोमाञ्चः इव सञ्जातरोमाश्च इव स्थितः तिष्ठति ॥ ४६ ॥

विचक्षता । एमो असोअसाही ।

[कर्पूरमञ्जरी चरन्ताडनं नाटयति] ।

राजा । असोअतकुताडणं रणिदणेउरेणंघिणा

किटं अ मिअलंकुणच्छविमुहीअ हेनोक्कसं ।

सिद्धासु सअलासु वि त्यवअमंडणाडंबरं

ट्टिटं अ गअणंगणं जणणिरिक्खणिज्जं क्वणं ॥१॥४७॥

निद्रवः । भो वयस्य ! जं सअं ण किटं दोहदअदाणं देवोए,

जाणेषि एत्थ किं कारणं ? । §

राजा । तुमं जाणेषि ? । §

निद्रवः । भणामि, जइ देवो ण कुप्पदि । ॥

राजा । को एत्थ रोसावसरो ? । भण उम्मुट्ठिआए
जोहाए । **

* एव अमीअसाही ।

† अमीअतकुताडनं रचितनूपरेणाहुषा

कृतस्य सृगलाञ्जनच्छविमुपस्था हेनोक्कासम् ।

सिद्धासु ससलासुपि सवसममण्डनाडम्बरं

स्त्रितस्य गमनाङ्गनं जननिरोचकोथं चक्षुषम् ॥

‡ भो वयस्य ! यत् स्वयं न कृतं दोहदकदानं देव्या, जानासि तत्र किं
कारणम् ? ।

§ त्वं जानासि ? ।

॥ भणामि, यदि देवो न कुप्यति ।

** कोऽयं रोसावसरः ? भव उन्मुट्ठितया जिह्वा ।

सृगलाञ्जनचन्दः तस्यैव कृषिः क्षान्तिर्यस्य तथाभूतं मुखं यस्याः ततोक्ता, तथा,
रचितः नूपरो यत्र तादृशेन अ हुषा चास्येन हेनोक्कासं सविस्मयमित्यर्थः यथा, तथा,
अमीअतकरीः ताडनम् आघातः कृतस्य, ससलासु अपि सिद्धासु सवसममण्डनेन
सवसविस्मयेन आडम्बरः समुद्रादः यत्र तथाभूतं गमनाङ्गनं गमनागिरं चक्षुं
चक्षेनेत्यर्थः, जनानां निरोचकोथं दर्शनीयं सत् स्त्रितस्य । चक्षुं समवाप्तव्योत्त-
मायेम् ॥ ४७ ॥

विदूषकः । —

इह जइ बि कामिणीणं मुंदेरं धरइ अबअवाणं सिरी ।

अहिदेवदे ब्व णिवसइ तह बि क्खु तारुणए लच्छो ॥ * ॥४८॥

राजा । सुणिदो दे अहिप्पाओ । किं उण किं बि भणामो—
वालाअ होति कोटूहलेण एअमेश चवलचित्ताओ ।

दरलसिदयणीसु पुणो णिवसइ मअरहअरहस्सं ॥ † ॥४९॥

विदूषकः । तरुणो बि रुअरेहारहस्सेण फुल्लंति, ए उण
रहरहस्सं जाणंति । ‡ (श)

[नेपथ्ये] ।

वेतालिकः । सुहसंभा भोदु देवस्स—

* इह यद्यपि कामिनीनां सौन्दर्यं चारयत्यवयवानां त्रयोः ।

अधिदेवतेव निवसति तथाऽपि खलु तारुण्ये लक्ष्मीः ॥

† सुतलोऽभिप्रायः । किं पुनः किमपि भवामः—

वाला भवन्ति कोटूहलेनेवमेवं अपलचित्ताः ।

दरलसितलानीसु पुनर्निवसति मकरध्वजरहस्सम् ॥

‡ तरुणोऽपि उपर्येखारहस्सेन विवसन्ति, न पुनः रतिरहस्यं जानन्ति ।

§ सुहसंभ्या मवतु देवस्स—

इह संसारे यद्यपि कामिनीनाम् अवयवानाम् अङ्गानां त्रयोः सौन्दर्यं चारयति,
वीरनापनमेऽपीति शेषः, तथाऽपि तारुण्यं यौवने लक्ष्मीः त्रयोः अधिदेवतेव अविष्टाभौ
देवौव निवसति तिष्ठति । देवौ नतयौवना, इयन्तु प्रजान्तयौवनेति भावः ॥ ४८ ॥

वालाः नवयुवत्यः कोटूहलेन यौवनफलं लवमास्त्रायमिति कोत्पुक्केन एवम्
एवं अपलचित्ताः तरलहृदयाः, अचोरा इति भावः, भवन्ति । पुनः किन्तु दरम्
अल्पं लक्षितौ लाल्यतौ, नताभिर्यवः, सगौ याचा तथाविचासु, प्रगल्भल्लिति भावः,
मकरध्वजका रहस्यं गूढाभिप्रायं, रतिशर्बल्लमिति वाचतु, निवसति ॥ ४९ ॥

(श) तरवः इवा अपि, किं वक्तव्यं जानना इति भावः, उपलब्धं सौन्दर्यं रक्षा
वैचित्र्यं, तथा रहसेन गूढाभिप्रायेणैव, विवसन्ति समुन्मीलन्ति ।

लोभायं लोअणेहिं सङ्ग कमलवणं अङ्गणिहं कुणंती
मुंचतो तिक्वभावं सङ्ग अ सरभसं माणिणीमाणसेहिं ।
मंजिठारत्तसुत्तच्छविक्किरणचओ चक्कवाएक्कमित्तो
जादो अत्थाचलत्थो सपदि दिणमणी पक्कणारंगपिंगो ॥ § ॥ ५० ॥
राजा । भो वयस्स ! संणिहिदो संभासमओ बट्टदि । *
विदूषकः । संकेषकालो कहिदो बंदोहिं । †
कर्पूरमन्त्रो । सहि विअक्खणे ! गमिस्सं दाव, विभालो संबुत्तो
बट्टदि । ‡
विचचवा । एवं करीअट्टु । §

[इति परिक्रम्य निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति द्वितीयजवनिकान्तरम् ।

लोकानां लोचनेः सङ्ग कमलवर्णमङ्गनिद्रं कुर्वन्
मुख्यं लब्धभावं सङ्ग च सरभसं मानिनीमानसेः ।
मंजिष्ठारत्तसुवच्छविकिरणचयश्चक्कवाएक्कमित्तं
जातोऽस्ताचलार्था सपदि दिनमणिः पक्कणारङ्गपिङ्गः ॥

भो वयस्य ! संनिहितः सन्ध्यासमयो वर्तते ।

+ सङ्गतकालः क्वचित्ती वन्द्यामः ।

† सखि विचचवे ! गमिष्यामि तावत् । विचवाः संबुत्तो वर्तते ।

§ एवं क्रियताम् ।

मंजिष्ठया रागद्वन्द्वभेदेन रक्तं यत् त्वं तदङ्गं कृषिः प्रभा यस्य तत्प्राविष्टः,
किरणचयः मण्डुपनिबद्धः यत् तथोक्तः, चक्कवाक्कायाम् एकं मुख्यं निधं सुहृत्,
“एके मृष्यान्वकवत्ताः” इत्यमरः ; निद्रा चक्कवाक्कायामन्वोऽन्वावरहादिति भावः,
पक्कं परिचयं यत् नारङ्गं फलविशेषः तदङ्गं पिङ्गः पीतरक्त इत्यर्थः, दिनमणिः नृत्यः
लोकानां लोचनेः नेत्रैः सङ्ग कमलवर्णम अङ्गं निद्रा यत् तत्प्राप्तं निमोक्तप्राप्त-
मिति यावत्, कुर्वन्, मानिनीनां मानसेः सङ्ग सरभसं सर्वेण, प्रवृत्तमित्यर्थः, लोच्यभावं
मुख्यं लब्धं, सन्ध्यायां यथा मानिन्वाः कालाः प्रियेण लोच्यभावं कालवशात्प्राप्तं
तथा निजम् उक्तायं परिहरति यावत्, सपदि अस्ताचलार्थं अस्ताचलं निगमित्यु-
चित्यर्थः जातः ॥ ५० ॥

अथ तृतीयजवनिकान्तरम् ।

[ततः प्रविशति राजा विदूषकश्च ।]

राजा । [तामगुचस्याव] ।—

दूरे किञ्जदं चंपअस्स कलिआ कळं हरिदाअ किं ?

उत्तत्तेण अ कंचणेण गणणा का णाम जञ्जेण वि ।

आवणस्स णवुगटेदंमहुरच्छाअस्स तस्सा पुरो

पञ्चगाहिं वि केसरस्स कुसुमकेरेहिं किं कारणं ? ॥ १ ॥

अवि अ—

मरगअमणिजुटा हारजट्टि ब्व तारा

भमरकवलिअहा मालईमालिए ब्व ।

रहसवलिअकंठो तीअ दिट्ठो बरिडा

सवणपहणिविडा माणसं मे पविडा ॥*॥२ ॥

दूरं कियता चम्पकस्य कलिना कायं हरिद्रायाः किम् ?

उत्तमेन च काञ्चनेन गणना का नाम जात्थेनापि ? ।

आवणस्य नवोद्गतन्दुमधुरच्छायस्य तस्याः पुरः

प्रत्ययेरपि केसरस्य कुसुमोत्करैः किं कारणम् ? ॥

अपि च—

मरकतमणिजुटा हारयट्टिरिव तारा

भमरकवलितादां मालतीमालिकेव ।

चम्पकस्य कलिका दूरे कियता दूरीकयता, हरिद्रायाः कायं किम् ? न किमपीत्यर्थः । नवोद्गतस्य नवोदितस्य इन्दियन्द्रस्यैव मधुरा मनीहारिणी क्वाया कार्तिर्यस्य तदाविषस्य, तस्याः कर्पूरमञ्जर्याः आवणस्य “सुताफलेषु क्वायायासरत्नत्वं निबालरा । प्रतिभाति यदङ्गेषु तज्जावण्यनिष्ठोच्यते ॥” इत्युक्तस्यच पुरः अयतः जात्थेनापि सुजातेनापि, विशुद्धेनापीत्यर्थः, उत्तमेन ज्वलता काञ्चनेन का नाम गणना ? विचारः ? न कीदपि इत्यर्थः । प्रत्ययेरपि नवैरपि केसरस्य वकुलस्य कुसुमोत्करैः पुष्पमञ्जरेः किं कारणम् ? फलम् ? न किमपीत्यर्थः । चम्पककलिका हरिद्रा तप्तकाञ्चनं केसरकुसुमञ्च तज्जावण्येन गोपनीयते इति भावः ॥ १ ॥

विदूषः । भो वयस ! किं तुमं भञ्जाजिदो विअ किंपि
किंपि कुरुकुराचंतो चिद्धसि ? । * (क)

राजा । वयस ! सिबिणअं दिट्टमणुसंधेमि । † (ख)

विदूषः । ता कहेदु पियवयसो । ‡

राजा ।—

जाणे पंकरुहाणणा सिबिणए मं केलिसज्जागदं

कंदोद्वेण तडित्ति ताडिदुमणा इत्यंतरे संछिदा ।

ता कोडेण मए वि भत्ति धरिदा ठिक्कं बरिक्कंचले

तं मोत्तूण गदं अ तीअ मज्झा णट्टा अ णिहा वि मे ॥३॥

रभसवर्णितकण्ठो तस्या दृष्टिर्भारता

श्रवणपद्मनिविष्टा मानसं मे प्रविष्टा ॥

भो वयस ! किं त्वं भाव्याजित इव क्षिणपि क्षिणपि कुरुकुरायमाच-
क्षिष्टसि ? ।

+ वयस ! कप्रे दृष्टमनुसन्दधानि ।

‡ तत् कथयतु प्रियवयसः ।

§ जाने पंकरुहानना कप्रे मां केलिसज्जामतम्

इन्दोवरेण भटिति ताडितुमना कृत्वातरे संछिन्ता ।

तत् कौतूहलेन मयाऽपि भटिति धृता शिखिलं वस्त्राचले

तन्मोचयित्वा गतं तया च मज्झा गट्टा च निद्राऽपि मे ॥

तस्याः रभसंन वेगंन कर्षं च वा वर्णितः आकृतः कण्ठः कण्ठोच्चारतप्रशसनमिति
भावः यथा तथोक्ता, दर्शनमात्रेणैव प्रशंसनीयेति भावः, वरिता उत्कृष्टा दृष्टिः
अरुणतमचिना श्यामलेन हरिणसचिना कृष्टा युक्ता तारा मज्झतो चारदटिरिव,
अमरेण अवशिप्तं यत्नम् अहं यस्याः तथामृता माक्षतीमालिकेव, श्रवणपद्मनिविष्टा
स्वस्य कर्षपथं प्रविष्टा, आकर्षकृष्टेत्यर्थः, मे मम मानसं प्रविष्टा । अततमेव मनसा
तन्मोचनं पश्चान्नीति भावः ॥ २ ॥

(क) भाव्याजित इव ज्ञानावबोध इव, स्त्रेण इत्यर्थः ।

(ख) अनुसन्दधानि अनुकरामीत्यर्थः ।

जाणे इति ।—जाणे करानीत्यर्थः, पंकरुहानना पङ्कजमुखी सा कप्रे केलिसज्जा-
गतं क्रीडानस्यजाणिं नाम इन्दोवरेण शीतोपलेन, मयनेनेति भावः, ताडितुमनाः

विदूषकः । [स्वगतम्] । भोदु एब्बं दाव । [प्रकाशम्] । भो
अज्जसस ! अज्ज मए वि सिबिणं टिट्ठं । *

राजा । [सप्रत्याशम्] । ता काहिज्जदु कीरिसं तं सिबि-
णम् ? । †

विदूषकः । अज्ज जाणे, सिबिणए सुरमरिआमोत्त सुत्तोहि,
ता हरमिरमोवरि दिण्णलोलाचलणाए गंगाए पक्खालिदोहि
तोएण । ‡ (ग.)

राजा । तदो तदो ? । §

विदूषकः । तदो सरअसमअवरिसिणा जलहरेण जहिक्कं
पीदोहि । ¶ (घ.)

राजा । अच्छरिअं !! अच्छरिअं !! तदो तदो ? । **

विदूषकः । तदो सत्तिणक्वत्तगटं भअवइ मत्तंडं (ङ.) तम्मवम्भो-

* भवतु एवं तावत् । भो वयस्य ! अद्य मयाऽपि स्वप्ना दृष्टः ।

† तत् कथ्यतां कीदृशः स स्वप्नः ? ।

‡ अद्य ज्ञाने, स्वप्ने सुरवरित्स्नोतसि सुप्तोऽस्मि ; तद्वरवरिष उपरि दत्तलोला-
चरणाया गङ्गायाः प्रक्षालितोऽस्मि तोयेन ।

§ ततस्ततः ? ।

¶ ततः शरत्समयवर्षिणा जलहरेण यथेच्छं पीतोऽस्मि ।

** अत्ययमात्ययम् !! ततस्ततः ? ।

ब्रह्मकुक्षामृत्युः, भट्टति सहस्रं, हस्तान्तरे संस्थिता संप्रपन्ना, तत् तदा
मयाऽपि कौतूहलेन भट्टति वस्त्राच्छले वसनप्राप्ते शिबिल यथा तथा धृता,
तथा तत् मन चारचमित्यर्थः, भोचक्षित्वा सहसा गते प्रस्थितं, मे मन निद्राऽपि
नष्टा च । अद्यं वनवासत्वद्योतनायम् ॥ २ ॥

(ग.) सुरवरितः गङ्गायाः स्नोतसि प्रवाहे । तत् तदा हरण शिरसि
उपरि दत्तः निहितः लोलाया चरणो यथा तथाभूतायाः ।

(घ.) पीतोऽस्मि निलितोऽस्मि ।

(ङ.) मार्तण्डे एवम् ।

एईसंगदं समुहं गदो महामेहो ; जाणे, अहं वि मेहगव्भट्टिदो
गच्छेमि । ११

राजा । तदो तदो ? । *

विदूषकः । तदो सो तहिं थूलजलबिन्दूहिं वरिसिदुं पउत्तो ।
अहं अ रअणाअरसुत्तीहिं सुत्ताणामहेआहिं संपुडं ममुग्घाडिअ
जलबिन्दूहिं समं पीदीहि ; ताणं अ दसमासयमाणं मात्ताहलं
भविअ गव्भे ट्टिदो । १ (च)

राजा । तदो तदो ? । ‡

विदूषकः ।—

तदो चउस्सट्टिसु सुत्तिसु ट्टिदो
घणंबुविंदूजिटवंमरोअणो ।
सुवत्तलं गित्तलमच्छुमज्जलं
कमेण पत्तो णवमुत्तिअत्तणं ॥ § ॥४॥

† ततः स्वातोऽन्यत्र गते भगवति मात्तंगे तासपर्थमिदीसकृतं समुदं गतो
महामेघः ; जाने, अहमपि मघगमेस्थितो गच्छामि ।

* ततस्ततः ? ।

† ततः[५] तव * स्थूलजलबिन्दुभिर्भूषितं प्रवृत्तः, अहञ्च रवाक्षरगुक्तिभि-
र्मुक्तानामधेयानिः सम्पुटं समुदाय्य जलबिन्दुभिः समं पीतोऽस्मि, तासाञ्च दशमाव-
प्रमाणं मुक्ताफलं भूत्वा गर्भं स्थितः ।

‡ ततस्ततः ? ।

§ ततश्चतुःषष्टिषु गुक्तिषु स्थितो घनाम्बुविन्दुर्जितदंशरोचनः ।
सुवत्तलं निक्षालनच्छुमज्जलं क्रमेण प्राप्नो नवभौतिकत्वम् ॥

(च) असौ महामेघः । रवाक्षरगुक्तिभिः रवाक्षरः समुदः तव स्थिताः गुक्तयः
मुक्तास्कोटाः ताभिः । सम्पुटम आवरचन । समुदय्य निभंय । तासां गुक्तौगाम् ।
दशमावप्रमाणं दश माघादि “दशार्कगुप्तं प्रवदन्ति माघन” इति खोलावन्तुं प्रमाणं
परिमाणं यत् तदाभूतं पञ्चाब्दगुप्तमितमिति यावत्, अतिप्रकाशमिति भावः ।

तव इति ।—जितं चकृतं वंशरोचनं तदाख्यं वस्तु येन तदाभूतः ॥ ४ ॥

राजा । तदो तदो ? । *

विदूषकः । तदो सोऽहमत्ताणं ताणं सुत्तीणं गब्भगअं मुत्ता-
हलत्तणेण मस्येमि । †

राजा । तदो तदो ? । ‡

विदूषकः । तदो परिणटे (छ) काले समुदाहंतो कट्टिदाओ
ताओ सुत्तीओ फाड़िदाओ अ । अहं चणुस्सट्ठिमुत्तहलत्तणं
गदो ट्टिदो । किण्णिदो अ एक्केण सेट्ठिणा सुवण्णलक्खं देहअ । §

राजा । अहो ! विचित्तदा विविणअस्स । तदो तदो ? ¶

विदूषकः । तदो तेण आणिअ वेधआरण्हिं वेधाविआइं
भोत्तिआइं । मम वि ईसोमि वेधणा समुप्पसा । ** (ज)

राजा । तदो तदो ? । ††

विदूषकः । तदो—

तेषावि मुत्ताहलमंडलेण एक्केकटाए दसमासिण्ण ।

एक्कावली गांठकमेण गुत्था जा संठिदा कोटिसुवण्णमुक्ता ॥§||:॥५॥

* ततस्ततः ? ।

† ततः सोऽहमात्मानं तासां युक्तोनां गर्भगतं मुक्ताफलसूत्रेण मस्ये ।

‡ ततस्ततः ? ।

§ ततः परिणते काले समुदाग वेधितायाः युक्तयः विदारिताय । अहं
चतुःषष्टिमुक्ताफलत्वं गतः स्थितः । कोतथेकेन श्रेष्ठिना सुवर्णलक्षं दत्त्वा ।

¶ अहो ! विचितता अप्रसन्न । ततस्ततः ? ।

** ततश्चेनानीय वेधकारेण वेधितानि भोक्तव्यानि । ममापीयदेदना समुत्पन्ना ।

†† ततस्ततः ? ।

‡‡ ततः,—

तेषावि मुक्ताफलसूत्रलेने कैकतया दसमाविकेण ।

एक्कावली गन्धिकमेण गुम्फता सा संठिता कोटिसुवर्णमुक्ता ॥

(छ) परिणते विगते काले, विद्यत्कालानन्तरमित्यर्थः ।

(ज) तेन श्रेष्ठिना । वेधितानि छिद्रितानि ।

राजा । तदो तदो ? । *

विदूषकः । तदो तं करंडिआइ कदुअ (भू) साअरदत्तो णाम
बाणिओ गदो पंचालाधिपस्स सिखिज्जाउहस्स अअरं कस्सकुल्लं
णाम ; तद्धिं च सा विक्कीणीदा कोटिए सुवस्सस्स । †

राजा । तदो तदो ! । ‡

विदूषकः । तदो अ—

ददृण थोरत्थणत्तुंगिमाणं एक्कावलीए तद्ध चंगिमाणं ।

सा तेण दिस्सा दइदाइ कंठे रज्जंति छेप्पा समसंगमस्मि ॥ ६ ॥

अपि अ—

णहवहलितजोण्हाणिअभरे रत्तिमज्जे

कुसुमसरपहारत्तामसंभौलिदाणं ।

० ततस्ततः ? ।

+ ततस्तां करण्डिकायां कृत्वा सागरदत्तो नाम वचिक् गतः पाञ्चालाधिपस्य
श्रीवज्रायुधस्य नगरं कान्तकुल्लं नाम ; तत्र च सा विक्कीणीदा कोट्या सुवर्णस्य ।

‡ ततस्ततः ? ।

§ ततश्च—

दृष्ट्वा स्थूलस्तनतुङ्गिमाणमेकावल्यास्तथा चङ्गिमाणम् ।

सा तेन दत्ता दक्षितायाः कंठे रज्ज्वन्ति छेप्पाः समसङ्गमे ॥

अपि च—

नभोवहलितज्योत्स्नाभिरे राक्षिमज्जे

कुसुमसरपहारतामसंभौलितयोः ।

एकेकतया प्रत्येकस्यः दशमाधिके च दशमाधमितेन । एकावली एकावली
हारः, तस्या यन्त्रिकमेव यन्त्रनानुसारेण ॥ ५ ॥

(भू) तान एकावली, करण्डिकायां तदाख्यपावविजये कृत्वा निधाय ।

इति ।—तेन पाञ्चालाधिपेन वज्रायुधेन स्थूलयोः स्तनयोः, दक्षिताया इति
भावः, तुङ्गिमाणं तुङ्गत्वं, पीनत्वमित्यर्थः, तथा एकावल्याः चङ्गिमाणं सौन्दर्ये दृष्ट्वा सा
एकावली दक्षितायाः कंठे दत्ता । छेप्पा विदग्धाः समसङ्गमे तुल्यप्रमाणमे रज्ज्वन्ति
भीक्ष्ममुभवन्ति । कण्ठनिधामां एकावलीसमसङ्गमी भविष्यतीति भावः ॥ ६ ॥

निधुबणपरिरंभे निम्भंरुत्तुंगपीण-

त्यणकलसणिवेसा पीडितोऽहं विबुधो ॥ १७॥

राजा । [विचित्रिहस्य निश्चित्य च] ।—

सिद्धिणश्मिन्नं असच्चं तं दिष्टं मेणुसंधमाणस्स ।

पडिसिद्धिणएण तस्स वि निवारणं तुह अहिप्पाओ ॥१८॥

निदूषणः । भट्टो ठक्करो, क्वहाकिलंतो बम्हणो, अबिणीद-
हिअआ बालरंडा, विरहिदा अ माणुसो मनोरहमोदएहिं
अन्ताणं विडुंवेदि । अवि अ बअस्स ! पुच्छेमि, कस्स एण एसो
पहाओ ? । † (ज)

निधुबणपरिरंभे निम्भंरुत्तुंगपीण-

सणकलसणिवेसापीडिताऽहं विबुधः ॥

स्वप्ननिमनसत्वं तत् दृष्टं भवानुपन्दहतः ।

प्रतिस्वप्नेन तस्यापि निवारणं तवाभिप्रायः ॥

+ अष्टो राजा, सुधाक्लानो राज्ञश्च, अबिनीतद्वया बालरन्धा, विरहितस्य
मानुषो मनोरहमोदकेरात्मानं विकल्पयति । अपि च वयस्य ! पृच्छामि, कस्य
पुनरेव प्रभावः ? ।

नमसि आकाशे बहलितः प्रसृतः ल्योरस्थानां अन्दिवापां निभंरः अतिशयः
वस्मिन् तथामृते, रातिमध्ये कुसुमशरस्य कामस्य प्रहारात् तासेन भयेन सम्मिलितयोः
सङ्गतयोः, तयोः राजदण्डप्योरिति श्रेयः, निधुबनं सुरतं तस्मिन् यः परिरन्धः
आलिङ्गनं तस्मिन्, निम्भंरुत्तुंगयोः नितरामुपगतयोः पीणयोः स्थुण्ययोः सणकलसयोः
निवेसात् सन्धातात् पीडितः अहं विबुधः जानरितः ॥ १७ ॥

स्वप्नमिति ।—तत् तर्हि इमनसत्वं अलोकं दृष्टं स्वप्नं अनुपन्दहतः अनु-
स्मृतः मन प्रतिस्वप्नेन, तदीयेनेति श्रेयः, तस्यापि अनुस्मरणेनापि निवारणम्
अस्मरन्मिति भावः, तव अभिप्रायः आशयः ॥ ८ ॥

(ज) अष्टः उन्मत्त इति भावः । राज्ञश्चः अहमिति भावः । सुधया क्लानः
आर्तः । अबिनीतद्वया मेमासक्तचित्तेति भावः, बालरन्धा बालिका भूता च ।

राजा । प्रेमस्स । *

विदूषकः । भो ! देवीगदे पणमप्यरुढे वि प्रेमे किं स्ति
कप्पूरमंजरीं सब्बंगवित्थारिदलोचणां पित्तंती विष अबलोएवि ?
किं तदो वि परिहोयमाणगुणा देवो ? । † (ट)

राजा । मा एब्बं भण—

कदा वि संघड्ड कस्स वि प्रेमगंठो
एवमेव तस्य ण हु कारणमत्थि रुअं ।
चंगत्तणं उण महिज्जदि जं तहिं पि
ता टिज्जण पिसुणलोभमुहेसु सुहा ॥ ‡ ॥ ८ ॥

प्रेमणः ।

+ भो ! देवीगते प्रथयप्रकटोऽपि प्रेमवि किमिति कप्पूरमञ्जरीं सर्वाङ्ग-
वित्थारिदलोचनः पित्तप्रव अबलोकयति ? किं ततोऽपि परिहोयमाणगुणा देवो ? ।

‡ मेधं भव—

कदाऽपि सङ्घटने कदापि प्रेमयन्त्रिः
एवमेव तत्र न खलु कारणमस्ति रूपम् ।
अङ्गत्वं पुनर्भग्यते इत्यत्रापि
तद्दीयते पिशुनलोभमुखेषु सुहा ॥

विरहितः विरहातुर इत्यर्थः, मातुषः नरः, मनोरममोदकेः सङ्कल्परूपेर्मिष्टद्रव्येः
आत्मानं विह्वल्यति प्रतारयति ।

(ट) देवीगते देवीनिष्ठे, प्रथयेन संज्ञेन प्रकटः प्रकटः तस्मिन्, प्रेमवि
प्रियतायाम् । ततोऽपि कप्पूरमञ्जरीं अपि, अपेक्षार्थं पश्यतो ; परिहोयमाणः
गुणो बलाः तदाभूता । “परिहोयमाणगुणा” इति पाठे—परिहोयं प्रमाथं येषां
तदाभूता गुणा बलाः तद्योक्ता ।

कदाऽपि कदाचित्पि काले कदापि प्रेमयन्त्रिः प्रेमबन्धः एवमेव सङ्घटने, कदाचित्-
प्रेमिणी शेषः, तत्र रूपं सौन्दर्यं न खलु मेव कारणम् अस्ति, तदाच भवभूतिः,—
“व्यतिथनति पदार्थान्तरः कोऽपि हेतुर्न खलु बहिरुपाधौ प्रोतयः संशयलो ।
विशसति हि पतङ्गलोदये पुच्छरीं खरति च हिमरश्म्यानुद्धते चन्द्रबालः ॥”
इति उत्तररामचरिते ब्रह्मदे १२ श्लोकः ; तत्रापि प्रमूषः आन्तरिकगुणलक्षणे

विदूषकः । भो ! किं उण एदं प्येम प्येमन्ति भणन्ति ? ।

राजा । अस्मोस्मिमिलिदस्स मिडुणस्स मभरद्धअसासणे प्परुद्धं
प्पणअग्गांठं प्येमन्ति छुडत्ता भणन्ति । † (ठ)

विदूषकः । कौदिसो सो ? । ‡

राजा । जास्स विकप्पवड्ढणाइकलंकमुक्को

अत्ताणअस्स सरलत्तणमेइ भावो ।

एकक्कअस्स प्पसरंतरसप्पवाडो

मिंगारवाडुअमणाभवटिस्समारो ॥ § ॥ १० ॥

भो ! किं पुनरंतत् प्रम प्रेमति भवन्ति ? ।

† अस्मोऽस्मिमिलितस्य मिथुनस्य मकरध्वजश्रासने प्ररुद्धं प्रवययन्ति प्रेमति
विदग्धा भवन्ति ।

‡ कौटुम्भः सः ? ।

§ यस्मिन् विकल्पघटनादिवककटमुक्तः आत्मनः सरलत्वमेति भावः ।

एकेकस्य प्रसरदसप्रवाहः शृङ्गारवाहुतमनोभवदत्तसारः ॥

यत् पुनः अङ्गत्वं शीन्दय्य “अङ्गस्तु श्राभने दत्तं” इत्यमरः सृग्यत मार्यते, तत् शीन्दय्य-
मार्गं पिशुनाणा खलाना लोकाणा मुखेषु मुदा आवरणं दीयते । पिशुनाः यस्मिन्
कस्मिन्नपि प्रेमवत्त्वं गार्हते सा मन्थन्तामिति तत् शीन्दय्यमान्वयने, सुन्दर्यानास्तिर्न
दीवायेति पिशुनमुखवत्त्वनाथ मया तस्मिन्दर्यादगुणाः कोत्यन्ते इति भावः ॥ ८ ॥

(ठ) अन्येऽन्य परस्पर मिश्रितस्य सङ्गतस्य मिथुनस्य स्त्रीपुंयुगलस्य मकर-
ध्वजस्य कामस्य श्रासने आश्रया, तदाश्रापासने, प्ररुद्धं सञ्जातं प्रवययन्ति भाववत्त्वं,
प्रम इति छेदा विदग्धाः, विहास इत्यर्थः, “छेकस्त्रिषु विदग्धेषु” इति अत्रगोदी रभवः,
भवन्ति कथयन्ति ।

यस्मिन् प्रेमति सति एकेकस्य उभयस्तेष्वर्थः, आत्मनः स्वस्य भावः आश्रयः,
“भावोऽभिप्राय आश्रयः” इत्यमरः ; विकल्पानां संश्रवानां घटनादयः सम्प्लेखनादयः
यं कलहाः दोषाः तेः मुक्ताः विरहितः प्रसरन् प्रवहन् रसप्रवाहः आनन्दसातः
यस्मिन् तदाभूतः, तथा शृङ्गारस्य सुरतेन वहुतः उडि गीतः यः मनोभवः कामः
तेन दत्तः जनितः सारः उत्कर्षः सत्यं तथाविधः सन्, सरलत्वम् आर्क्यवन् एति
मञ्जुति, सगदःखसुखत्वं प्राप्नोतीत्यर्थः, य एव प्रेमति निष्कर्षः ॥ १० ॥

विदूषकः । कथं बिभ्र सी लक्खीअदि ? ।

राजा । जाणं महाबप्पसरंतसुलोलदिट्ठी-

पेरंतलुंठिअमणाणं परप्परेण ।

बडुंतमम्वहविदीसरमप्पसारा

ताणं प्पमासइ लहं बिभ्र चित्तभावो ॥ ११ ॥

अबि अ—

अंतो णिविट्ठमअणबिभ्रमडंवरं जं

तं भस्सए अ मअणमंडणमेत्थ एप्पेम्भं ।

दुल्लकवअं पि जं पअडुंइ जणो जअम्भि

तं जाणिमो अ सुवहुलं मअणिंदजालं ॥ १२ ॥

* कथमिव स लक्ष्यते ? ।

† यथोः स्वभावप्रसरत्पुलोलदृष्टिपथ्येन लक्षितमनसोः परस्परेश ।

वडमानमम्वहवितोर्ध्वरसप्रसारणयोः प्रकाशते लघुरिव चित्तभावः ॥

अपि अ—

अन्तर्विष्टमडमविभ्रमडंवरं तं

तत् भण्यते च मदनमण्डनमत्र प्रेम ।

दुर्लभ्यमपि यत् प्रकटयति जनो जगति

तज्जानीमच सुवहुलं मदनेन्दुजालम् ॥

यथोः परस्परेश अन्तोऽन्तेन स्वभावतः प्रसरन्त्यः प्रचलन्त्यः सुलोलः सुवहुला
या दृष्टयः तासां पथ्येनैव अपाङ्गावलोकावस्थिति भावः, लक्षितं पतितं, पथ्येन-
मित्यर्थः, मनो यथोः तज्जानीमयोः, अचलापाङ्गावलोकावस्थित्यर्थेति भावः,
वडमानेन वडिं गच्छता मन्मथेन कामेन वितोर्णः दत्तः, जगित इति यावन, रस-
प्रसरः प्रकाशतिरेकः, दृश्यते इति शेषः, तयोर्दन्त्योः चित्तभावः मनसोऽभिप्रायः
लघुरिव द्रुत इव प्रकाशते प्रकटयति ॥ ११ ॥

यत् अन्तर्विष्टम् दृश्यं गतम् मदनम् विभ्रमडंवरं विनासातिशयं, प्रियजन-
वशीकरणहेतुभूतम् इति भावः, तत् यद्य संसारे मदनमण्डनं कामभूषणं प्रेम
भण्यते कथ्यते । जगति जनः दुर्लभ्यमपि लक्षयितुमशक्यमपि यत् प्रकटयति
प्रकाशयति तत् सुवहुलं सुमहत् मदनम् इन्द्रजालं विषयकरो लोकावतारिणो
लपटविद्यां जानीमच मन्थामहे ॥ १२ ॥

विदूषकः । जइ चित्तगदं प्येममणुरागमुत्पादेदि, ता किं कळदि मंडणाडंबरविडंबणाए ? । * (ड)

राजा । बभस्स ! सच्चमिणं—

किं मेहलावलण्णितरसेहरेहिं ?

किं चांगमाअ ? किमु मंडणाडंबरहिं ? ।

तं अण्णमत्थि इह किंपि णिअं वणीओ

जेणं लहंति सुहअत्तणमंजरीओ ॥ ११ ॥ १३ ॥

अवि अ—

किं गेअणिट्ठविहिणा ? किमु वारुणीए ?

ध्वेण किं अगुरुणा ? किमु कुंकुमेण ? ।

अदि चित्तगतं प्रेम अनुरागमुत्पादयति, तत् किं क्रियते मण्डना-
दिवङ्मनया ? ।

† वयस ! सत्यमिदम्—

किं मेखलावलण्णितरसेहरेः ?

किं अङ्गिमत्तेन ? किमु मण्डनादम्बरेः ? ।

तदन्यदस्तीह किमपि नितम्बिन्धो

येन लभन्ते सुमनस्मञ्जरीः ॥

अपि अ—

किं गेयनृत्तविहिना ? किमु वारुण्या ?

पूणेन किम अगुरुणा ? किमु कुंकुमेन ? ।

(ड) यदि चित्तगतं उदयानष्टं प्रेम अनुरागम् आसक्तिम् उत्पादयति जनयति, तत् तदा मण्डनानाम् अलङ्काराणाम् आढम्बरे विसारे आधोजने वा विङ्मनया प्रवासः तथा किं क्रियते ? किं फलं साध्यते ? न किमप्युत्थेः ।

मेखलावलण्णितरसेहरेः आश्लेषवयनस्रोतसिरोभूषणेः किम् ? न किमपि फलमित्यर्थः, अङ्गिमत्तेन शौन्दर्यवस्तेन किम् ? न किमप्युत्थेः, मण्डनादम्बरेः अन्येषु अलङ्कारप्रवासेः किम् ? नैव किमपि साध्यमित्यर्थः, येन नितम्बिन्धः कामिन्धः सुमनस्मञ्जरीः शोभायककाः लभन्ते प्राप्नुवन्ति, इह संसारे तत् अन्धत्वं किमपि चास्ति, तत् तारामेधं अनुराग एवेति भावः ॥ १३ ॥

मिद्वत्तणे मडिदलम्नि ण किं वि अस्सं
रुच्चोअ अत्थि सरिसं उण माणुसस्स ? ॥ १४ ॥

अवि अ—

जा चक्कवट्टिवरिणी जणगेहिणी वा
पेम्माणि ताण ण तिलं वि बिसेसत्ताभो ।
जाणे सिरोअ जइ किज्जटि को वि भावो
माणिकभूसण्णिअसणकुकुमेहिं ॥ १५ ॥

अवि अ—

किं लोअणेहिं तरलेहिं ? किमाणणेण
चंदोअमेण ? थणएहिं किमुस्सएहिं ? ।

मधुरत्वे मद्योतने न किमप्यन्यत्

रुचिरस्ति सदृशं पुनर्मानुषस्य ॥

अपि अ—

या चक्रवर्तिगृहिणी जनगेहिणी वा
प्रेमणि तथो न तिलमात्रमपि विशेषतामः ।
जाने श्रिया यदि क्रियते कोऽपि भावो
माणिक्यभूषणनिवसणकुकुमेः ॥

अपि अ—

किं कोअनेसरत्ते ? किमाननेन
अन्दोपमेन ? जाने किमुग्रते ? ।

येयं ज्ञानं वृत्त्यन्तर्गतं तथोर्विधिः अनृज्ज्ञानं तेन किम् ? वादग्या सुरया किम् ?
अगुरुत्वा भूषेन किम् ? कुकुमेन किम् ? न एतेः किमपि फलमित्यर्थः । मद्योतने
पृथिव्यां मानुषस्य पुनः किं रुचेः प्रत्यक्षः सदृशं किमपि, भवितुं श्रेयः, मधुरत्वे न
अस्ति ॥१४॥

या चक्रवर्तिनः सत्तामः गृहिणी मडिणी, वा जनगेहिणी सामान्यजनताया
वा, तथोः प्रेमणि तिलमात्रमपि अपुरणोत्थः, विशेषतामः प्रभेदज्ञानं न, अस्तीति
श्रेयः । यदि श्रिया सौन्दर्यप्रोभया कोऽपि भावः प्रत्यक्षः क्रियते, तदा माणिक्य-
भूषणेन निवसणेन सुवसणेन कुकुमेन च, च भवतीति श्रेयः, इति जाने नये ॥ १५ ॥

तं किं पि अस्मिह भूवल्ल ए णिमित्तं

जेणांगणाच्च हिअभाउ ण ओसरंति ॥ १६ ॥

विदूषणः । एवम् यदि, किं एष अस्मिं पि मे कथ्येसु, जं
कुमारत्तणे माणुसस्स अमणोज्जमेतस्सिं वि तरुणत्तणे चंग-
त्तणं वड्ढदि । * (ठ)

राजा । गूणं दुवे इह पजावड्ढो जअग्निं

जे देहणिअवणजोब्बणदाणदक्खा ।

एको घडेदि पढमं कुमरीणमंगं

उक्क।रिजण पणडेइ उणो दुटीओ ॥ १७ ॥

तात्कालमप्यन्यदिह भूवल्लये निमित्तं

येनाङ्गना उदयात्रापसरन्ति ॥

* एवमेतत्, किं पुनरन्यदपि मे कथय, यत् कुमारत्वे माणुषस्यामणोऽग्नौ,
एतन्निवृत्तिं तावद्ये चकृतं वर्द्धते ।

† गूणं हाविह प्रजापती जगति

यौ देहनिर्माणयौवनदानदक्षौ ।

एको घटयति प्रथमं कुमारीणामङ्गम्

उत्कीर्णं प्रकटयति पुनर्द्धितोऽयः ॥

तरलेश्वरः भोजनेः किम् ? अन्तोपमेन अग्निनिमेन आग्नेन मुखेन किम् ?
उन्नतेः उत्तुङ्गेः क्षणेः किम् ? न किमपि एतेः प्रयोजनमस्तीत्यर्थः । इह भूवल्लये
भूमण्डले तत् किमपि अन्यत् निमित्तं कारयन्, अस्तीति श्रेयः, येन निमित्तेन
अङ्गनाः आनिन्यः उदयात् न अपसरन्ति न अलन्ति, सततं उदय एव तिष्ठन्तीति
भावः ॥ १६ ॥

(ठ) माणुषस्य कुमारत्वे अमानयोवनत्वे इत्यर्थः, यत् अमणोऽं न मनोहर-
नित्यर्थः, तावद्ये यौवने चकृतं सन्देह्ये, मनोहरत्वमिति यावत्, वर्द्धते उच्चं गच्छति ।

इह जगति यौ प्रजापती विधातारी, यौ देहनिर्माणे यौवनदाने च दक्षौ निपुणौ,
स्योदयः प्रथमं कुमारीणाम् अङ्गं घटयति निर्मितीति, इतीवः पुनः उत्कीर्णं
उत्कीर्ण्यति यावत् प्रकटयति प्रकाशयति । एतेन निर्मातृविधेः उत्प्रेषणकारिणः
आत्मनश्चनविधेः प्रेरणं व्यन्यते ॥ १७ ॥

तेन च—

रथिदबलप्रकंचोणेउरावासलच्छी
मरगदमणिमाला गोरिआ हारजट्टी ।
हृदयप्रहरणमन्तं जोब्बणं कामिणीणं
जअटि मअणकंडं कट्टअं वट्टअं अ ॥ १८ ॥

तथा च—

अंगं लावण्यपुसं स्ववणपरिसरे लोचणा हारतारा
वक्त्रं थोरत्यणिस्सं तिबलिवलइदं मुट्टिगेणहं अ मज्झं ।
चक्काभारो णिदंबो तरुणिमसमए किं णु अस्सेण कज्जं ?
पंचेहिं ज्जेब्ब बाला मअणजअमहाबैजअंतीअ हीति ॥ १९ ॥

तेन च—

रथितवल्लयकाञ्चीनूपुरावासलच्छी-
मरगतमणिमाला गोरिका हारयटिः ।
हृदयप्रहरणमन्तं यौवनं कामिनीनां
जयति मदनकाण्डः पञ्चको वर्द्धय ॥

तथा च—

अङ्गं लावण्यपुष्पे श्रवणपरिसरे लोचने हारतारे
वक्त्रः स्थूलशानं त्रिबालवल्लयितं मुट्टिपाद्यस्य मज्झम् ।
चक्काभारो नितम्बस्तद्विषमसमये किं त्वन्येन कार्यम् ?
पञ्चभिरेव बाला मदनप्रथमदायेजयन्त्यो भवन्ति ॥

रथितानां वल्लयानां काञ्चीनां रत्नानां नूपुराणाम् आवासनं धारणेनेति भावः,
लच्छीः श्रीः, मरगतमणिनां माला सक्, गोरिका काञ्ची हारयटिः, तिष्ठत्विति
शेषः, पञ्चकः पञ्चां पुरणकः, वर्द्धय प्रवृद्धतरय, मदनस्य काण्डः शरः, कामिनीनां
हृदयप्रहरणमन्तं यौवनं जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते । मदनस्य पञ्चसु शरेषु सर्ववि-
तेभ्यः प्रवृद्धतरय कामिनीनां यौवनरूपपञ्चशरेण जगत पराजयते इति भावः ॥ १८८ ॥

तद्विषमसमये यौवने लावण्यपुष्पं अङ्गं शरीरं, हारा मनोहारिको तारा
शयोः तथाभूते श्रवणपरिसरे आकर्षक इति भावः, लोचने जेहे, लूची सनी यम
तथाविधं पुष्पः, त्रिबालाभिः तिष्ठभिः ईश्याभिः वल्लयितं वेष्टितं मुट्टिप्राङ्गं मुट्टिने-
१८

[नेपथ्य]

सहि कुरंगिए ! शमिणा सिंसिरोवघारेण वलिणिव्व कामं
किलिस्सामि (ण)—

विस व्व विसकन्दली विसहर व्व हारच्छड़ा

वयस्समिव अत्तणो किरइ तालविंताणिलो ।

तहा अ करणिग्गदं ज्जलइ जंतधाराजलं

ण चंदणमहोसहं हरइ देहदाहं अ मे ॥ * ॥ २० ॥

विदूषकः । सुटं पियवयस्सेण ? भरिआ कस्सा पीऊस-
गंडुसेहिं ; ता किं अज्जावि उपेक्खीअटि घणघम्येण किलि-
मंती मुणालिआ ? गाढकट्टणदुस्सहंण सलिलेण सिंचिज्जंती
केलिकुंकुमयली ? कम्मासिअमोत्तिआणं भट्टित्ति फुडती एका-

सहि कुराङ्गिके ! अनेन शिशिरोपचारं वलिनीव कामं क्लाम्यामि—

विषमिव विसकन्दली विषधर इव हारच्छटा

वयस्कमिवात्मनः किरति तालवन्तानिलः ।

तथा अ करनिर्गतं ज्वलति यन्त्रधाराजलं

न चन्दनमहोषधं हरति देहदाहं अ मे ॥

+ सुटं प्रियवयस्येन ? भूती कर्षा पीयूषगण्डपैः ; तत् क्षिप्तयापि
उपेत्यते घनघर्मेण क्लाम्यन्ती मुणालिका ? गाढकषितदुःसहं सलिलेन
सिच्यमाना केलिकुंकुमयली ? बाष्पासिचमोत्तिमानां भट्टित स्फुटन्ती

जल्यं कटिदेशः, तथा चक्षुष्यारः मण्डलाक्षारः, सुवर्णल इत्यर्थः, नितम्बः, एभिरेव
पद्मभिः बाष्पाः क्षामित्यः नन्दनस्य कामस्य अये जगतां विजये महावेजयन्त्यः सङ्ख्यः
पताकाः भवन्ति, अन्येन किं तु कार्यम् ? मेव क्षमयितव्यं: ॥२८॥

(च) शिशिरोपचारं श्रोतव्यप्रक्रियया, वलिनीदण्डसंस्कारादिनेति भावः,
भीडारपातेन च ।

विसकन्दली मुवाचक्षता विषमिव मरुतमिव, हारच्छटा हारावली विषधर
इव सुगन्ध इव, मे प्रतिभातीति शेषः । तालवन्तानिलः आत्मनः स्वस्य वयस्कमिव
अप्रतिविम्बः, किरति वर्धित, तथा करनिर्गतं शुष्कं करिणः निःसृतं यन्त्रधाराः

बलिषा ? गंठिबखकेदारिषा लांठिज्जती गंधहरिणेण ? ता सच्चं
दे सिबिणञ्चं संपच्चं । एहि, प्पबिसम्ह । उट्ठिज्जदु मच्चरड्डप-
पदाप्पा । प्पचट्टदु कंठकुहरस्मि पंचमहुंकाराणां रिंच्छोली ।
यक्कंतु बाप्फप्पवाहा । मंथरिज्जंतु णीसासप्पसरा । लहदु
लावच्चं उणी णवभावं । ता एहि, खिड्ढाक्किप्पादुप्पारेण
प्पबिसम्ह । १ (त)

[इति प्रविशतः] ।

[ततः प्रविशति नायिका कुरङ्गिका च] ।

नायिका । [स्वभाष्यं कथयति] । अम्मी ! किं एसो सहसा
गम्यंगणादो भवदोस्सो पुस्सिमाहरिणको ? किं वा तट्ठेण
एकान्वसो ? यत्थिपण्यं-केदारिषा लुण्ठामाना गन्धहरिणेण ? तत् सच्चं ते कच्चं
सम्पन्नम् । एहि, प्रविशामः । उल्लाप्यतां मच्चरध्वजपताका । प्रवर्ततां कण्ठकुहरे
पञ्चमहुंकाराणां रचना । कोकीलियतां बाप्पप्रवाहाः । मन्थरीलियतां निःश्वस-
प्रसराः । लभतां लावच्चं पुनर्नवभावम् । तटेहि, खिड्ढाक्किप्पादुप्पारेण प्रविशामः ।

‡ अहो ! किमेव मज्झमा गगनादुत्पत्तीर्यः पूर्णमाहरिणाहः ? किं वा
जलं ज्वलति तपतीत्यर्थः । अन्धमेव महीवधस्य मे मन दृष्ट्वाह अस्मिन्महाप न
हरति न ममवतीत्यर्थः ॥२०॥

(त) भूतो पुरितो पीयूषमण्डपेः चक्षुरभैरिति यावत् । सनसर्नेच गाढ-
सन्नापेनेत्यर्थः । गाढम् अतिमात्रं क्लृप्तम् सन्नापितमित्यर्थः, अत एव दुःसहं
भीदुमन्नकं तेन । केकिकुहुमल्लसो कोकाकुहुममूनिः । बाष्पानिकेति ।—वस्त्रिः
माक्षेनेष्यानि बाष्पाविवानि मौक्तिकानि मुक्ताफलानि तेषां, बाष्पाविवस्त्रिण्येन
सम्परिपुष्टता मौक्तिकानां व्यस्यते । स्फुटन्ती विदलन्ती । यत्थिपण्यं गन्धद्वय-
भेदानां केदारिषा चेन्न । लुण्ठामाना हिरणाया, विपद्येन्नमानेति यावत् ।
गन्धहरिणेन वसूरोयनेन । कण्ठकुहरे कण्ठविबरे । पञ्चमहुंकाराणां कोकील-
कूजितानां रचना प्रसरः । “पुष्पसाधारणे काले पिबः कूजति पचनम्” इत्युक्तेः ।
उल्लापितावा चक्षाः कोकीलकण्ठा मधुररवः प्रसरत्विति भावः । कोकीलियतां
त्रिविकीलियतानित्यर्थः । बाप्पप्रवाहाः वसुकोताभि, चक्षा इति शेषः । मन्थरी-
लियतां मन्दोलीलियताम् । पुनर्नवभावं नूतनम् । खिड्ढाक्किप्पादुप्पारेण पार्श्वद्वारेण ।

शीलकण्ठेण णिअदेहं लंभिदो मणोहरो ? किं वा हिअअस्स
दुक्खणो णअणाणं सज्जणो जणो मं संभावेदि ? [प्रकाशम्] । सहि
कुरंगिण ! इंदजालं बिअ पेक्खामि । ‡ (घ)

विदूषकः । [राजानं हस्ते गृहीत्वा] । भोदि ! सच्चं इंदजालं
संपप्पं । *

[नायिका लज्जते] ।

कुरङ्गिका । सहि ! कर्पूरमंजरि ! अब्भुट्ठाणेण संभावेहि
भट्टारकं । † (द)

[नायिका उत्थातुमिच्छति] ।

राजा । [हस्तेन गृहीत्वा] ।—

उट्ठिज्जण थणभारभंगुरं मा मिअंकमुहि ! भंज मज्झमं ।
तुज्झ ईरिसाणवेमदंसणे लोअणाणं मअणो प्पसीददु ॥ २१ ॥

तुष्टेन शीलकण्ठेन निगदेहं लंभिती मनोभवः ? किं वा हृदयस्य दुर्जने नयनानी
सज्जनी जनी मां संभावयति ? सहि कुरङ्गिके ! इन्दजालमिव पश्यामि ।

* भवति ! सत्त्वमिन्दजालं सम्पन्नम् ।

† सहि कर्पूरमञ्जरी ! अब्भुत्यानेन संभावय भट्टारकम् ।

‡ उत्थाय कानभारभङ्गुरं मा स्वगाहमुहि ! मज्जय मध्यम् ।

तवेहमनिवेशदर्शनाङ्गोचनयोर्भदनः प्रसीदतु ॥

(घ) मगनाङ्गनात् चत्तरोचचत्तरात्, पूर्णिमाहरिवाहः पूर्णचन्द्र इत्यर्थः ।
शीलकण्ठेन हरेच, चञ्चितः प्राणितः । मनोभवः कामः । दुर्जनः चौर इत्यर्थः । सज्जनः
प्रीत्यन इति भावः । संभावयति सम्प्रोचयति । इन्दजालमिव अद्भुतैकनिदानं विप्र-
चञ्चलिवेति भावः ।

(द) भट्टारकं स्वाभिनय ।

‡ स्वगाहमुहि ! चन्द्रमुहि ! उत्थाय उत्थानेनेति भावः, कानयोर्भारेण
भङ्गुरं मज्जप्रवचं मध्यं कटिदेशं मा मज्जय भयं मा कुर्वित्थं, तव ईदृशनिवेशदर्शनात्
ईदृशनिवेशदर्शनात् चोचनयोः, नदीययोरिति शेषः, भदनः कामः, अभिवाद्य इति यावत्,

अवि च—

जिह्वा पुरो ण हरिदा दलिआ हलिहा

रोमाणिअं ण कणकं ण अ चंपभाइं ।

ताइं सुवणकुसुमेहं विखोअणाइं

अच्चेमि जिहं हरिणक्खि ! तुमसि दिट्ठा ॥ ३ ॥ २२ ॥

विदूषकः । गवभघरवासेण सेअसल्लिखसित्तगत्ता संभूदा
तत्थ भोदी कप्पूरमंजरी ; ता इमं सिचअंचलेण बीजइस्सं दाव ।
[तथा कुर्वन्] । हा ! हा ! कथं वारल्लपवणेण णिब्बणो प्पटोवो ।
[विचिन्त्य स्वगतम्] । भोदु, लीलोज्जाणं ज्जेब्ब गच्छम्ह । [प्रकाशम्] ।

अपि च—

यस्याः पुरो न हरिता दलिता हरिदा

उज्ज्वलीकृतं न कणकं न च चम्पकानि ।

ते सुवर्णकुसुमेर्विखोचने

अर्चयामि यास्यां हरिणाधि ! त्वमसि दृष्टा ॥

§ गभंगदवासेन स्वेदसल्लिलसिक्तगात्रा सम्भूता तत्रभवतो कर्पूरमञ्जरी ; तदिमां
विचयाचलेन बीजयिष्यामि तावत् । हा ! हा ! कथं वस्त्राचलपवनेन निर्वोचः

प्रसीदतु प्रसन्नो भवतु, सफलीभवत्विति यावत् ; यदा—तत्र लोचनयोः नयनयोः
दृष्टमनिर्वेददर्शनात् सद्यस्पावर्त्तोजनदर्शनादिति भावः, नयनः कानः प्रसीदतु प्रसन्नो
भवतु, कृतार्थता लभतां, ममेति शेषः ॥ २१ ॥

यस्या इति ।—इं हरिणाधि ! मृगनयने ! यस्यास्तत्र पुरः अयतः दलिता
विदलिता हरिदा न हरिता न हरिदा, हरिदास्तेन न लक्ष्मीर्येति भावः, कणकं
काचमं न उज्ज्वलीकृतं न उज्ज्वलतया नक्षितमिति ज्ञातुं, चम्पकानि च न,
उज्ज्वलीकृतानीति शेषः, सा त्वं यास्या दृष्टा चरन्तीति यासि, ते विखोचने, मदीये
इति शेषः, सुवर्णकुसुमेः अर्चयामि पूजयामि, प्रार्थयामिति भावः, लब्धं चतुःसाफल्य-
मिति भावः ॥ २२ ॥

भो ! अंधआरण्यचिदं बट्टदि, ता णिकामम्ह सुरंगामुहेण ज्जेन्न
प्पमदुज्जाणं दाव । § (ध)

[सर्वे निष्क्रमन्तं नाटयन्ति] ।

राजा । [कर्पूरमञ्जरीं करे धृत्वा] ।—

मञ्जु इत्यद्विटपाणिपल्लवा ईम संवरणबंधुरा भव ।

जं विराअ कलहंसमंडली भोटु केलिगमणमि दुब्भगा ॥२॥

[अर्थसुखमभिगीय] ।

जे णवस्स तिउमस्स कंटआ जे कदंबमउलस्स केसरा ।

अज्ज तज्ज करपांसमंगिहिं ते हुअंति मह अंगहिं णिज्जिता ॥*॥२॥

प्रदीपः । भवतु, लोलोद्यानमेव गच्छामः । भो ! अन्धकारवृत्तं वर्तते,
तन्निष्क्रमामः सुरङ्गामुखेनैव प्रमदोद्यानं तावत ।

* मम दक्षिणतपाणिपल्लवा ईवत्संवरणबंधुरा भव ।

याचराय कलहंसमण्डली भवतु केलिगमने दुर्भगा ॥

ये नवस्य तपुषश्च कण्टका ये कदम्बमुकुलस्य केसराः

अथ तव करस्पर्शमङ्गिभिस्तंभवन्ति ममाङ्गेर्निर्जिताः ॥

(ध) गर्भगृहवासिनं अनर्गुदक्षिण्या, स्वेदमल्लिखितं घर्मवारिणा, सिक्ताम् आर्द्रकृतं
गानं यस्याः तच्चाभुता । सिपथास्तेन वस्त्रास्तेन, “पटोऽस्त्री कपटः घाटः सिचय-
भ्रोतल्लताकाः” इति रभसः । अन्धकारवृत्तम् अन्धकाराणां वृत्तम्, अन्धकारातिशय
इति यावत् । सुरङ्गामुखेन सुरङ्गाविवरेण ।

मम दक्षे स्थितः पाणिपल्लवः करालसुलयः यस्याः तद्योक्ता, करधृतमत्करेति
भावः, ईवत् मन्दं मन्दं संवरणाच्च बन्धुरा उन्नता, उन्नापितगात्रेत्यर्थः, भव, यत्
येन, तव मन्दमन्दमन्धरेणेति भावः, कलहंसमण्डली चिराय केलिगमने लोलागती
दुर्भगा अभिधा भवतु, तव मन्दमन्दगतिं दृष्ट्वा कलहंसानां गतिं न केऽपि आद्रि-
यन्तामिति भावः ॥२३॥

ये नवस्य तपुषश्च “अथा” इत्याख्यप्रत्ययविशेषस्य कण्टकाः सूक्ष्मललाका इति यावत्,
ये च कदम्बमुकुलस्य केसराः विभक्त्याः, “विभक्त्यः केसराऽऽख्ययाम्” इत्यमरः ; ते
अथ तव करस्पर्शस्य मङ्गिभिः मम चङ्गेः अङ्गनातेः, लोमाद्येरिति भावः, निर्जिताः
भवन्ति, तव करस्पर्शेन मम अतीव रीतदुर्षां जात इति भावः ॥२४॥

[नेपथ्ये] ।

वेताचिह्नः । सुहृणिवन्धनी ह्योदु देवस्य चंदुजोषो । (ग) —
भृगोले तिमिराणुबंधमालिने भूमौरुहे ब्व द्विदे
संजादा णवभुज्जपिंजरमुहौ जोण्हाअ पुब्बा दिसा ।
मुंचतो मुचुकुंदकेसरमिरोसोहाणुआरि करे,
चंटो प्येक्ख कलक्कमेण अ गदो सम्पुसविंवत्तणं ॥ २५ ॥

अपि अ—

अकंकुममचंडणं दहटिहावह्मंडणं
अकंकणमकुंडलं भुअणमंडलोभूमणं ।
असोमणमभोहणं मअरलंकणस्साउहं
मिअंककिरणायलो गहत्तअग्नि पुंजिज्जइ ॥ * ॥ २६ ॥

सुखनिबन्धनो भवतु देवस्य चन्द्रोद्गातः ।—

भृगोले तिमिराणुबन्धमालिने भूमिरुहे इव स्थिते
सञ्जाता नवभुजपिंसरमुखो ज्योत्स्वया पूर्वा दिशा ।
सुचन्दुचुकुन्दकेसरयोषोभाशुकाराणु करान्
चन्द्रः पश्य कलाकर्मैव च गतः सम्पूर्णविवृतम् ॥

अपि अ—

अकुकुममचन्दनं दशदिशावधुमण्डलं
अककुण्डलमकुण्डलं भुवनमण्डलोभुवनम् ।

(ग) सुखनिबन्धनः सुखदः । चन्द्रोद्गातः चन्द्राणोक्तः ।

भृगोले इति ।—तिसिराणां तमकामनुबन्धः सततप्रसारः तेन मलिनम् आहत-
निति भावः तस्मिन्, भृगोले भ्रमणं भूमिरुहे इव उच इव स्थिते चन्द्रोदयानन्तर-
मापि उचायां भोजतया अत्यहारमालिने तिरहित, भ्रमणं तथा नीलोभूते
सतीत्यर्थः, पूर्वा दिशा प्राची दिक् ज्योत्स्वया चन्द्रिण्या नवं भुजं भुजपदं तदनु
पिंसरं पिंसलं मुखं यथाः तथाभूता सञ्जाता । चन्द्रश्च सुचुकुन्दश्च तदाप्य-
तदकुपुमश्च ये केसराः विभ्रत्काः तेषां श्रीः अवधिः तस्याः शाशान् अगुकुबन्धोति
तद्योक्तान् करान् किरणान् सुचन् वर्धन् कलाकर्मैव एवादिशायामकर्मैव सम्पूर्ण-
विवृतं सम्पूर्णविवृतं गतः प्राप्तः, पश्य अपचोक्ष्य ॥ २५ ॥

विदूषकः । भो ! कणश्चङ्गेण वसिष्ठा चन्दुस्त्रोषलच्छी ; ता
संपदं माणिक्यचंडस्स।वसरो । * (प)

[नेपथ्ये] ।

द्वितीयो वेतालिकः । —

दृग्भ्रंतागुरुधूपवट्टिकलिआ दीभ्रंतदीपोज्जला
लंबिज्जंतविचत्तमोत्तिअलदा मुंचतपारावदा ।
सज्जिज्जंतमणाज्जकलिसअणा जप्पंतदूईमआ
सज्जुच्छङ्खवलंतमाणिणिजणा वट्टंति लीलाघरा ॥ १ ॥ २७ ॥

अशोषवमभोडनं मण्डरलाज्जनव्याधुधं

मृगादुकिरवावली नभसलं पुत्रीभवति ॥

भो ! जनकचण्डेन वाणंता चन्द्रोद्योतलक्ष्मीः ; ततः साम्प्रतं माणिक्य-
चण्डस्तान्तरः ।

दृष्टमानागुरुधूपवट्टिकलिका दीपमानदीपोज्जला

लम्बमानाविचत्तमोत्तिकलता मुच्यमानपारावताः ।

सज्जीकवमाचमनोत्तिकलिअण्णा जप्पद्वितीयताः

अधोक्कडवलन्त्यानिमोजना वर्तन्ते लीलागृहाः ॥

नास्ति कश्चिद् गन्धद्वयविशेषः अस्मिन् तथोक्तं, नास्ति चन्द्रं अस्मिन् तत्र, दृष्टानां
दिशामभूना दिगङ्गमाना मण्डनम् अलङ्कार्यं, नास्ति कश्चिः दृष्टाभरच वज्रिणः
अस्मिन् तथोक्तम्, अङ्गुष्ठं कुण्डलरहितं भुवनमण्डल्याः जगतीवन्ता इति भावः,
भूवचम अलङ्कारः, अशोषणं न शोषणं, न शोषवमभोडनं, न भोडनं न भोडजनन-
मित्यर्थः, मकरध्वजश्च कामश्च प्रायुधम् अस्त मृगादुकिरवावली चन्द्रमशूक्ष्णचित्तयः
नभसलं पुत्रीभवति रात्रीभवति । रूपकालङ्कारः ॥ २६ ॥

(प) जनकचण्डेन तन्नाम्ना वेतालिकेन । चन्द्रोद्योतलक्ष्मीः चन्द्रालोकश्रीः ।
माणिक्यचण्डश्च तदाकालस्य वेतालिकश्च ।

लीलागृहाः कोडामन्दिराणि दृष्टमानाः अगुरुधूपानां वर्तय एव अलिकला
दीप तथोक्ताः, दीपमयसुखाराधनमिति भावः ; दीपमानेन प्रज्वालमानेन दीपेन
लज्जिताः प्रकाशिताः, लम्बमानाः आन्दोल्यमानाः विविधा रम्याः सौत्तिकलताः
दृक्ताप्रकृताः, वेदु तवाविधाः, शोभायमिति भावः ; मुच्यमानाः, वच्यमानावासादिति

अपि च—

देता कर्पूरपूरच्छुरणमिव दिशामुंदरीणं मुखेसु
 स्तकत्वं जीर्णहं किरणो भुषणजणमणोणंदणं चंदणं व्य ।
 जिखं कंदप्यकंदं तिहुअणकलणाकंदलिखं कुणंतो
 जादा एणंकपादा सअलजलहराम्मुकधाराणुधारा ॥२८॥
 विदूषकः ।—

दिसवहुत्तंसो णहसरहंसो ।

णिहुवणकंदो प्पसरद चंदो ॥१॥ २८ ॥

। अपि च—

ददतः कर्पूरपूरच्छुरणमिव दिशामुंदरीणां मुखेषु
 शृङ्गा ज्योत्स्नां किरणो भुवनजनमनोमन्दं चन्दनमिव ।
 जीर्णं कन्दर्पकन्दं विभुवनकलनाकन्दलितं कुर्धनो
 जाता एणंकपादाः सजलजलधरोन्मुक्तधाराणुधाराः ॥
 दिग्वधूतंसो नमःसरोहंसः ।
 निधुवनकन्दः प्रसरति चन्दः ॥

शेषः, पारावताः लपोता येषु तत्ताभुताः, तेषां सुरतकेल्युद्दीपकत्वादिति भावः ;
 सञ्जीवयमाद्यानि पुष्परचनादभिरिति भावः, मनोज्ञानि मनोहराणि केलि-
 ग्रयनानि क्रीडाग्रयाः येषु तत्ताविधाः, लल्यनि आलपयन्ति दूतीनां व्रतानि समुदाः
 येषु तथोक्ताः, तत्ता ग्रयावा उत्पद्ये चान्तिके, न तु ग्रयातले इति भावः, वलन् तिष्ठन्
 मानिनीजनः मानवतो नारी येषु तत्ताविधाः वर्तन्ते ॥ २७ ॥

सजलेः जलभटेः जलधरेः मध्ये, सम्पुक्ता अभिष्टता या धारा ताम अनुकुर्वन्तीति
 तत्ताविधाः, एणंकपादाः चन्दकिरणाः दिशा एव मुन्द्येः तासां मुखेषु कर्पूरपूरेः
 कर्पूरचूर्णनखरेः क्षुरणमिव लेपनमिव ददतः चर्पयन्तः, भुवनजनानां मनसः मन्दनज
 चानन्दजननं चन्दनमिव शृङ्गा चिह्नं ज्योत्स्नां किरणः वर्धन्तः, जीर्णं तिष्ठन्तं,
 नातिमण्डनमिति भावः, कन्दर्पकन्दं चानगुलं विभुवनकलनया व्यापनेन कन्दलितं
 पल्लवितं, प्रहसति वावत, कुर्धन्तः काममुद्दीपकता इति भावः, जाताः ॥ २८ ॥

दिनेव वधुः तत्ताः उत्तंसः लघुसूक्ष्मं, नम आकाशमिव सरः तत्ता हंसः, निधुवनक

कुराङ्गिका । —

समहररद्वदगब्धो माणिणिमाणघरट्टो ।

श्ववचंपञ्चकोटंडो ममणो जञ्चइ प्यञ्चंडो ॥ ३० ॥

[कर्पूरमञ्जरी प्रति] । पियसहि ! तुए किदं चंदवखण
महाराजस्स पुरदो पठिस्सं । *

[कर्पूरमञ्जरी लज्जते । कुराङ्गिका पठति] ।

मंडले समहरस्स गोरए दंतपंजरविलासचोरए ।

भाटि नंक्कणमिणो फुरंतआ केलिकोडलतुलं धरंतणो ॥ १ ॥ ३१ ॥

राजा । अहो ! कर्पूरमंजरीए अड्डिणवत्थदंसणं, रमणीओ
सहो, उत्तिविचित्ताटा, रमणिस्संदो अ । ‡: (फ)

अमहररचितगर्वो मानिणोमानघरट्टः ।

नवचम्पककोटण्डः मदणो जयति प्रचण्डः ॥

प्रियसखि ! त्वया कृतं चन्द्रवर्णनं महाराजस्य पुरतः पठिष्यामि ।

† मण्डले अमहरस्य गोरि दन्तपञ्जरविलासचोरि ।

भाति लाल्ळनस्यः स्फुरन् केलिकोविलतुलां धारयन् ॥

‡ अहो ! कर्पूरमञ्जरी अभिनवाद्यदर्शनं, रमणीयः अन्द्रः, उत्तिविचित्ताटा,
रमणियन्द्य ।

सुरतस्य, वनविशेषस्तेति ध्वनिः, अन्द्रः मूढविशेषः, अहोपक इति भावः, चन्द्रः प्रसरति
उच्यते ॥ ३१ ॥

अमहरस्य चन्द्रेण रचितः जनितः गर्वो यस्य तथोक्तः, मानिणीनां मानवतीनां
मानस्य घरट्टः ऐश्वर्यसन्निवेशः, “जाता” इति प्रसिद्धः, नवं चम्पकं कोटण्डः अगुण्यं
तथाभूतः, अत एव प्रचण्डः समुद्रतः, मदनः जयति सर्वोत्कर्षेण विराजते इत्यर्थः ॥ ३० ॥

गोरि गौरवार्थे, श्ववले इत्यर्थः, अत एव दन्तपञ्जरस्य इतिदन्तनिर्मितस्य पञ्जरस्य
अभिनिवेशमानवविशेषस्य विलासं कीलां चोरयतीति तथोक्ते, दन्तपञ्जरानुसारिणी-
त्यर्थः, अमहरस्य चन्द्रस्य मण्डले लाल्ळनस्यः कलङ्कद्वयो मयः, केलिकोविलस्य
श्रीकृष्णस्य, तुलां साम्यं धारयन् भाति दीप्यते ॥ ३१ ॥

[तां प्रति] :—

मा कहिं पि वञ्चणेण विव्वभमी
होउ इत्ति तुह गूणमिंदुणा ।
लंछणच्छलममीवसेमओ
एकेव विव्वफलए णिए किदी ॥ ३२ ॥

किं अ—

पंडुरेण जइ रज्जए मुहं कीमलाङ्ग ! खड्गारसेण दे ।
दिज्जए उण कपोलकज्जलं ता जहेदि ससिणो विडंबणं ॥ ३३ ॥

मा कश्चमपि वदनेन विव्वभमी भवतीति तव नृमिन्दुना ।

लान्छनच्छलममीविशेषकः पश्य विव्वफलके नाने कृतः ॥

किञ्च—

पाण्डुरेण यदि रज्जते मुखं कीमलाङ्ग ! खड्गारसेन ते ।

दीयत पुनः कपोलकज्जलं तदा लभते शशिनी विडम्बनम् ॥

(फ) अहो ! आश्चर्यम् । आभयः नृतनः, केनापि अनाविष्कृत इति भावः, अर्थः वाच्यः तच्च दृशनं दृष्टिः, ज्ञानाभावात् यावत्, वमचोयः मनोहरः, शब्दः, प्रयुक्त इति शेषः, उक्तं, भारतीयव्यासस्य विश्ववता अभिचारता, रम्य आदिविशेषश्च निश्चयः निश्चयः ।

नृनं मन्त्रे, तव वदनेन मुखेन सच्च कश्चमपि विव्वभमः चन्द्रोऽयामात विशिष्टा भवतिः, लोकास्थिति शेषः, मा भवत् इति कृतः इन्दुना चन्द्रश्च नाने स्वकीये विव्वफलके मण्डलतले लान्छनच्छलन कलहभ्याजिन ममीविशेषकः कृतः, पश्य अवलोकय । तव मुखं निष्कलहचन्द्रः, अथत्त गगनस्थः सकलह इति व्यातरेकाभ-
हारः प्रकृतकलहनिषेधेन ममीव्यापनकपापङ्गुयाऽनुप्राणितः ॥ ३२ ॥

हं कीमलाङ्ग ! यदि पाण्डुरेण प्रचलित खड्गारसेन खड्गाटकाटवेण ते तव मुखं रज्जते चिह्नत, निष्यते इति यावत्, पुनः किञ्च कपोले कज्जलं दीयत, तदा एतत् तव मुखं शशिनीः चन्द्रश्च विडम्बनम् अनुकरणं लभत, शशिनमनुकरा-
लोचनः ॥ ३३ ॥

[चन्दमहिम्न]

मुक्कमंक ! हरिणंक । किं तुमं

मुन्दरीपरिसरेण हिंडसि ? ।

गौरगंडपरिपंडुरत्तणं

प्येच्छ दिसममुणा मुहे ण दे ? ॥ * ॥ ३४ ॥

[नेपथ्ये मङ्गलं वल्लवः । सर्वे चावधेयन्ति ।]

राजा । किं उण एस कोलाहलो ? । †

कर्पूरमञ्जरी । [वधाभ्यसम्] । पियसहि ! एदमवगमिअ

आअच्छ । ‡ (ब)

[कुरङ्गिका निष्क्रम्य प्रविशति] ।

विदूषकः । देवीए पियववअस्सस्स वंचणा किदेत्ति
तक्केमि । §

कुरङ्गिका । पियसहि ! भट्टारअस्स वंचणं कदुअ

मुत्तअह ! हरिणाह ! किं तं सुन्दरीपरिसरेण हिण्णसे ? ।

गौरगण्डपरिपाण्डुरत्नं पश्य दत्तममुणा मुखे न ते ? ॥

† किं पुनरेव कोलाहलः ? ।

‡ प्रियसहि ! एतदवगम्य आगच्छ ।

§ देव्या प्रियवयस्यैव वचना कृतेति तर्कयामि ।

हे मुक्कमङ्क ! निःशङ्क ! हरिणाह ! चन्द ! परकीयसुन्दरीयां परिसरेण भ्रमणात्
तव अहितत्वमुचितमेवेति भावः ; त्वं सुन्दरीयां परिसरेण समवायेन, अङ्गेनेत्यर्थः,
किं कथं हिण्णसे भ्रमसि ? अमुना सुन्दरीपरिसरेण ते तव मुखे गौरयोः वल्लवयोः
गण्डयोः अपोलयोः परिपाण्डुरत्नं न दत्तम् ? अपि तु दत्तमेव पश्य । लोके च
दुष्कृतचारिणो गच्छे चूषे मछीय दत्ता निष्कासनं प्रसिद्धम् ; तव तु अनौचित्य-
कारत्वेन अत एव गच्छे समद्वेषमस्त्रीवारणं, सुन्दरीयाश्च अपोलधावस्थपदार्थदानश्च
अहितमिति भावः ॥ ३४ ॥

(ब) एतत् कोलाहलकारणमित्यर्थः । अवगम्य ज्ञात्वा ।

तु ए सह संगमं जाणिष आगच्छहि देवी ; तेण कुञ्ज-वामण-
किरात-वरिसवर-सोविदज्ञाणं एस कीलाइलो । * (भ)

चंपूरमन्नरो । [वमयम्] । ता मं प्येसदु महाराओ, जेणाह-
मिमिणा सुरंगामुहेण ज्जेब्ब प्यावासअ रक्खाघरअं गच्छेमि,
जह देवी महाराएण सह संगमं ण जाणादि । †

[इति निष्क्रान्ताः सर्वे] ।

इति तृतीयजवनिकान्तरम् ।

अथ चतुर्थजवनिकान्तरम् ।

[ततः प्रविशति राजा विदुषश्च ।]

राजा । अहो ! गाढचरो गिम्हा, पवणी अ प्यचंडी,
ता कधं णु सहिटब्बो ; जदी—

इह कुसुमसरैकगोअराणं

इदमुभयं वि सुदुस्सहं त्ति मग्गे ।

जरठरडकरालिदो अ कालो

तह अ जणेण पिएण विप्पलंभो ॥३॥ १ ॥

* प्रियसखि ! महारक्षस वधना कृत्वा त्वया सह सहमं ज्ञात्वा आगच्छति
देवी ; तेन कुञ्ज-वामन-किरात-वर्षावर-सौ वदज्ञानासौ कीलाइलः ।

† तत मा प्रेषयतु महाराजः, येनाहमनेन सुदुःखमुखेमेव प्रविश्य रथागृहकं
गच्छामि, यथा देवी महाराजेन सह सहमं न जानाति ।

* अहो ! गाढचरो शीमा, पवनस्य प्रचण्डः, तत कधं णु ओदध्यः ; यतः,—

इह कुसुमसरैकगोअराजादिदमुभयमपि सुदुःसहमिति मग्गे ।

जरठरविहरालितस कालस्तथा च जनेन विरोध विप्रलम्भः ॥

(भ) कुलादौनामत्त-पुरचराचामिति भावः । शौविदज्ञाः कच्छाकिनः ।

इह संसारे कुसुमसरैक कामस्य एकगोचरा एकनामविषयाः तेषां जानातांना-
मित्यर्थः, जरठेन प्रचण्डेन रविना सूर्येव हराचितः क्षयचितः क्षातः शीमसम

विदूषकः —

एकै टाव मम्मह बाहणिज्जा अस्से दाव सोसणिज्जा ।

अम्हारिसो उण जणो ण कामस्स बाहणिज्जो ण तावस्स

सोसणिज्जो ॥ * ॥ २ ॥

[नेपथ्ये] ।

ता किं ण क्व दे मूलुपाडिअचूडिआविअलं सीसं
करिस्से ? । † (क)

राजा । [विदूष्य] । वयस्स ! लीलावणसच्छंदचारिणा

केलिसुएण किं भणिटं ? । ‡

विदूषकः । [वक्रोपम] । आ दासीए उत्त ! मूलाअरण-
जोगांसि । § (ख)

* एकं तावत् मदनस्य बाधनीयाः अन्य तावत् शोषणीयाः ।

अस्मादृशः पुनर्जनो न कामस्य बाधनीयो न तापस्य शोषणीयः §

† तत् किं न कलु ते मूलापाटितधूलिआविकलं शोषं करिथे ? ।

‡ वयस्य ! लीलावणसच्छन्दचारिणा केलियुक्तेन किं भणितम् ? ।

§ आ दास्याः पुन ! मूलाअरण्ययोगांसि ।

इत्यर्थः, तथा प्रियेव जनेन विप्रलम्भः विरहस्य, इदमुभयप्रसंगे सुदःसुदं दुःखेनापि
ओदुमशक्यम्, इति मन्य मन्थावयामोक्त्यर्थः ॥ १ ॥

एकं कतिपये जनाः मदनस्य कामस्य बाधनीयाः पोषणीयाः, अन्ये अपरे
जनाः शोषणीयाः, निदाघतापनेति शेषः ; अस्मादृशः जनः पुनः किन्तु कामस्य
मदनस्य न बाधनीयः पोषणीयः, न शोषणीयश्च ॥ २ ॥

(ख) मूलात् उत्पाटितया धूलिआविकलं, धूलिकया केवलमपि न विचलं
विदूषणम् ।

(ख) श्लेति ।—मूलाअरणं श्ले आरोपयं, तदर्थोक्त्यः तदर्थः, दुःखेनान्तात्
मूलाअरण्ययोग्यत्वमिति भावः ।

[नेपथ्ये]

मब्बं :तम्हारिमाहिंतो संभाविज्जटि, जइ मे ण होति
पक्खावलीओ । * (ग)

राजा । [विलोक्य] । कहं उड्डोणो ज्जेब्ब ।

[विदूषकं प्रति] ।—

णिमातलिणवित्थरा तह टिणेसु ववृत्तणं

समी लहटि खंडणं तह अ चंडविंवा रई ।

णिटाहटिअसेसु विप्फुरटि जस्म एब्बं क्कमो

कहं ण म विही तटो खुमिहाइं खंडिज्जटि ? ॥ ३ ॥

किं अ, णिउणं सेवणिज्जो जइ सुहसंगमो भोटि । (घ)

जटो—

सर्वे युष्माद्वेभ्यः सम्भाव्यते, यदि मे न भवति पचावत्यः ।

† अथमुड्डोण पय ।

निष्ठाऽसक्तो न विस्तरा तथा दिनेषु ब्रह्मत्वं

ब्रह्मो लभते खण्डनं तथा च अण्डविण्णो रविः ।

निटाघटिअसेषु विस्फुरति यस्यैवं क्रमः

कथं न म विविक्षतः सुरगिष्णाभिः खण्ड्यते ? ॥

किञ्च, निपुणं सेवनीयो यदि शुभसङ्गमो भवति । यतः—

(ग) पचावत्यः पचराजयः । पचो अहम् उत्पतनं जानामि, कथं युष्माभिः
जन शूले निक्षेपः सम्भवतीति भावः ।

निष्ठा रात्रिः अस्तक्तो नः अलं गतः विस्तरः शब्दाः ततोक्ता, खर्वेति भावः,
तथा दिनेषु ब्रह्मत्वं ब्रह्मि, अत एव ब्रह्मो अण्डः खण्डनं प्राप्नुम, अण्डविण्णो रविर्भवति
भावः, लभते, निष्ठाया अस्तत्वादिति भावः, तथा रविश्च अण्डविण्णः, दीर्घकाण्ड-
प्रतापित्वादिति भावः, निटाघटिअसेषु शीघ्रदिनेषु यस्य विधेः एवं क्रमः नियमः,
विस्फुरति प्रसरति, च विधिः ततः कारणात्, अयुक्ताचरणादिति भावः, सुरगिष्णाभिः
सुरचाराभिः कथं न खण्ड्यते ? न ह्रियते ? ईदृगाचारविधिरवग्रहं हेतव्य इति
भावः ॥३॥

(घ) निपुणं चाह यथा तथा सेवनीयः, एव चाह इति शेषः, शुभसङ्गमः शुभेन
प्रियैव सङ्गमः, प्रियसङ्गमे यं प्रकेशो न गच्छते इति भावः ।

मञ्जस्ते सिरिखंडपंककलणा आ संभमाहांसुभं
 लीलामञ्जना-प्यटोमसमर्थं सार्धं सुरा सौभला ।
 गिम्हे पच्छिमजामिणीण्डुवणं जं किं पि पंचेसुणो
 एदे पंच सिलीमुहा बिजइणो सेसा सरा जज्जरा ॥ १ ॥ ४ ॥

निद्रवणः । मा एवं भण ।—

पंडुच्छविच्छुरितपापनदादलाणं
 साहारतेजपरिपेसलपोफलाणं ।
 कर्पूरपांशुपरिवासितचंदणाणं
 भद्रं निदाघदिवसाणं वयस्स ! भोदु ॥ २ ॥ ५ ॥

मञ्जात्रे शीखण्डपङ्ककलना आसम्भमाहंसुभं
 लीलामञ्जनमा-प्यटोमसमर्थं सार्धं सुरा सौभला ।
 शीमे पश्चिमजामिनीण्डुवणं जत्तु किमपि पंचेसोः
 एते पञ्च सिलीमुखा बिजयिनः श्रेयाः शरा जर्जराः ॥

७ मा एवं भण ।—

पाण्डुच्छविच्छुरितपापनदादलाणां
 सहकारतेजपरिपेसलपूगफलाणां ।
 कर्पूरपांशुपरिवासितचन्दनानां
 भद्रं निदाघदिवसानां वयस्य ! भवतु ॥

शीमे निदाघे मञ्जात्रे शीखण्डपङ्ककलना आसम्भमाहंसुभं, लीलामञ्जन-
 निवर्धः, आसम्भं सम्भमाहासपङ्ककलना आहंसुभं आहंसुभं, आप्यटोमसमर्थं
 प्रहोवसमयपङ्ककं लीलामञ्जनं लक्ष्मीलननिवर्धः, सार्धं समर्थे सौभला सुरा
 मर्थ, लक्ष्मीलननिवर्धः, वत्तु किमपि अनिवर्धनीयनिवर्धः पश्चिमजामिनी रात्रिशेवे
 निद्रवणं सुरते, पंचेसोः कामल एते पञ्च सिलीमुखाः शराः बिजयिनः बिजयजालिनः,
 भवत्यति श्रेयः, श्रेयाः चन्द्रे शराः जर्जराः लोकाः, निद्रवणा इति भावः ॥४॥

हे वयस्य ! वयस्य ! पाण्डुभिः क्षुब्धभिः प्रभाभिः क्षुरिताः व्याताः पापनदादला-
 ताण्डुलीनां दलाः पङ्कानि येषु लक्ष्मीलानां, सहकारा आसफलाणि, सेखानि परिपेसलानि
 सुखीनानि पूगफलाणि गुवाफलाणि येषु लक्ष्मीलानां, कर्पूरपांशुभिः कर्पूररजोभिः

राजा । एदं उण एत्थ रमणिल्लं ।—

सपंचमतरंगिणी स्रवणसौमला वेणुणी
समं मिसिरवारिणा वञ्जणसौमला वारुणी ।
सचंदणघणत्यणी सञ्जणसौमला कामिणी
णिटावटिवसोवधं सङ्गजसौमलं कस्सवि ॥ ६ ॥

अवि च—

लीलुत्तंसो सिरीसं सिद्धिणपरिसरे सिन्दुवाराणं हारो
अंगे आहं वरिल्लं रमणपणदणी मेहला उप्पलेहिं ।
टोमुं टोकांटलोमुं णवविमवल्लया कामवेज्जो मणोज्जो
तावातंकक्खमाणं मधुममए गटे एस बेसोऽवल्लायं ॥ ७ ॥

इदं पुनरत्र रमणीयम् ।—

सपञ्चमतरङ्गिणीः श्रवणश्रीतला वेचवः
समं मिसिरवारिणा वटनश्रीतला वारुणी ।
सचन्दनघनलानी शयनश्रीतला कामिनी,
निटावटिवसोवधं सङ्गजश्रीतलं कस्यापि ॥

अवि च—

लीलुत्तंसः सिरीसं सनपरिसरे सिन्दुवाराणां हारः
अङ्गे आहं वस्तं रमणप्रकशिनी मेखलीत्यलेः ।
हकोटोःकन्दल्यानैवविमवल्लया कामवेज्जो मणोज्ञः
तावातकक्खमाणा मधुममये गते एव वेसोऽवल्लायाम् ॥

परिवासितानि चन्दनानि येषु तथाभूताना, निटावटिवसाना वीर्यदिनानां भटं कुशलं
भवत्, चिरं तिष्ठतु वीर्यकाम इति भावः ॥५॥

सपञ्चमाः पञ्चमस्तरनङ्कताः तरङ्गिणीः रामवलाः श्रवणश्रीतलाः स्मृतिश्रीतलाः,
श्रीवसुध्या इत्यर्थः, वेचवः शंखीवाद्यानि, मिसिरवारिणा मोहारजनिन समं वट
वटनश्रीतला मुखश्रीतलकरीत्यर्थः, वारुणी सुरा, सचन्दनो चन्दनाङ्गी चनी निविडो,
कटिनाविति वावत्, लानी यथाः तथाभूता, शयनश्रीतला शय्यामुखदायिनोत्यर्थः,
कामिनी, एतत् पदं सङ्गजश्रीतलं कस्यापि श्रिरं वस्तु कस्यापि जनस्य भाग्यवत् इति
यावत्, निटावटिवसव्य वीर्यं प्राप्तिकरमिति भावः ॥ ६ ॥

मधुममये वल्लमाद्ये गते निटावे इत्यर्थः, वीर्यया कृतः उत्तमः सर्वभूषण

विदूषकः । अहं उण भणामि ।—

मज्झसुसुत्तकवचणचंदणपंकिलाणं
साअं णिसेविदणिरंतरमज्झणाणं ।
सज्जासु बीअणजवारिकणुक्खिटाणं
दासत्तणं कुणइ पंचमरोडवलाणं ॥३॥ ८ ॥

राजा । [अरचमभिनीय] ।—

पञ्चंगं णवहअभंगिघडणारम्ये जणे संगमो
जाणं ताणं खणं व्व भुत्ति दिअहा वट्टति दीहा अपि ।
जाणं ते अ मणासु देति ण वट्टं चित्तस्स मंडाविणो
ताणं जाति जगाम्म दीहरतमा मामोबमा वामरा ॥४॥ ९ ॥

अह पुनर्भक्तान्—

मध्याह्ने अज्झानि चिक्खानि घनानि चन्दनानि ते पड्डिला;
सायं निर्विविधं निरन्तरमज्जनानाम् ।
अज्जासु व्यजनजवारिकणोद्धितानां
दासत्वं करोति पञ्चमरोडवलाणाम् ॥

प्रत्यहं नवहपञ्चघटनारम्ये जने मङ्गमो
येषां तेषां अर्चानिव भुत्तिरिति दिवसा वर्तन्ते दीर्घा अपि ।

श्रीरोषं तटाव्यकुसुमं, लज्जपरिमदं लज्जयोराभागे भिन्दुवाराणां तटाव्यकुसुमानां
हारः, अह आदे वस्त्रज, उत्पत्तेः रमचक्ष प्रचयिनी प्रीतिकरी, मेखला काशी, इयोः
होःचन्दल्योः भुजलतयोः नवाः सुरहा इत्यर्थः, विनयलया स्वच्छवलयः, तापातङ्क-
जमाणा तापेन यः पातङ्कः क्रोधः तं ज्वलन्ते सङ्गते इति तथोक्तानाम् अवलानां
कामिनीनाम् एव मनोशः मनोहरः वेशः परिच्छदः, कामवेशः मदनप्रान्तिकर
इति भावः ॥९॥

पञ्चमरः, कामः मध्याह्ने अज्झानि चिक्खानि घनानि चन्दनानि ते पड्डिला;
अनुजिज्ञा इति यावत् तादा, सायं निर्विविधं क्लृप्तमित्यर्थः, निरन्तरं नित्यं मज्जनं कक्षाव-
नाहनं याभिः तथोक्तानां, अज्जासु व्यजनजा ये वारिकणाः जलविन्दवः तेः उद्धितानां
वित्तानाम्, अवलानां कामिनीनां दासत्वं करोति ॥ ८ ॥

येषां जनानां प्रत्यहम् अह्नेषु अह्नेषु नवानां रूपमङ्गीनां सौन्दर्यविधनाणां घटनया

[विदूषकं प्रति] । वयस्स ! अस्मि तद्गदा कावि वत्ता ? । *

विदूषकः । अस्मि, सुणादु प्यप्रवयस्सो, कधेमि सुहासिटं दे । जदो प्यहुदि कप्पूरमंजरी रक्खाभवणादो सुरंगादुआरे देवोए दिट्ठा, तदो प्यहुदि तं सुरंगादुआरं देवोए बहल-सिलासंचरण णोरंधं कदुअ पिडिदं । अणंगसेणा ककिंगसेणा कामसेणा बसंतसेणा विब्वभमसेणेत्ति पंच सेणाणामधेआओ चामरधारिणोओ फारप्पुराक्कटकरवालहत्थपाइकसहस्सेण सह कारामंदिरस्स रक्खाणिमित्तं पुब्बादिमि णिउत्ताओ ।

अणंगलेहा वित्तलेहा चंदलेहा मिअंकलेहा विब्वभम-लेहेत्ति लेहाणामधेआओपंच सेरंधोओ पुंखिदमिलीमुहधनु-हत्थेण णिबिड्ढिणिवहत्तूणोरदुहरेण धाणुकसहस्सेण समं दक्खि-णाए दिसाए णिबेसिटाओ ।

येषां ते च जनसि ददति न रात्रिं चित्तस्य सन्नापिनः

तेषां यानि जगति दीर्घतमा नाशोपमा वासराः ॥

वयस्य ! अस्मि तद्गता काऽपि वार्ता ? ।

अस्मि, यत्तु प्रियवयस्यः, कथयानि सुभाषितं ते । यतः प्रभृति कप्पूरमञ्जरी रक्खाभवनात् सुरङ्गादारं देव्या दृष्टा, ततः प्रभृति तत् सुरङ्गादारं देव्या बहुलशिलासंचरणेन गोरन्ध्रं कृत्वा पादतन । अणङ्गसेना ककिङ्गसेना कामसेना बसन्तसेना विब्वभमसेनेति पञ्च सेनाणामधेयायानरधारिण्यः स्फारक्कुरात्करवालहत्त-पदातिसहस्रस्य सह कारानन्दरस्य रक्खाणिमित्तं पूर्वदिशि नियुक्ताः ।

अणङ्गलेखा चित्तलेखा चन्द्रलेखा मृगाहलेखा विब्वभमलेखेति लेखाणामधेयाः

रक्षयया रस्यः मनोज्ञः तस्मिन्, जने प्रियतमं इति यावत्, सङ्गमः, भवतीति शेषः, तेषां दीर्घा अपि दिवसाः कटिति अस्मिन् वसन्ते गच्छन्ति, ते च प्रियजना इति भावः, देवां मनसि रतिं सङ्गमानन्दमिति यावत्, न ददति, जगति संसारं तेषां चित्तस्य सन्नापिनः वासराः दिवसाः नाशोपमाः नाशयुक्ताः, दीर्घतमा अतिदीर्घाः यानि गच्छन्ति ॥ ८ ॥

कंदमाला चंदणमाला कुबलप्रमाला कंचणमाला बउल-
माला मंगलमाला माणिक्यमालोत्ति सत्त मालोत्तिणामधेआओ
णवणमिटकुंतहत्थपाइकमहस्सेण समं तंबूलकरंकवाहिणीओ
पच्छिमाए दिसाए णिवसिदाओ ।

अणंगकेली पुक्करकेली कंदप्पकेली मंदरकेली कंटोइकेलीत्ति
पंच केलीत्तिणामधेआओ मज्जनकारिणीओ फलप्रखमगकंप-
विदुरिस्सेण पाइकसहस्सेण समं उत्तरदिमाए आणत्ताओ ।

ताणं वि उण उबारि मांदरावदी कोलवदी कल्लोलवदी
तरंगवदी अणंगवदीत्ति पंच वदीत्तिणामधेआओ परिचारिआ-
कुमारोओ कणअचित्तटंडहत्थाओ सुहासिअपादिआओ बंदो-
णामधेआओ सेणाए अइक्कोकिटाओत्ति । १ (ङ)

पद्य रीत्युः पुङ्कितशिलीमुखधनुर्द्वेन । नविकनिवहतुषोरदुर्द्धरेण चागुणसहस्रेण
समं दास्यन्त्या दिशि निवासिताः ।

कन्दमाला चन्दनमाला कुबलप्रमाला काञ्चनमाला बकुलमाला मङ्गलमाला
माणिक्यमालास सम मालोत्तिणामधेया नवनिमित्तकुलकृतपदातिसहस्रेण समं ताम्बूल-
करवृक्षैश्च पाशनाया दिशि निवेशिताः ।

अनङ्गकेलिः पुष्करकेलिः कन्दर्पकेलिः सुन्दरकेलिः उत्पलकेलिरिति पद्य केलीति-
नामधेया मज्जनकारिण्यः फलप्रखण्डप्रत्यभोवसेन पदातिसहस्रेण सममुत्तरदिशि
आश्रिताः ।

ताभामपि पुनरुपरि मंदिरावती केलिवती कल्लोलवती तरङ्गवती अनङ्गवतीति
पद्य वतीतिनामधेयाः पारचारिकाकुमार्यः कणअचित्तमहत्तटाः सुभावितपाण्डना
वन्द्योनामधेयाः सेनाया अन्वयोक्ता इति ।

(ङ) सुभावितं सुवचनं, मनःप्रोतिकरमिति भावः । मोरग्नं क्षिप्रवृत्तम् ।
पिङ्कितम् आच्छादितम् । स्फारति—स्फारम अन्वये स्फुरन् क्षीतमानः कवचाः अतिः
हृद्ये यच्च तादृशं यत् पदातिसहस्रं पादचारिषेचसमूह इत्यर्थः तेन । चारामान्द्रक्ष
मन्वानागरक्ष । सौरभ्यः स्वाधीनाः परगृहवाहिनाः प्रवाचननिपुणाः स्त्रीभेदाः ।
पुङ्कितेति—पुङ्कितः संवृतः शिलीमुखः शरी यत्र तादृशं धनुः हृद्ये यच्च तथोक्तेन ।

राजा । अहो ! देवीए सामग्यो अंतउरोचिदा । * (च)

विदूषकः । भो बधस्स ! एसा देवीए सारंगिआ णाम सखी किंपि णिवेदिदुं प्पेमिदा । †

[ततः प्रविशति सारङ्गिका ।]

सारङ्गिका । जयदु जयदु भट्टा । देव ! देवी विस्सवेदि—
“अयं चतुर्थदिग्घटे भविअवडसाइत्तीःइमवोवकरणाइं केत्ति-
विमानप्पसादमारुहिअ प्पेक्खिदब्बाइं” त्ति । ‡ (छ)

राजा । जं देवी आणवेदि । §

* अहो ! देव्याः सामग्यो अन्तःपुरोचिता ।

† बधस्स ! एसा देव्या सारङ्गिकानाम सखी किमपि निवेदितुं प्रेषिता ।

‡ जयतु जयतु भर्ता । देव ! देवी विज्ञापयति—“अयं चतुर्थदिग्घटे भवि-
अवडसाइत्तीः इमवोवकरणा इति केत्तिविमानप्रासादमारुह्य प्रेषितव्यानि” इति ।

§ अतः देवी आज्ञापयति ।

निबिड्ढेति । — निबिडं दृढं यथा तथा निबन्धेन तूरीयेच दुर्द्धरं दुरासतं तेन । आमुष्म-
सहस्रेण चतुर्धरमेवनिबिड्ढेति यावत् । नवेति । — नवा निमिताः प्राचिताः कुलाः,
अस्त्रविशेषाः हस्तेषु शेषां तादृशं यत् पटातिवहस्य तेन । मज्जनकाविण्णं खान-
कारयित्वा । फलकस्य चर्मनिर्मितस्य “ढाल” इति प्रसिद्धस्य, खड्गस्य च सम्येन
संसाधनेन भोवणं भयङ्करं तेन । आश्रिताः आदिश्य आपिता इत्यर्थः । परिवारनि
सेवने इति तद्योक्ताः तासां कुमार्थं, कन्यकाः । अमरकचिमदण्डहताः आसन-
विचित्रदण्डपाचयः ।

(च) सामग्यो परिचर्योपकरणम् । अन्तःपुरस्य अन्तरीयस्य उचिता सहस्री ।

(छ) अयेति । — अयं चतुर्थदिग्घटे एतेन गतेषु पूर्वेषु त्रिषु दिग्घटेषु तदुत्सव-
व्यापारः आसीदिति, शिवदिने च राजसूयद्वयोक्तं समविद्योक्तवद्योतनाशमिति च
व्यव्यते । भावोति । — भाविनः भविष्यतः वटसावित्रीमहोत्सवस्य वटवृक्षतले सावित्र्या
देव्या महीत्यवस्थेयस्य, उपकरणानि साधनानि । केत्तिविमानप्रासादं श्रीकाशे
विमानप्रासादं देववानसहस्रराजमन्दिरमित्यर्थः ।

[चेटी निष्क्रान्ता । उभो वासादःशिरोहयं नाटयतः] ।

[ततः प्रविशति चर्चरी] ।

विदूषकः ।—

भोत्ताहलिङ्गाहरणुञ्चभ्राभो लास्यावसाणे चलिचंसुभाभो ।

सिंचन्ति अस्मिन्मिमोअ पेक्ख जंताजलेहिं मणिभाजणेहिं ॥ १० ॥

इदो अ—

परिब्रमन्तीअ विविज्जवन्धं इमाइ दोसोअह णञ्चणीओ ।

खेजन्ति तात्ताणुगटपदाओ तुङ्गांगणे दोसइ दंडराओ ॥ ११ ॥

समांससीस्या समवाहुइत्या रेखाविमुहा अपरा अ देति ।

पंतोहिं दोहिं लभतालवन्धं परप्परं साहिमुहा हुवन्ति ॥ १२ ॥

मुक्ताफलाभरणीयया लास्यावसाने चलितांगुहाः ।

विचलन्त्यन्वोऽन्वमिमाः पश्य यत्नजलेर्भविभाजनेः ॥

इतश्च—

परिब्रमन्त्यो विविज्जवन्धम् इमा द्विषोक्ता नर्तकाः ।

खेजन्ति तात्ताणुगतपदास्तवाङ्गने इज्जते दण्डरावः ॥

समांसभोषीः समवाहुइत्या रेखाविमुहा अपराच ददति ।

पङ्क्तिभ्यां ह्याभ्यां लभतालवन्धं परस्परं साभिमुद्धा भवन्ति ॥

मुक्ताफलानि आभरणीययाः अलङ्कारसूत्रयाः यायां तयोक्ताः भोक्ताहङ्कारादिभि-
रलङ्कृता इति यावत्, चलितांगुहाः प्रचलद्वयनाः इमाः, नञ्च इति शेषः, लास्याव-
साने नृत्तविरती यत्नेन जलानि शैल्यः तेः यत्ननिर्गतजलेरिव यावत्, मणिभाजनेः
रत्नमण्यजलपात्रैः अन्वोऽन्वं परस्परं विचलन्ति ॥ १० ॥

इमाः द्विषोक्ता वार्तिज्ञात् नर्तक्यः विविजः यन्त्रो यत्निम् तत् यथा तथा परि-
ब्रमन्त्यः, ताक्षेण लक्ष्येन अनुगतः पदः अरविचक्षेपः यायां तच्चाभूतः लब्धः खेजन्ति
झोक्न्ति ; अतः तव अङ्गने अन्तरे दण्डरावः दण्डाकारेण खिला मण्डलावन्धनम्
झोक्नविशेषः इज्जते ॥ ११ ॥

अपराच, नर्तक्य इति शेषः, समांसभोषीः तुल्यस्वस्वविरलः, समवाहुइत्या

मीत्तूष अस्या मणिवारणां जन्तेहि धारासलिलं खिबन्ति ।

पङ्ति ताया अ पित्राणमंगे मनीभुवो वारुणवाणकम्पा ॥ १३ ॥

इमा मसीकज्जलकालकाया तिक्वच्छचाया अ विन्नासिणीओ

पुलिन्दरुपेण जणस्स हामं समोरपिच्छाहरणा कुणन्ति ॥ १४ ॥

इत्ये महामंसवलोधराओ हुंकारफेक्काररवा रउहा ।

णिशाचरीणं पङ्गिमीस्सएहिं अस्या स्ससाणाभिण्णं कुणन्ति ॥ १५ ॥

मुक्ता अस्या मणिवारणानि जन्तेधारासलिलं खिपन्ति ।

पतन्ति ताया प्रियाणामङ्गे मनीभुवो वारुणवाणकम्पाः ॥

इमा मसीकज्जलज्जलमकायास्तोच्छासिचापाश्च विन्नासिण्यः ।

पुलिन्दरुपेण जनस्य हामं समशूरपिच्छाभरणाः कुर्वन्ति ॥

इत्ये महामंसवलिचारिण्यो हुंकारफेक्काररवा रोदाः ।

निशाचरीणां प्रतिशोषकेरव्याः श्मशानाभिनयं कुर्वन्ति ॥

तुल्यवाहुकराः, रेखया विगुडाः, अणुमात्रमपि अखण्डिता इति भारः, हास्यां पङ्क्तिभ्यां श्रेष्ठिभ्यां लघुस्य तात्पर्यं च बोध्यं यत् तत् यथा तथा परस्परम् अन्योऽन्यं साभिमुखः आभमुख्येन स्थिताः भवन्ति ॥ १२ ॥

अस्याः मत्तक्यः मणिवारणानि रत्नखचितकवचानि मुक्ताः त्यक्ता यन्त्रेः धारासलिलं खिपन्ति मुचन्ति, ताया खलिलधारा इत्यर्थः, प्रियाणां तत्कालानाम् अङ्गे मनीभुवः कामस्य वारुणवाणकम्पाः वारुणास्तुल्यः सत्यः पतन्ति ॥ १३ ॥

मनीवत् कज्जलवत् श्यामाः कायाः यामां तथोक्ताः कणवर्णा इत्यर्थः, तीक्ष्णे अक्षिणी चापे अश्रुनि धामां तथाविधाः, समशूरपिच्छाभरणाः समशूरपिच्छाभरणा-मोमिता इत्यर्थः, इमा विन्नासिण्यः पुलिन्दरुपेण व्याधरुपेण जनस्य हामं कुर्वन्ति जनयन्ति ॥ १४ ॥

अस्याः, नाय्यं इति शेषः, इत्ये महामंसं नरमांसमेव बलिजं उपहारं चारु-नीति तथोक्ताः, हुंकारा एव फेक्काररवाः श्मशानाभिनयः बासां तथाविधाः, अत एव रोदाः मोदकाः सत्यः, निशाचरीणां पिशाचिणां राक्षसीणां वा प्रतिशोषकेः प्रतिरुपेः श्मशानस्य अभिनयं प्रदर्शनव्यापारं कुर्वन्ति ॥ १५ ॥

कावि वारिदकरालहुङ्कारम्ममहलरण मिशच्छी ।

भूलटाहिं परित्राटिचलाहिं चेष्टिकम्मकरणांमि प्पुड्डा ॥ १६ ॥

किंकिणीकिटरणज्झणमहा कंठगीटलभजंतिदताला ।

योगिणीवल्लभणञ्चणकेलिं तालणेउररञ्चं विरञ्चन्ति ॥ १७ ॥

कीदुहल्लवमचंचनवेमा वेणुवादनपरा अपराओ ।

कालवेमवसहासिदलोभा ओमरन्ति पणमन्ति हसन्ति ॥ * ॥ १८ ॥

[प्रागञ्च] ।

मारङ्गिका । [परोऽवलोका] । एमो महाराओ उणो मरगअ-

कुंजं जेव्व गदो, कदलीघरं अ अणुप्पट्टो ; ता अगदो

गदुअ टेवीविसाविअं विसुजेमि । [उपसृज्य] । जअट्ट जअट्ट

काऽपि वारिदकरालहुङ्कारा रम्यमर्दलरणे मृगाक्षी ।

भूलताभ्यां परिपाटीचलाभ्यां चेष्टीकर्मकरणे प्रगता ॥

किङ्किणीकृतरणज्झणमहाः कण्ठगीतलभयन्तिदतालाः ।

योगिनीवल्लभणनर्तनकेलिं तालनूपुररञ्चं विरचयन्ति ॥

कीदूहल्लवमचञ्चनवेशा वेणुवादनपरा अपराः ।

कालवेमवसहासितलोका अपमरन्ति प्रथमन्ति हसन्ति ॥

काऽपि मृगाक्षी वारिचनयना, नर्तकोत्त श्रेयः, रम्येण मनोहरेण मर्दलस्य वारिद-
मेदस्य रनेण वारिदं नादितं करालं भोषणं हुङ्कुं "हुङ्को" इति प्रसिद्धं प्राग्विख्या-
इति यावत् यथा तथोक्ता, मर्दलध्वनिना प्रतिहततया वारिचिह्नस्य रणमिति भावः,
परिपाट्या भङ्गविशेषेण चलाभ्यां भूलताभ्यां चेष्टीनां गङ्गचरीणां कर्मकरणे
प्रगता ॥ १६ ॥

किङ्किण्या सुदचष्टयया कृतः रञ्जतभञ्जस्यः यामिः तथोक्ताः, कण्ठेषु गीतस्य
लयेन बन्धितः नियमितः तालः यामिः तथाविधाः, योगिनीनां परित्राजिह्वाणां वलयेन
यत् नर्तनं तदेव केलिः कीडा तं तालेन नूपुरयोः रवो यस्मिन् तत् यथा तथा विरच-
यन्ति कुर्वन्ति ॥ १७ ॥

कीदूहल्लवमचञ्चलः वेशः यामां तथोक्ताः, वेणुवेशोवाद्यं तस्य वादनपराः
वादनानन्ताः, अपराः कामिन्यः कालवेशश्रेण मन्त्रिवेशश्रेण हासिता लोकाः यामिः
तथाभूताः सत्यः, अपसरन्ति प्रथमन्ति हसन्ति च ॥ १८ ॥

देवो । देवो एदं विस्सुवेदि जधा “संभः समए जूअं मए परिणे-
दब्बा” । १

विदूषकः । भो ! किं एदं अकालकोहंडपडणं ? । ‡

राजा । सारंगिए ! सब्बं वित्थरेण कधेहि । §

सारङ्गिबा । एब्बं विस्सुवीअदि, अणंतरातिकंतचउडहसी-
दिअहे देवोए पोम्मराअमणिमई गोरी कदुअ भैरवाणंदेण प्पाड़ि-
डाविटा, सअं अ टिक्खा गहिटा । तदो ताए विस्सुत्तो जोगी-
स्सरो गुरुटाक्खणाणिमित्तं । भणिदं अ तेण, जइ अवस्सं गुरु-
टाक्खणा टादब्बा, ता एसा दीअदु महाराअस्स । तदो देवोए
विस्सुत्तं, जं आदिमदि भअव्वं । उणो वि उल्लाविटं तेण, आत्थ
एत्थ लाटदेसे चंडसेणी णाम राजा, तस्स दुहिटा घणमार-
मंजरो णाम, मा देवणेहिं आदिट्टा, एसा चक्खवाट्टवारणी भवि-
स्सदि त्ति ; तदो महाराअस्स पारणेदब्बा, तेण गुरुटाक्खणा
दिस्सा भोटि, भट्टा वि चक्खट्टो किटो भादि । तदो देवोए
विहसिअ भणिअं, जं आदिसदि भअव्वं । अहं च विस्सविदुं
पेसिटा गुरुस्स गुरुटाक्खणाणिमित्तं । ¶ (ज)

† एष महाराजः पुनर्भरतकुसुमेव गतः, खट्वोऽप्यस्य अनुप्रविष्टः ;
तदयतो गत्वा देवोविज्ञापितं विज्ञापयामि । नयतु नयतु देवः । देवो इदं विज्ञा-
पयति यथा “सन्ध्याकर्मये शूयं सदा परिणेतव्याः” ।

‡ भोः ! किमेतदकालकृपाण्यपतनम् ?

§ सारङ्गिके ! सर्वे विकारेण कथय ।

¶ एवं विज्ञाप्यते, अनन्तरातिक्रान्तचतुर्दशीदिवसे देव्या पद्मराजसखिसयी
गोरी कृत्वा भैरवानन्देन प्रतिष्ठापिता, स्वयं सोऽप्यगच्छता । ततस्तथा विश्वे
योगेश्वरी गुरुटाक्खणाणिमित्तम् । भविष्यते तेन, यद्यवश्यं गुरुटाक्खणा टादव्या, तदेवा
दीयता महाराजस्य । ततो देव्या विश्वं, यदादिशान्तं भगवन् । पुनरपि सप्रपितं
तेन, आसन्नं चन लाटदेसे चण्डसेनी नाम राजा, तस्य दुहिता घणसारमंजरी नाम,
सा देव्यैः आदिष्टा, एसा चक्खवाट्टिहो भाविष्यतीति ; ततो महाराजस्य

विदूषकः । [विदूष] । एदं तं संविधानं सीस्ते सप्यो, देसंतरे
बिज्जो । इह अज्ज बिवाहो, लाटदेसे घणसारमंजरी । * (अ)

राजा । किं ते भैरवाणंदस्स प्पहाओ ण प्पञ्चवो ? ।
[तां प्रति] । कहिं संपदं भैरवाणंदो ? । † (अ)

सारहिना । देवीकारिदप्पमदुज्जाणस्स मज्झट्टिदवडतरुमूले
चामुंडाअदणे भैरवाणंदो देवी अ आअमिस्सदि ; ता अज्ज
दक्खिणाविहिदो कोटुहलवरो बिवाहो ; ता इह ज्जेव्व देवेण
ठादव्वं । ‡ (ट)

[इति परिक्रम्य निष्क्रान्ता] ।

परिवृत्या, तेन गुरुदक्षिणा कृता भवति, मत्ताऽपि चक्रवर्ती कृतो भवति । ततो
देव्या विदूष्य भविष्यं, यत् प्रादिशति भगवान् । अहञ्च विज्ञापयितुं प्रेषता गुरोर्गुरु-
दक्षिणानिमित्तम् ।

एतत्तत् संविधानकं श्रोयं सप्यं, देशान्तरे भेषः । इहाय बिवाह, लाटदेसे
घनसारमञ्जरी ।

† किम्मे भैरवानन्दस्य प्रभाषो न प्रत्यक्षः ? । कुत साम्प्रतं भैरवानन्दः ? ।

‡ देवीकारितप्रमदीयानस्य मध्याह्नतवटतरुमूले चामुण्डायतने भैरवानन्दो
देवो च आगमिष्यति ; तदयं दक्षिणाविहितः कोटुहलपरो बिवाहः ; तादृशेन देवेन
प्रातव्यम् ।

(अ) चक्रवर्ती अव्यवहितः अतिक्रान्ता विगता या चतुर्दशीतिथिः तद्दिनस्य ।
गौरी दुर्गामूर्तिरित्यर्थः । देवीया संस्कार इत्यर्थः, भैरवानन्द गुरुं कृत्वा तस्मात्
वटसन्तो गृह्यते इति भावः । एषा घनसारमञ्जरी । उल्लिखितम् उक्तम् । तेन भैरवा-
नन्देन । चक्रवर्ती सार्धभीमः कृतः, त्वयेति शेषः ।

(अ) संविधानकं व्यापारः ।

(अ) भैरवानन्दः योगवत्सेन इदानीमेव तां घनसारमञ्जरीमिहानेतुं गच्छतीति
भावः ।

(ट) देव्या स्मरितं यत् प्रमदीयानं तच्च । चामुण्डा नामो तस्या आगतने
गन्धिरः ।

राजा । बभ्रस्स ! सव्वं एदं भैरवाणंदस्स विजिंभिदं त्ति तक्केमि । * (ठ)

विदूषकः । एव्वं येदं । ण क्वु मिअलंछणमंतरेण अस्सो मिअंकमणिपुत्तल्लिअं पस्सेदअदि । ण क्वु सरअसमीरमंतरेण सेफालिआकुसुमुक्करं विक्कासेदि । † (ड)

[ततः प्रविशति भैरवानन्दः] ।

भैरवानन्दः । इअं सा बडतरुमूले णिभिअस्स सुरंगा-
दुआरस्स पिआणं चामुंडा । (ठ) [वस्त्रेण प्रचम्य पठति] ।—

कप्यंतकेलिभवणे कालस्स पुराणरुहिरसुरम् ।

जअदि पिअंती चंडी परमेष्ठिकवालचसएण ॥ १८ ॥

[उपविश्य] । अज्जवि ण णिग्गच्छदि सुरंगादुआरेण कप्पूर-
मंजरी । ‡

वयस्य ! सर्वमेतत् भैरवानन्दस्य विजृम्भितमिति तर्कवानि ।

† एवमेतत् । न खलु सगलाञ्जननगरेण अस्मिन् सगलाञ्जनविपुलार्थो प्रसिद्धयति ।
न खलु श्ररत्नभोरनगरेण श्रेष्ठाधिककुसुमोत्करं विहासयति ।

‡ इयं सा बडतरुमूले निर्भिन्नस्य सुरङ्गाशारस्य पिआणं चामुण्डा ।—

कल्याणकैलिभवने कालस्य पुराणरुहिरसुरम् ।

जयति पिवली अस्मिन् परमेष्ठिकवालचसयैव ।

अद्यापि न निर्गच्छति सुरङ्गाशारेण कर्पूरमञ्जरी ।

(३) विजृम्भितं विवक्षितम् ।

(३) सगलाञ्जनं चन्द्रम चन्द्रेण विना, सगलाञ्जनविपुलार्थो चन्द्रकान-
नविपुलविधां प्रसिद्धयति आर्द्रयति । श्ररत्नभोरं शारदीयपवनम चन्द्रेण विना ।
विहासयति, अन्वयमयवावुरिति शेषः ।

(४) निर्भिन्नस्य उदाटितस्य । पिआणम् आच्छादनम्, आवरणमूतिति यावत्,
चामुण्डा चाली । अस्या रज्जुस्यैव सुरङ्गाशारनाशतमिति भावः ।

कालस्य महाकालवपिको वटस्य कल्याण एव मंदारकाल एव कैलिभवनं
श्रीकामन्दिरं तस्मिन् अस्मिन् महाकाली परमेष्ठिनी मलयः कपालचपलैव कपाल-

[ततः प्रविशति सुरङ्गोद्घाटितकेन कर्पूरमञ्जरी] ।

कर्पूरमञ्जरी । भगवं ! प्यणमिज्जसि ।

भैरवानन्दः । उइदं वरं लहेसु । इह ज्जेब्ब उवविससु । †

[कर्पूरमञ्जरी तत्र करोति] ।

भैरवानन्दः । [स्नगतम्] । अज्ज वि ण आअच्छदि देवी । ‡

[प्रविशति] ।

राज्ञी । [परिक्रम्य अवलोक्य च] । इअं भगवती चामुंढा ।

[प्रकथ्य अवलोक्य च] । अए ! इअं कर्पूरमञ्जरी !! ता किं णदं ? ।

[भैरवानन्द प्रति] । इदं विस्सुवोपदि, णिअभवणे कदुअ विवाह
सामग्गिं आअदन्दि, तदो तं गेण्हिअ आअमिस्सं । §

भैरवानन्दः । वच्छे ! एब्बं करीअदु । ¶

[राज्ञी व्याहृत्य परिक्रामति] ।

भैरवानन्दः । [विहस्य स्नगतम्] । इअं कर्पूरमञ्जरीठाणं अस्से-
सिटुं गटा । [प्रणामम्] । पुत्ति कर्पूरमञ्जरि ! सुरङ्गादुअरेण
ज्जेब्ब तुरिदपदं गदुअ सङ्गाणे चिह, देवीआअमणे उणो
आअंतब्बं । **

[कर्पूरमञ्जरी तत्र करोति] ।

* भगवन् ! प्रकथ्यसे ।

† उचितं वरं लभस्य । इहेव उपविश ।

‡ अद्यापि नागच्छति देवी ।

§ इयं भगवती चामुण्डा । अये ! इयं कर्पूरमञ्जरी !! तत् किमिदम् ?
इदं विज्ञाप्यते, निजभवने कृत्वा विवाहसामग्रीम् आगताऽस्मि, ततस्तौ गृहीत्वा
आगमिष्यामि ।

¶ वत्से ! एवं क्रियताम् ।

** इयं कर्पूरमञ्जरीस्नानमन्त्रेण गता । पुत्ति कर्पूरमञ्जरि ! सुरङ्गादारीयेव
स्तरितपदं गत्वा स्नक्षाने तिष्ठ, देव्यात्मने पुनरागमनम् ।

उपवानवाग्नेय पुराचर्यधरसुरा पूर्वतनवाचिना श्रीचितरूपमय विवर्ती जगति
स्वर्गोत्कर्षेण वर्तते ॥ १८ ॥

देवो । एदं रक्तागिहम् । [प्रविश्यावलीक्य च] । अए ! इअं कप्पूरमंजरी !! सा का वि सारच्छा मए [दृष्टा ! बच्छे कप्पूर-
मंजरि ! कोरिसं दे सरीर ? । [आवाशे] । किं भणसि, मए
सरीर वेप्रणा ? । [अगतम्] । ता उणो तहिं गमिस्सं । [प्रविश्या
पार्श्वोऽवलीक्य च] । इत्था सहीओ ! विवाहोपकरणानि लब्धु
मीयिह्य आअच्छध । [इति परिक्रामति] । * (ण)

[प्रविश्या कर्पूरमञ्जरी तथेवासे] ।

राशो । [परोऽवलीक्य] । इअं कप्पूरमंजरी !! । †
भेरवानन्दः । बच्छे ! विवभमलेहाए आणीदाइं विवाहोप-
करणानि ? ‡

देवो । आणीदाइं । किं उण घणमारमंजरीसमुचिदाइं
आहरणाइं विसुमरिदाइं । ता उणो गमिस्सं । §

भेरवानन्दः । एव्वं करीअदु । ¶

[देवो नाटितकेन निष्क्रामति] ।

इदं रक्तागिहम् । अये ! इयं कर्पूरमञ्जरी !! सा काऽपि मङ्गरी मया
दृष्टा । वक्षे कर्पूरमञ्जरी ! कीदृशं ते शरीरम् ? किं भणसि, मम शरीर वेदना ? ।
तत् पुनस्तत्र गमयामि । इत्था सख्यः ! विवाहोपकरणानि लब्धु गृहीत्वा
आगच्छत ।

† इयं कर्पूरमञ्जरी !!

‡ वक्षे । विवभमलेखया आनीतानि विवाहोपकरणानि ? ।

§ आनीतानि । त्वं पुनर्घनधारमञ्जरीसमुचितानि आभरणानि विष्णुतानि ।
तत्पुनर्गमयामि ।

एवं निवृत्तान् ।

(च) आवाशं इति ।—“किं शरीर ? इत्यत्र विना पात्रं शरीरं नृत् ।
शुक्लेशान्नमपि नृत् तत् ज्ञात् आवाशभाषितम् ।” इति भरतमुनिः ।

मेरवानन्दः । पुति कर्पूरमञ्जरि ! तह ज्ञेय्व करोमदु । *

[कर्पूरमञ्जरी निष्क्रान्ता ।]

राज्ञी । [रथागच्छं प्रविश्य कर्पूरमञ्जरीं दृष्ट्वा] । अए ! सारिच्छएण विडंविदमिह !! । [जगत्तम] । भाणविमाणेण णिव्विग्घपरिसपिण्णा तामाणेदि महाजोई । [प्रकाश्रम] । सहीयो ! जं जं णिवेदिदं, तं तं गेण्हिअ आपच्छुध । [वामुक्तावतनप्रवेगनाटितकेन तामवलोच्य] । अहो सारिच्छअं !! । † (त)

मेरवानन्दः । देवि ! उग्रविश । महाराज्ञो वि आश्रदो ज्ञेय्व वददि । ‡

[ततः प्रविशति राजा विदूषकः सारङ्गिका च ।]

मेरवानन्दः । आसणं महाराजस्य । §

[सर्वे यद्योचितमुपविशन्ति ।]

राजा । [नायिकां प्रति] । एसा सरोरिणी मअरहअ-
पालिदिआ, देहांतरेण संझिदा सिंगाररसलच्छीव ? दिअस-
संचारिणी पुस्सिमाचंदचंदिआ ; अवि अ प्पगुणगुणमाणिक-
मंजूसा, रअणमई अंजणसलाआ, तधा अ एसा रअण-
कुसुमणिप्पसा मइलच्छी । (थ) किं च—

पुत्र कर्पूरमञ्जरि ! तथैव क्रियताम् ।

† अथै ! सादृश्येन विदूषिताऽस्मि !! ध्यानविमानेन निर्दिष्टपरिसर्पिता तामानयति महायोगी । सख्यः ! यत् यन्निर्वादितां, तत्तत् गृह्णीता आगच्छत । अहो ! सादृश्यम् !! ।

‡ देव ! उपविश । महाराजोऽभि आगत एव वर्तते ।

§ आसनं महाराजस्य ।

¶ एसा सरोरिणी मअरहअपापकिंआ, देहांतरेण संझिदा अकाररस-
लच्छीरिव, दिवससंचारिणी पूर्णिमाचन्द्रचंदिआ ; अपि अ प्रगुणगुणमाणिक-
मंजूसा, रअणयो अंजणसलाआ, तधा अथा रअकुसुमनिष्पन्ना मधुलच्छीः । किञ्च—

(त) सादृश्येनेति ।—सादृश्येन समकल्पन । विदूषिता विप्रसव्या । निर्दिष्टे निर्वाधं यथा तथा परिसर्पिता प्रसरतीति तथोक्तेन ।

भुञ्जन् जपदाया रूपमोहा इमौ

जह जह यथायाणं गोअरे जस्स जादि ।

वसइ मअरकेटू तस्स चित्ते विचित्तो

बलइदधणुदंडो पुंखिदेहिं सरिहिं ॥ १॥ २० ॥

विदूषकः । [जगन्निबन्धनम्] । सच्चं किदं तुए आभाणकं । तडं
गदाए वि णीकाए ण विससीदब्बं ; ता तुएहीं चिट्ठ । * (ट)

राज्ञी । [कुरङ्गिणां प्रति] । तुमं महाराअस्स णेवच्छं कुरु ।
सारंगिआ घणसारमंजरोए करेदु । †

[इत्युभे उभयोर्विवाहनेपथ्यं वरचं नाटयतः] ।

भैरवानन्दः । उवज्झाओ हक्कारोअदु । ‡ (घ)

भुञ्जन् जपदाया रूपमोहाऽप्या

यथा यथा नयनयोर्गोचरं यत्नं याति ।

वसति मकरकेतुस्तस्य चित्ते विचित्रो

बलवितधनुर्दण्डः पुंङ्कतेः अरेः ॥

सत्त्वं कृतं त्वया आभाषणम् । तटं गताया अपि मौढ्याया न विनिश्चि-
तव्यम् ; तत्पुण्यौ तिष्ठ ।

† त्वं महाराजक नेपथ्यं कुरु । सारङ्गिणा घणसारमन्त्रय्याः करोतु ।

‡ उपाध्याय आचार्यताम् ।

(घ) अशोरिणी मूर्तिमती । मकरध्वज एव पापः पापाचारः तस्य ऋद्धिरेव
ऋद्धिणा सम्पत्तिरित्यर्थः । केचित्तु मकरध्वजपापङ्गिका मकरध्वजस्य प्रतिस्पर्धिनी
इति ; अपरे तु पापङ्गिका नृनयेति च व्याचक्षते । यथा—पान्तिहिआ इत्यस्य
पाण्डिबोआ इति संस्कृतं, ज्ञानस्य सन्दोषनीत्यर्थः । प्रगुहेति ।—प्रगुहा प्रहृष्टा
गुहा यथाः तादृशी माणक्यमनुष्ठा नाभिव्यपेडिका । मधुल्लङ्घीः वसन्तधीः ।
अशोरिणी इत्यनेन सर्वान्वयः ।

यथाः रूपमोहा दीन्द्येयोः यत्नं जगत् यथा यथा नयनयोः गोचरं याति तत्तत्
जगत् चित्ते विचित्रः मकरकेतुः ज्ञानः पुंङ्कतेः संहितेः अरेः बलवितः मण्डवितः
धनुर्दण्डः क्षार्मुकयष्टिर्धेन तथामृतः सन् वसति ॥ २० ॥

(द) आभाषकं मनोरथः । तटं तीर्थं गतायाः प्राप्ताया अपि ; तथापि जह-
मज्जनस्य यथा सम्भवः, तथा ईदृशारम्भेऽपि चत्तवा सम्भावनायाः सहावादिति भावः ।

राज्ञी । अज्जउत्त ! एसो उवज्झाओ अज्जकविंजलओ
चिह्णदि ; ता करेदु अग्निआरिअं । * (न)

विदूषकः । एस सज्जेअह । भो वयस्स ! उत्तरीए गंठिं दाइस्सं,
दाव हत्थेण हत्थं गेएह कप्पूरमंजरीए । †

राज्ञी । [वचनत्कारण] । कुटो कप्पूरमंजरी !! ‡

भैरवानन्दः । [तं तज्जा भावमुपलभ्य विदूषकं प्रति] । तुमं सुहुतरं
भुज्जोमि, जदो कप्पूरमंजरीए घणसारमंजरीत्ति णामांतरं
जाणासि । §

राज्ञी । [चरमावाय] ।—

जे कंटआ तिउमसुधफलाणं संति

जे केटईकुसुमगव्भटलावलोसु ।

फंसेण णणमिह मज्झ सरीरअस्स ।

ते सुंदरीअ वडला पुलअंकुराओ ॥ १ ॥ २१ ॥

आर्यपुत्र ! एव उवाच्याय आर्यकापिलसंनिवृत्तः ; तन् करोतु अय्या-
आर्यकम् ।

† एव सज्जेअहि । भो वयस्स ! उत्तरीए गंठिं दाइस्सं, दावहत्थेण
हत्थं गेटाए कर्पूरमञ्जरीः ।

‡ कुतः कर्पूरमञ्जरी ?

§ त्वं सुहुतरं भावोऽसि, यतः कर्पूरमञ्जरी घणसारमञ्जरीति नामान्तरं
जाणासि ।

ये कण्टकास्त्रपुससुधफलानां संति

ये केतकीकुसुमगव्भटलावलीषु ।

स्पर्शेन नूनमिह मम शरीरक

ते सुन्दर्या वडलाः पुलकाङ्कुराः ॥

(ध) उवाच्यायः पुरोहितः । आचार्यताम् आह्वयताम् ।

(न) अय्याचार्यकः अवेज्जतः आचार्यः अय्याचार्यः, स एवेति अय्याचार्यकः
पुरोहितः इत्यर्थः तम् ।

मनुष्यस्य “अमानाह” इति ज्ञातव्यताविशेषस्य सुग्धानि सुन्दराणि कीनयानि

विदूषकः । भो बभ्रस् ! भामरौघो दिज्जदु । (प) हुदवडे
लाजजनीघो खिवीअदु ! *

[राजा भ्रमणं नाटयति । नाविद्या धूमेन व्यावृत्तमुखी तिष्ठति ।

राजा परिचयति । राज्ञो सपरिवारा निष्क्रान्ता ।]

भैरवानन्दः । विवाहे दक्षिणा दिज्जदु आचारिअस्स । †

राजा । दिज्जदु । बभ्रस् ! गामसअं ते दिसं । ‡

विदूषकः । सोय्यि होदु । § [इति वृत्तति ।]

भैरवानन्दः । महाराज ! किं ते उणो वि प्पिअं
कुणोमि ? । ¶

राजा । थो गीस्सर ! किमवरं प्पिअं वड्ढि ? जदो—
कंतलेस्सरसुआलसप्फस्सप्फारभोक्खसिद्धिओकिदसगो ।

पालएमि वसुहातनएज्जं चक्खवट्ठिपदवोरमणज्जं ॥ २२ ॥

तहावोटं होदु दाव—

* भो बभ्रस् । भामरौघो दीयताम् । हुतवडे आनासलयः विप्लवताम् ।

† विवाहे दक्षिणा दीयताम् आचार्य्यम् ।

‡ दीयते । बभ्रस् ! गामसतं ते दत्तम् ।

§ स्त्रियं भवतु ।

¶ महाराज ! किन्ते पुनरपि प्रियं करोमि ? ।

*** योगीश्वर ! किमपरं प्रियं वर्त्तते ? यतः—

कुलनेश्वरसुनाश्वरस्यशंकारमोष्यशिविनीकृतस्वर्गः ।

पालवानि वसुधानलराज्यं चक्रवर्तिपदवीरमचोद्यम् ॥

तथाऽपि वटं भवतु नावत—

आनि फलानि तेषां गच्छकाः सूक्ष्माः अवयवविशेषाः सन्ति, केतकोरुद्रमानां
तर्भेदज्ञावनीषु अन्तर्गतपञ्चराजिषु च, दृष्टकाः सन्तीति पूर्वज्ञान्य, ते नूनं,
नूनमित्युपेक्षायां, उह परिचयेने इति शेषः, सुन्दर्याः कपूरस्रव्याः अग्रं नम
शरीरस्य बहलाः बहवः पुष्पकादूराः रोमास्त्रिचराः ॥ २२ ॥

(प) आसर्थ्यं अग्रिमदक्षिणोत्तराणि, दीयतां क्रियताम् ।

सच्च षट्पदं मञ्जुषाणं सञ्जगो वगो खलानां पुणो
 पिच्चं खिज्जदु होतु बम्हणजणा सञ्चासिच्चो सच्चदा ।
 मेच्चो मुच्चदु सच्चिदं वि सल्लिखं सस्सोच्चिदं भूदले
 लोको लोहपरम्मुहोऽणुदिमच्चं धम्मो मच्च भोदु च ॥ २३ ॥

[इति निष्क्रान्ताः चर्च ।]

इति चतुर्थेनवनिष्क्रान्तरम् ।

इति श्रीराजशेखरविरचिता कर्पूरमञ्जरी समाप्ता ।

सत्ये मन्दतु मञ्जुषाणां सञ्जगो वगोः खलानां पुन-
 रित्यं खिद्यतु भवन्तु ब्राह्मणजनाः सञ्चासिचः सच्चदा ।
 मेच्चो मुच्चदु सच्चित्तमापि सल्लिखं प्रस्थोच्चतं भूतले
 लोको लोभपरासुखोऽणुदिमचं धर्मो मतिर्भवतु च ॥

कुलक्षेत्रस्थ मुता कर्पूरमञ्जरी तस्याः कुर्यादेन यत् स्मृतं निरतिशयं भीष्यं
 सुखसन्तानः, तेन प्राविष्टोक्तः तुष्णीकृत इति यावत्, अर्गा येन तथाभूतः यत्
 चक्रवर्त्तनः सार्द्धभीमश्च पदव्या पदप्राप्त्या रमणीयं मनोज्ञं वसुधातलराज्यं
 पाषाणानि ॥ २२ ॥

सत्ये इति ।—मञ्जुषाणां साधूनां सञ्जगः वगोः मच्चः सत्ये मन्दतु चानन्दमनुभवतु,
 पुनः कित्तु खलानां दुर्जनानां सञ्जगो वगोः नित्यं सततं खिद्यतु दुःखमनुभवतु
 इत्यर्थः । ब्राह्मणजनाः सच्चदा सञ्चासिचः सफलप्राप्तौ वांछाः भवन्तु । मेच्चः सच्चित्तमापि
 सल्लिखं भूतले प्रस्थापितं मुच्चतु त्यक्तु, यदि च सच्चित्तमन्यागो लोकाणां दुष्करः,
 तथाऽपि यावता प्रस्थोत्पत्तिर्भवेत्, तावत्परिमितस्य साधुलक्ष्यं दानं मेच्च
 समुपगतप्रकृतैः समुपगतमात्र भावः । लोकोः लोभपरासुखः तथा धर्मं
 मतिश्च, लोकानामति श्रेष्ठः, भवतु । “सत्ये” इत्यत्र “साधेः” इति पाठे—मञ्जुषाणां
 साधेः समूह इत्यर्थः, “भवन्तु ब्राह्मणजनः” इति पाठे—सत्याश्रीराजं संस्तुतम् ॥ २३ ॥

इति पण्डितकुलपतिना वि, ए, सपाधिधारिणा श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्य
 विरचिता कर्पूरमञ्जरीव्याख्या समाप्ता ।

